

8(05) 1901 Ելում

Ձ-80 ՄԴ օձակո

მ ლ ა მ ბ ე

თ ვ ი ს ო რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მერვი

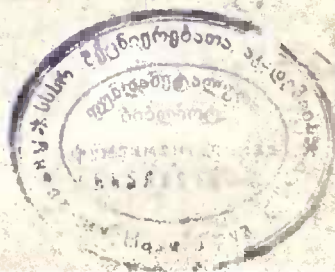
№ VII

ი ვ ჯ ი ს ი, 1901

ტ ფ ა ლ ი ს ი

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

1901

Доволено цензурою. Тифлисъ, 31-го Іюля 1901 г.

I—სოფელში . — მოთხრობა ქიზიყელების ცხოვრები- დან, სიკოსი	83 1
II—საბრალონი. — რომანი ვაქტორ ჭიუგოსი, პირველი ნაწილი, თავმანი ფრანგულით, ივ. მაჭავარიანისა	, 17
III—პატარა ვიოლში. — კომედია სამ მოქმედებად ჰენ- რახ იმსენისა თარგმანი ინ.ანისა (ვაგრძელება)	. 81
IV—ორი მემოზობა. — თარგმანი კიტა აბაშიძისა (და- სასრული)	. 1
V—არხმოლოგიური მოგზაურობანი და უენიუენა- ნი. — ე. თაყაიშვილისა (ვაგრძელება).	. 25
VI—ძველი თარგმ. — ანჩაღ ჯორჯაძისა	. 43
VII—უცხოეთის მიმოხილვა. — გერმანია და ახალი სადა- მოყნო ტარიფის პროექტი. — საფრანგეთის ეხლანდელი მთავ- რობა.	. 61

ს ო ფ ე ლ უ ი

(ქიზიყელების ცხოვრებიდან)

— მადლობელი ვარ, მადლობელი, გეოჯან, მახსოვს და არც დამავიწყდება, რამდენი სიკეთე მიყავ, ვინ იცის... ეს ოხერი. სხეც არა იყოსრა, ე მუცელი შენ ღუქანში არ გავიდიდე, აბა ეს რამ უნდა დამავიწყოს!

— მაშ, ღმერთმა რათ გამზარდა ამოტელა, თუ შენისთანა კაცს არ დავეხმარები, როცა უჭირს...

— მეხმარები ხოლმე, მეხმარები, ღმერთმანი: აბა ისეთი საქმე გამიკეთებია, რო შენ არა რეულიყავ და შენის წყალობით კუთილად არ წასულიყოს!

ასე ლაპარაკობდნენ მამასახლისი და მეღუქნე გეო, ღუქანის უან მოდგმულ ოთახში; უსაფენო ტახტზედ ისხდნენ და წითელ კახურს შეექცეოდნენ.

— მაშ, მარტო რას გააწყობ, კაცო, — მიუგო გეომ: — თუ გინდა, ჩემო ძმაო, რო ნიკორა კამეჩს ურემი აღმართზე აატანინო, შაქარა მეუღლედ უნდა ამოუყენო, თორემ...

— იცი, ჩემო ძმაო, ჩამოართვა სიტყვა მამასახლისმა: ჩვენ იმ კაცსა ვგევართ, რომელიც წყალს გაღმა და გამოღმა ეჩქარება: ხიდი კი, ერთი საათიც და უნდა ჩაიშალოს, აბა მითხარ, ის კაცი შაიძლება, არ გამოჩქარდეს, რო ხიდის ჩაქცევას გამოასწროს!

— უნდა, გამოჩქარდეს, თორემ...

— ჰო, აბა ჩვენც ნუ ვეცდებით (ფულების აკრეფას, სადილების გამოცინტკელას და სხვის ხარჯზედ ღვინის გადაკვრას, იგულისხმებს როგორც გეოპ, ისე მამასახლისმა) თუ ტიტვლები არ დავრჩეთ. განა ხვალეც ეს დღე გაგვითენდება; არა, ძმავ, ღვთისაგან არ არის ნებული, რომ კაცმა თავის საქმეს უღალატოს, — სთქვა დაბეჯითებით და წრფელის გულით მამასახლისმა.

ვინ იცის, კიდევ რას არ იტყოდნენ, რომ გზირი არ შემოსულიყო. ეს უკანასკნელი ისეთი თვალებით დააჯიქვდა ტახტზედ მდგომ ღვინის ჩარექას, რომ გეგონებოდათ, ეს კაცი უეჭველად ან შიგ ჩაძვრება, ან არა და ესე ყურებით გააქრობს, ჩანთქავს ჩარექასაო; ბოლოს, როგორც იყო, ღვინის სუნისაგან თავდავიწყებული გზირი გონს მოვიდა, დაიღმიჭა და ნერწყვის ყლაპვით მოჰყვა:

— ქიტელაშვილი მიხაკო ჩივის, შენი ქირიმე, მამასახლისო!

— მერე, ვის უჩივის, რა მინდაო, არ უთქვამს.

— იმ დღეს გოგიაშვილმა იესემ ყანაში, თუ ფეტვშიო, რა ვიცო, ძროხები შერეკა და მოსავალი წამიხდინეო; მაგრამ ტყუის კი ის დავსილი, აი! — დაუმატა უცებ გზირმა თავის ქექით.

— როგორ? ტყუის? — იკითხა მამასახლისმა.

— ჰო, იესე კაი ბიჭია, მაგას თავის დღეში არ იზამდა, — ამბობდა კრეჭით გზირი, — იმ დღეს სადილად დამპატიეთა... აჰ, რა მსუქანი ინდაური დაეკლა ი მამაცხონებულს და... იმის ღვინოს კიდევ ხო ქება არ უნდა, ჩინებულია; ჰო სადილად დამპატიეთა და მითხრა, რომ მე და მიხაკო მტრები ვართო და აბა მტერი მტერს რას არ მოუგონებს, უეჭველად, ტყუის ეგ დავსილი!

— ე, მამა გიცხონდა, ყბედობ ხოლმე რაღაცას, შენ რა იცი, რომ ტყუის, — ცხვირის დაბლა დაშვებით ო ბრაზიანის კილოთი ღმანქვით სთქვა გეოპ.

— შენ რაღასა მეტიჩრობ, არ ვიცი, — იკითხა თავის ქნევით გზირმა, რომელიც ის იყო, გაჯავრებასაც აპირებდა.

— გაჩუმდი, გაჩუმდი, — შეუბღვირა მამასახლისმა, — გასწი და ის კაცები აქ მოიყვანე, აასრულე, რაც შენი ვალია, ნუ კი ჩხუბობ.

გზირმა საცოდავი სახით დახედა ჩარექას, გამობრუნდა, გადადგა კარებისკენ ორიოდ ნაბიჯი, შედგა, მოჰხედა კიდევ ჩარექას, მოიფხანა თავი და გავიდა გარეთ.

— აბა გეო... — მამასახლისმა დიდმნიშვნელოვანად შეხედა გეოს თვალებში.

— ვიცი...

— ხო კაი ლუკმა გამოჩნდა, არა?

— არა, მოიცა...

— როგორ თუ მოიცა, კაი ლუკმა, თუ არა?

— ჰო, მაშ სხვას რას ვამბობ, კაცო!

— ჰოო, კაი ლუკმა, განა...

— კაი ლუკმაც არის და კაი შემთხვევაც, რასაც ღმერთი გვაძლევს, რო გამოვიჩინოთ, ვიცი თუ ყაირათის გაწევა თუ არა, ჰა, როგორი სიტყვაა, მოგწონს განა, ხა, ხა, ხა, — გაიციინა გეომ.

მამასახლისმა მიაჩერა თვალები და კარგა ხანი უცქირა მას. ბოლოს ამოიოხრა და წაილულლულა: ჰმ... იცი, რა ხარ, ნაზღვილი ოქრო, ოქრო, მე და ჩემმა ღმერთმა; მოიწი აქეთ... — და იმის დასამტკიცებლად, რომ გეო ოქროა, მამასახლისმა წამოიწია, მოხვია მას კისერზე ხელი და ერთი ლაზათიანად აკოცა.

— ხა-ხა-ხა, — იცინოდა გეო.

მაგრამ მამასახლისმა ველარ შესძლო გეოს დიდხანს ხევენა, რადგან ღვინით გაჟღენთილი მისი თავი და ტანი მეტად დამძიმდა. მალე უგრძნობელი ტახტზედ გაგორდა და ხვრინვაც ამოუშვა. გეო კი წამოდგა, შუბლი წყლით გაიგრილა, თითებზედ რაღაც დათვალა და, ცოტა ფიქრის შემდეგ, ღუქანში გამოვიდა, სადაც ბიქს მოსთხოვა, აბა მაჩვენე რა გაყიდეო.

ბიჭმაც გადმოაღაგა პური, ამოიღო ყუთიდან ფული და მოაყოლა: აი იმისი ესა და ეს გავყიდე და არყის პატარა ბოჭკაც დაეცალიერე.

— ეხლა კიდევ რომ შამოვიდნენ არყის სასყიდლად! აი, შე არამზადავ, რატომ არ დამიძახე მაინც, — შეიკრა წარბები და გაჯაერებით სთქვა გეომ.

— ნუ ჯაერობ, ალაჯან, ეხლავ ყველაფერს გაეარიგებ, წიწაკის წყალი მომზადებული მაქვს. — ბიჭმა დახლის ქვეშიდგან გამოიღო ვედრო, რომელიც წიწაკის წყლით სავსე იყო და პატარა ბოჭკაში ჩასცალა, მერე იქვე ჩაასხა ამ წყალზედ ცოტა ნაკლები არაყი, შეაქანა, შედღეობა და დადგა ბოჭკა თავის ალაგს. ასე გაამზადა გასასყიდი არაყი. არ გავიდა წამი, რომ დუქანში ვილაც გლენხა შემოვიდა.

— აბა, გეო, ერთი არაყი! — სთქვა შემოსულმა. — ჩქარა, თუ ღმერთი გწამთ.

— ემ საათში. — ჩქარა, ბიჭო — თვალების ბრიალით დასკყივლა გეომ ბიჭს, რომელმაც არყით სავსე სტაქანი უკვე დადგა დახლზე და გლენხმა ხელში აიღო.

— უჰ, რა მწვავეა ეს დასაღონებელი! — რა გადაჰკრა არაყი, სთქვა გლენხმა და ჯიბეში ფულის ძებნა დაიწყო.

— მწვავეა, მა-რა, განა მურაბაა, ტკბილი იყოს, — უპასუხა გეომ გულ ნაკლულად.

— მაშ, წიწაკის წვენი! გაიცინა გლენხმა.

— მამა გიცხონდა, მაგისთანა ხუმრობას თავი დაანებე, ჭკვაში არ მომდის, — გაჯავრდა გეო.

— რა გაჯაერებს, კაცო, ვიხუმრე, ეი!

— ცუდი ხუმრობა რო იცით, რას ვიზამ აბა, ღმერთი გამიწყრეს, თავი მომიკვდეს, თუ ეხლა ამ საათში არ ჩაგვესხას ეს არაყი ბოჭკაში, ეს ტიალი, ეგრე მალე როგორ გაფუტქდა!

— ა, ახალი არაყა რო არის, იმიტომაა მწვავე, არ დაიჯერებ, — სთქვა გლენხმა და გარეთ გამოვიდა. გეომ უღვაშებში ჩაიცინა და ბიჭს თვალი უყო, ბიჭმაც გაუკრიჭა, ვითომ რა ყაჩაღები ვართო.

— ამ დროს შემოვიდა ზხირი და შემოიყვანა მოჩივარ-
დამნაშავე.

— გამარჯობა შენი! სად არის მამასახლისი—იკითხეს შე-
მოსულთ.

— ცოტა დალია და ექ უკან ოთახში სძინავს, რა გინ-
დათ, იკითხა გეომ, ვითომ და არ იცის, რა ამბავიაო.

— დამლუპეს და დამაქციეს, მინდა ვიჩივლო, სხვა აქ რა
ეშმაკი მამაობრებდა, მიუგო მოჩივარმა.

— აი, ღმერთი ოჯახს დაგიქცევს,—გამოესარჩლა თავს
დამნაშავე.

— მოიცათ. აქ ჩხუბის ალაგი არ არის, სხვაც არა იყოს
რა, მამასახლისს ერთს კედელს იქით სძინავს,—ჩაერია ლაპარა-
კში გეო.

— ო, დიდება შენ ღმერთო, დამლუპეს და დახე, ლაპა-
რაკსაც მიშლიან.

— რათა ჯაერობ, მიხაკო, ვინ დაგლუპა, რა მოხდა, კაცო?
მეგობრული კილოთი ტკბილად დაეკითხა გეო მოჩივარს.

— ერთი ყური დამაგდე, ძმაო, გიყური რა ვთქვა,—საბრა-
ლოს ხმით, თითქმის ხვეწნით დაიწყო მოჩივარმა;—ეხლა, ვთ-
ქვათ, ე ღუქანში შემოვედი და რაც რამ გაქვს აქაურობაში,
ღმერთმა ბევრი მოგცეს, მივიმტვრივ-მოვიმტვრივო, რას მიზამ
ჰა?!

— ეგ რანაირი სიტყვაა,—დაფიქრდა გეო,—რას გიზამ?
ვაზლევინებ.

— ჰო, შენ გიშველა ქრისტემ! მაზლევინებ მარა; მაგრამ,
კაცო, გაგონილა შარხედ დადგომა, გაგონილა მთელი წლის
სარჩო-საბადებელი კაცს ხელიდგან გამოაცალონ და გადახდის
მაგივრად გამოლანძლონ. რათა, კაცო, რათ მიშვრები ასეთ საქ-
მეს,—მიუბრუნდა მოჩივარი დამნაშავეს,—რა დამიშავებიო შენ-
თვის. ძმებო ვართ და მეზობლები.

— ძმები ვართ და მეზობლები!—გააჯავრა მოპასუხემ მოჩი-
ვარი

— ჰო და რა, ბევარაზე შენზედ არა ნაკლებ დავდივარ, ხარჯს შენთან ერთად ვიხდი, შენზედ არა ნაკლებ ვემსახურები სოფელს და ხემწიფეს. მაშ რა არის თუ შენი ძმა, მეზობელი და ტოლი არა ვარ!

— ბარემ ისიცა თქვი, რო კნიაზები და „კურსონიკები“ კაცს მიგზავნიან და ქალსა მსთხოვენ-თქო, რაღა! აი, მეხი კი დაგაყარე მაგ თავზე, — დაცინვით უპასუხა დამნაშავემ.

— აი, კაი მუქთა ხორა ხალხით მეკვებები, აი გაიბრასტენით.

— გაჩუმდი, დასწყვილა მოპასუხემ.

— ე, გული არ გამიხეთქო კი და... მაგრამ გამოვიჩნდება ბიჭობა, ენახოთ, რა პასუხს ვასცემ „კანოლს“, მოიცა, რა დაგმართო.

— თავად ტრაპიზონში გაავზავნინებ ჩემს თავსა და!.. — ღიმილით სთქვა მოპასუხემ.

— რატომო ე, — უპასუხა მოჩივარმა, — ე ორიოდ გროში რო გიშოვია და მშიერი „სემერალიერია“ თუ რაღაც ეშმაკი სიძე გყავს, იმითი ხარ გულადი!

— შე ოჯახდასაქცეო, რა ჩემ შვილებს და გროშებს დაადგი ე ამოსავარდნელი კბილი, რა იმათი ჭირი გინდა; რატო თავს არ დაგვანებებ.

— მაშ, უნდა ლუპო და ავერანო სოფელი და სოფლის სარჩო — ჭირნახული! ა!

— გიყია ეს ოხერი! რასა ყბედობს, ვინ ავერანებს სოფელს, — იკითხა მოპასუხემ.

— აი ცოლ-შვილი რო ამოუწყდეს და სარჩო-საბადებელი ოხრად დარჩეს!

— წინწალი კი გაგიქრეს, კაი კაცი შენა ხარ! ზიზლით უთხრა მოპასუხემ მოჩივარს.

— მე შენ გაგიქრობ წინწალს, თუ გადე ე ჯოხი თავში! მოჩივარმა ჯოხი შეიმაღლა.

— ვისა სდებ, შე წუწკო, შენა! — მოპასუხე ამ სიტყვებთან სწვდა ყელში მოჩივარს. გზირი არ გაინძრა და ღიმილით სეირს

უყურებდა. გეო კი ჩაუვარდათ მათ შუა, მითომ ვაშეელოებო; მან მოჩივარს ხელები დაუჭირა, ამით ისარგებლა მოპასუხემ და თავ-პარში დაუშინა მუშტი მოჩივარს. უკანასკნელს გაუსკდა ცხვირი და სახე სისხლით შეესვარა. იქნება, კიდევ კარგად ეცემნათ, რომ მისი ცოლი, რომელიც წამოსულიყო, — რომ გაეგო, მათი საქმე როგორ გათავდებოდა, — არ შემოვარდნილიყო, არ ჩავარდნოდა შუაში და არ გაეშველებინა. დედაკაცმა, რა დანახა თავისი ქმარი პირსისხლიანი, გაიკრა ლოყას ხელი, ჩამოიკაწრა სახე და მოპყვა ტირილსა და წყევლა-კრულვას:

— უი, ამოუწყდეს ცოლშვილი და დაენგრას სახლ-კარი, ვინც ჯერ ყანა წაგვიხდინა, დაგელუბა და ახლა თავ-პირიც ჩამოგვალეწა. წამო, წამო, ბოქაულთან ჩავიდეთ, ჩაუცვივდეთ მუხლებში, შევტიროთ ჩვენი სასაცილოდ აგდება; ის მაინც დანახავს ჩვენ დამწვრობას და ჩვენს საცოდაობას მოხედავს. დედაკაცმა ქმარი გარეთ გაათრია. დუქანში კარგა ხანი სიჩუმე იყო.

— ფუ, დაღუბოს ღმერთმა მაგის თავი! — გაბრაზებით წამოიძახა მოპასუხემ, — რათ გამოვა ზოგი კაცი ასეთი ავან-ჩავანი, რას გადამეკიდა ეგ ოჯახ დასაქცევი, რაზედ მაცემინა თავი, რაზედ ამიშალა ეს ხათაბალა და ბოროტი!

— ვერ გაეგო, რომ ყველაფერი მისი ბრალი უფრო იყო, მინამ სხვისი. იმას მარტო ის აბრაზებდა, რომ გაუბედეს სიტყვის შებრუნება და უსიამოვნება მიაყენეს.

— ფიქრი ნუ გაქვს, ბოქაული სიღნაღშია, ხელ-ცალიერი დაბრუნდება, — დაამშვიდა იგი გეომ, — შენ ეცადე, აქ, ამ მამასახლისთან გაიკეთე საქმე.

მოპასუხემ პასუხი არ მისცა და ისევ გეოს მოუხდა ლაპარაკი.

— როგორ გადაეკიდე მაგ ყბედს? — იკითხა მან.

— აი ოჯახი რო დაექცეს და ცოლშვილი ამოუწყდეს, აგერ იქიდგან, აგერ, — გააკრაქუნა კბილები მოპასუხემ.

— მერე რა ცუდს კაცს ამბობენ მაგ დასალუბავს.

— მაშ არა და ანგელოზია, აბეზარი, ფუი!

— როდი მოგასვენებს ეგ დასალონებელი, რჯულამდინ მოგყვება,—სცადა გეომ მისი შეშინება.

— რას იზამს, ეს კარგად ვიცი, ციმბირში არ გამგზავნიან ვიღაცა ოხერის ცემისათვის.

— არა, მაგას კი როგორ გიზავენ,—გაუკეთა ვითომ გეომ გული—არა, მე იმას ვამბობ, რომ ბევრს გაწვალე, კალოზაში გაგათოთხარებს მეთქი.

— უზღამ, ფულს მივცემ, ჯანაბას მაგისი თავი, და თავს დამანებებს.

— უ, რას ამბობ, კაცო,—წამოიძახა გეომ,—არა მისცე რა, როგორ უნდა ათქმეინო მაგ წუწკს: აი და ჩემს მტერს ღმერთი გავაცალეო!

მოპასუხებ ხმა არ გასცა.

— თუ კი ფულს დახარჯამ,—დარიგების კილოთი უთხრა გეომ,—შე დალოცვილი შეილო, ისეთ ვინმეს მიეცი, რომელიც თავბედს აწყევლინებს მაგას.

— ვინ არის ისეთი, ღიმილით ჰკითხა დამნაშავემ.

გეომ იცოდა, რომ ამათ ერთმანეთისა ყველაფერი ესმით და ისევ პირდაპირ ლაპარაკი არჩია.

— აი, თუნდ მამასახლისი.

— იქნება ის კაცი (მოჩივარი) მართალია, მართალს თავბედს ვინ აწყევლინებს?

— რა, გებრალეება შენი მტერი, მაგარი კაცი ვერა ყოფილხარ, სახელი მაგრეც ძალიან არა გყვარებია.

— მაგას კი რათ მეუბნები,—გაება მოპასუხე გამოქნილ გეოს მახეში,—მე იმას ვამბობ, მართალ კაცს რათ ვინ აწყევლინებს თავბედს-მეთქი.

— ამის საქმე არ არის!—გეომ ცერი და სალოკი თითი ერთმანეთს გაუსვ-გამოუსვა თითქოს მათ შუა სრესამს რასმეო. გეომ იცოდა, რომ მოპასუხე გრძნობდა რასაც სთხოვდნენ და ამიტომ ასე რიხიანად და დაურიდებლად მიახალა ეს სიტყვები პირში. მოპასუხეც, რასაკვირველია, მიხვდა, რომ უფულოთ ვერაფერი გარიგდებოდა.

— მამასახლისმა რო...

— ე, რა დროს ლაპარაკია. შენ გროშები შეიჩხარუნე.

— შეიძლება კი? ცოტა არ იყოს, დამცინავი. კილოთი იკითხა მოპასუხებმ.

— მაგის დარდი ნუ გაქვს, უპასუხა გეომ ისეთი კილოთი, რომელიც აშკარად ამბობდა, ტყუილია ყველაფერი, ფულის დაუხარჯავად ვერას იხილავ და უექველადაც დახარჯავო.

გეომ არაყი ჩამოასხა და მისთავაზა დამნაშავეს, რომელმაც სიამოვნებით გადაჰკრა.

— აბა, მაშ ეს საქმე შენთვის მომინდვია და შენ იცი და შენმა კაცობამ, როგორც კარგად წარყვან.

— ცოცხალი ნუ ვიყო, თუ არ გასიამოვნო; ბიჭო! — დასკვივლა ბიქს გეომ, — შედი მამასახლისთან, გააღვიძე და უთხარ, ეხლავე აქ გამოვიდეს. ბიჭი წავიდა. არ გავიდა ხუთი წამი, მამასახლისი დუქანში შემოვიდა, სახე და თვალები დასწითლებოდა, ქუთუთოები გასიებოდა.

— რისთვის შეძახოდი? ორივეს ახედ-დახედა მამასახლისმა.

— მამასახლისო, ერთი შესახვეწარი საქმე გვაქვს შენთან, დაიდრიჯა გეო, თითქოს მართლა შესახვეწარი აქვს რამე და არა სტყუისო.

— რა ამბავია? იკითხა მამასახლისმა.

— ეხლა ერთი კაცი იყო აქ, ამას უჩიოდა, ნახა, რომ მტყუანი იყო, ვერაფერს გაიტანდა და ბოქაულთან წავიდა იქნება ამით მაინც გავხდე რასმეო. თუ ღმერთი გწამს, უშველე რამე ამ კაცს და სიკეთეს გადაგიხდის.

— ძალიან კარგი, გავშინჯოთ და...

— ახლა მოყვები რაღა ეგებს, მართლაც დამნაშავე რო იყოს, მითომ რა უშავს? შენი მკრელი სიტყვა ყველგან მშრალს გაიყვანს. — გეომ თვალი უყო მამასახლისს, სიტყვა კი არა, ფული უნდა იგულისხმოო.

— აი ვნახოთ და, თუ კი შემოიძლიან რამე, რატომ.

— იცი, მამასახლისო, აი ეს ხუთი მანეთი, მაგის მაგივრად მე გაძღვევ, სხვა ბევრიც იქნება, ჯერ-ჯერობით ეს იკმარე, ოღონდ საქმე რიგიანად წაიყვანე, სთქვა გეომ და ხუთმანეთიანი გაუწოდა მამასახლისს.

— რა არის ეგ? იკითხა მამასახლისმა წყენით, მითომდა არ ესიამოვნა.

— კარგი, აიღე ერთი და, დღეს ამის საქმეზედ იქნები, პურის ქამა მაინც არ გინდა, შენს ხარჯზედ ხომ არ ისაღიღებ, სირცხვილია ამისათვის.

— მამასახლისმა აიღო ფული და ჩაიდვა ჯიბეში.

— ღმერთმა ავაშენოს, მამასახლისო, — უთხრა გეომ მამასახლისს, — ოღონდ ეს კაცი ხათაბალოს გადაარჩინე და თუნდა ორ ძროხას მოგიყვანს კიდევ!

— ჰო, კაა სადილი და კიდევ ხუთი მანათი შენი ჭირის სანაცვლო იყოს, თუ გავმართლდები. — ისეთი კილოთი უთხრა მოპასუხემ მამასახლისს, საიდგანაც ძალიან კარგათ ჩანდა, რომ გეო დაუკრეფავში გადადის ე. ი. სხვის ფულებს ეგ შენთვის რათ დაიშურებს, მე მაგდენს არ მოგცემო.

— ეჰ, თუმანი იყოს, ჯანი გავარდეს, სთქვა გეომ, დანა ყელთანა გაქვს მიტანილი და თუმანზე ლაპარაკობ. კარგი, ჩუმათ იყავ, თუ ღმერთი გწამს და!

— მაგრამ ბარათიც უნდა დამიწერო ეხლავ. მხოლოდ ისე, რო ვითომ ჩემიდგან წაგეღოს, სთქვა მამასახლისმა.

— ეინ პირძაღლმა მაგის მაგივრად არ დაგიწეროს, — კიდევ წამოტყვრა გეო.

ამ დროს დუქანში შემოვიდა მოჩივარი, რომლის ცოლიც კარებში დარაბას მიეყუდა გარედგან და იწყევლებოდა.

— გამარჯობათ, — სთქვა მოჩივარმა, რომელსაც თავ-პირი ასევე გასისხლიანებული ჰქონდა.

— მე კი არ ვიცი, რო ბოქაული შინ არ დაუხვდა, ჩაუცინა გეომ დამნაშავეს.

— გაგიმარჯოს! რას იტყვი? — უპასუხა შუბლ-შეკრულმა მამასახლისმა.

— ერთი ყური დამიგდე, გენაცვალე, — დაიღრია მოჩივარი, — ავ-კაცს უჩივი და გაგვასამართლე.

— რაზედ უჩივი, რა დაგიშავა?

— რაღა გამითეთრა!

მეც მაგას გკითხამ, რა გაჯავრებს! გაჯავრდა მამასახლისი.

— ჰო იმას მოგახსენებდი, შენი ჭირიმე. ერთი ორი ღღის ყანა მქონდა და... ე კაცს (თითი დამნაშავესკენ გაიშვირა) შეერეკა შიგ ხარები და სულ ერთბაშათ გაეთელინებინა.

— აგრემც ჩვენი დამლუპველის წინწალი გამქრალა! — დაიძახა კარებიდგან დედაკაცმა.

— ეგ ხო ძნელი საქმეა, — ჩაფიქრდა მამასახლისი — მოიცა, არ დაიჭირე ის ხარები?

— როგორ დავიჭერდი, შენი ჭირიმე, როცა, მანამ მივე-შველებოდი ჩემ ყანას, გაერეკათ.

— რო დაგეჭირა, ძალიან კარგი იქნებოდა, სთქვა მამასახლისმა და დაფიქრდა.

— მამასახლისო, ჰა, გაასამართლებ? — გამოიყვანა იგი ფიქრებიდგან მოჩივარმა, რომელსაც ჩუმათ დგომა ვერ მოეხერხებინა.

მამასახლისმა აიხედ-დაიხედა და სთქვა.

— რატომ, მაგრამ აბა რით ამტკიცებ, რო მართალი ხარ.

— როგორ თუ რით ვამტკიცებ?

— უნდა დაამტკიცო, მაშ, მართალი ხარ თუ მტყუანი, საიდან გავიგოთ!

— როგორ თუ საიდან გავიგო; ყანა წამიხდინეს, დამლუპეს, წაართვი ერთი ორად, აზღვევინე და მამე! აქ რა არის არ გასაგები, — ხელების გაშლით სთქვა მოჩივარმა და გაკვირვებით შეხედა მამასახლისს.

— სტყუი, წამოგსარჩლა თავს მოპასუხე.

— მტყუანის ოჯახი დაიქცეს, მიუფო მოჩივარმა.

— ხარები უნდა დაგეჭირა და აქ მოგერეკა, ჩემო ძმაო, აბა ცალიერი სიტყვით რას გახდები,—ჩაერია ლაპარაკში გეო.

— რა ხარები გინდათ, როცა მთელმა ქვეყანამ დაინახა, რო დაგვლუპეს, გაწიწმატებით მოეშველა მოჩივარს ცოლი.

— ოხ-მე, კბილების კრაჭუნით ამოიოხრა მოჩივარმა.

— ღვთის ცეცხლი, მიაძახა მოპასუხემ.

— რას მემართლები, შე ოჯახ-დასაქცეო. მოჩივარმა საცემად გაიწია.

— ჩემთან როგორ ბედავ ჩხუბს, ეხლავე გომში ჩაგაგდებ, —თვალების ბრიალით დაიყვირა მამასახლისმა.

— ჰე-ჰე, ჯან, მამასახლისო, დამლუპეს, მცემეს და მევე უნდა ჩამაგდო გომში, აბა სად არის შენი სამართალი?

— ჩაკმინდე ხმა!—დასჭყიელა მამასახლისმა მოჩივარს, რომელსაც ცოლი დაეჭიდა და გარეთ მიათრევდა.

დუქანი, სადაც ყველა ეს მოხდა, შუა სოფელში, გზის პირად იყო; ჩხუბის გამო, ყველა გამვლელ-გამომვლელი დუქანის კარებთან ჩერდებოდა; ახლო-მახლო სახლებიდანაც გამოვიდნენ ბევრნი და დუქანის წინ ბლომა ხალხი შეიკრიფა. დედაკაცი, მოჩივრის ცოლი, ლანძღვა-წყევლით მოუყვა ხალხს, ესა და ეს დაგვამართეს და მშველელი არავინა გვყავსო.

ხალხში ბევრმა თანაუგრძნო და ავად მოიხსენა დამნაშავე და მოხელეები. ზოგი მოჩივარს ამტყუნებდა, ზოგმა კიდევ თავისი საქმეები მოიგონა, შეიქნა საერთო სჯა-ბაასი და ყაყანი.

— გასწყდნენ კაი მოხელენი ეგენი არიან; მაგათ ხო საწყალი კაცისა არა სწამთ რა, ამბობდა ერთი.

— ზოგი ავან-ჩავანი კაცი რად გამოდის და აწუხებს ხალხსაც და მოხელესაც?—კითხულობდა მეორე.

— შენც არ იყავ, რო დამლუპე, სტყუი,—დასჭყიოდნენ ერთმანეთს მესამე და მეოთხე.

— ქათამი მომიკლეს, ძროხები დამპარეს,—ყვიროდნენ სხვები.

დედაკაციებიც კი მონაწილეობას იღებდნენ ამ საერთო სჯა-ბაასში. ზოგი მათგანი ქრემებს ამშვიდებდა, ზოგი კი ჩხუბში

ერეოდა და ყვირილ-ლანძღვაში კაცებს არ უცვიოდა, რასაც
ქრმები, თუ ძმები ცივად უყურებდნენ.

დუქანში კი ჩუმი მოლაპარაკება იყო.

— რა ვუყო მაგ ამოსავარდნელს, გავამართლო? შენ რა-
ლა გიყო, — ამბობდა მამასახლისი, — გავამტყუნო კიდევ და ქვეყა-
ნას შემიყრის, რა ვქნა, არ ვიცი?

— რა უნდა ჰქნა, რას ამბობ, გზირს უთხარ ერთი ორი-
ოდე ჯოხი მიარტყას მავას. ჩივის და რიგიანად კი არ იქცევა,
სადაურია? — ურჩევდა გეო.

— ჰო და რა, — დაეთანხმა გეოს გზირი, რომელსაც დამნა-
შავის მსუქანი ინდოური კიდევ კარგად ახსოვდა.

— საქმე უფრო ცუდად რო წაივადეს... — ფთხილობდა დამნა-
შავე.

— რას ამბობ, როგორ თუ ცუდად, ამოტელა ხალხი ერ-
თმა ყბედმა უნდა გაგვაჩუქოს და შეგვაშინოს. — ცხარობდა გეო-
ვინ იცის ეს ამბავი რით გათავდებოდა, ამ დროს ბოქა-
ული რომ არ გამოჩენილიყო რამდენიმე ყაზახით. ხალხი გაჩუ-
მდა, გაიბო ორად და დუქანის კარებისკენ გზა მისცა მას. დუ-
ქანში მყოფნი გარეთ გამოცვივდნენ. გეომ დაიყვირა: ბიჭო,
ბატონს ცხენი ჩამოართვი, როცა ბიჭი გარბოდა, რაც ძალი
და ღონე ჰქონდა, გეომ ორიოდე კისერში ჩასცხო, რატომ
ასე ნელა იქცევიო. ბოქაულს ცხენი ყაზახებმა ჩამოართვეს და
ისევ გეოს მოუხდა ყვირილი:

— ჩქარა, ჩქარა, ბიჭო, ბატონს სკამი მოართვი.

ბიჭო შევარდა დუქანში, გამოარბენინა სკამი და იქვე,
კედელთან დაუდგა. ბოქაული ზედ დაჯდა. ბოქაული რიგიანი,
სვინდისიანი კაცი იყო, მაგრამ სამსახურში დაბერებულიყო და
მოდულეებული ჰქონდა აქეთ-იქით სიარული და ყბედ-უზდელ
ხალხთან ავან-ჩავანი. ყოველ საქმეს ცივათ ეკიდებოდა,
ხშირად ალაღ-მართალს კაცს დებულობდა დამნაშავედ და
სჯიდა.

— რა ამბავია, რისთვის შეკრებილხართ? — იკითხა ბოქა-
ულმა.

— ლაპარაკი რამ გავიგეთ და ხმაზე შევგროვდით. ხომ მოგეხსენებათ ჩვენი ხალხის ხასიათი, — სთქვა ერთმა მოხუცმა.

— არა, — დაიძახა მოჩივარმა, წამოდგა წინ, მოიხადა ქუდი, ჯოხს დაეხრინა და უამბო, როგორ წაუხდინეს ყანა, როგორ იჩივლა, მაგრამ, დაუმატა მან, — მამასახლისმა მომიყოლა რაღაცები, დაამტკიცე; რა უნდა დავამტკიცო, ერთი საწყალი კაცი ვარ, დამღუპეს და დამაქციეს!

ბოქაულმა შეიკრა შუბლი და მიუბრუნდა მამასახლისს. მამასახლისმა საბრალო ხმით მოახსენა:

— შენი ჭირიმე, ბატონო, გაგვიგონე, რა მოგახსენოთ: ეს კაცი მეტის-მეტი მყვირალა და მოუხსენარია, ყოველ დღე ჩივის და გვეჩხუბება. აი ეხლაც მარტო ილანძღება და არ უნდა გაგვაგებინოს, რა უნდა!

— რას არ გაგებინებ, რას ამბობ? — შეჰყვირა მოჩივარმა: გეუბნები ყანა წამიხდინეს მეთქი, მოწმები გინდა? აი მთელი ქვეყანა.

— მართალს ამბობს? — შეეკითხა ბოქაული დამნაშავეს.

დამნაშავემ დახარა ძირს თავი; გაწითლდა, შეტოკდა, შეიჩმუნა, თავიც მოიფხანა, მაგრამ მაინც ვერა სთქვა რა, მხოლოდ „მმუ“-ო წაილულლულა.

— ბატონო, ჩვენ კარგად ვიცით, რა ეს კაცი არაფერშია დამნაშავე, ეს მოჩივარი კაცის ხათაბალაში გამბმელია.

— ოჰ, მამასახლისო, სტყუი, — დაიკენესა მოჩივარმა.

— რა გაყვირებს, ბიჭო, ბატონთან როგორ რასმე ბედავ, უსვინილისოვ, — წამოტყერა გეო.

— აი უსვინილისოს მოსტყდეს კისერი, — დაიყვირა მოჩივარმა.

— ჩუმათ, — შეუბღვირა ბოქაულმა.

— ეგ არ გაჩუმდება, ბატონო, ბუნტის, ავან-ჩაევანის აშლა მაგას ისე უყვარს, როგორც წურბელას სისხლი, — მამასახლისმა საჭიროდ დაინახა უფრო გაეჯაერებინა ისეც გაანჩხლებული მოჩივარი.

— მაგისაგან მეც კი, არამც თუ მთელ სოფელს მოსვენება არა აქვს.—დაუმატა გეომ.

— მაგისთანას მათრახი, მათრახი,—შუბლი შეიკრა ბოქაულმა.

— ოხ-მე,—გაახრქიალა კბილები მოჩივარმა:—მე ვიცი ვისაც უნდა მათრახები, მაგრამ სიმართლე და სამართალი არსად არის!

— როგორ თუ სამართალი არსად არის! აი, შე აბეზარო შენა,—აღელდა ბოქაული:—მართლა მავენე ყოფილხარ!

— ბატონო, დამშვიდდით, თორემ თქვენც რამეს უკადრის შემოგკადრებთ,—არ ისვენებდა მამასახლისი.

— ეგ ისეთი ბრიყვია, რო ყველაფერი ხელიდან გამოუვა; დაუმატა გეომ.

— გაჩუმდით,—მიუბრუნდა მოჩივარი მამასახლისს და გეოს,—თორემ ა ბოქაულთან ა ჯოხს ზედ ზურგზედ დაგაღეწამთ.

— დახე ამ დათვის, ამას!—გაჯაერდა ბოქაული.

— ფუი, ყველა რა უსვინდისო ყოფილა, ღმერთო ჩემო,—სთქვა მოჩივარმა და წასასვლელად გაბრუნდა.

— დაანებე თავი, წავიდეს, დაილუპოს,—უთხრა ბოქაულმა გზირს, რომელიც მოჩივარს გადაუდგა წინ და გაჩერებას უპირებდა. ბოქაული შეჯდა ცხენზედ და წავიდა თავის გზაზედ.

მამასახლისი და გეო მზიარულეებდნენ.

— ცოტა ყელს არ გაეისველებთ,—სთქვა გეომ, როცა ხალხი დაიშალა.

— მაშ, მაშ, დაეთანხმა გეოს მამასახლისი, რომელმაც ხელით ანიშნა დამნაშავეს, აქეთ მოდიო: დღეს მე გიმასპინძლდები მხოლოდ იმ პირობით, რო თუმანი და სადილი მალე მზათ იქნება.

— გეო, მარტო შეიდი მანეთი მომიტანა, იმ ოჯახ-დასაქცევმა,—უთხრა მეორე დღეს მამასახლისმა—აი, ძმაო, ოთხი მანეთი შენ და სამი მე. დღე ისევ მე მაკლდეს. სადილიც მალე იქნება, ახლა როგორ უნდა გადავკრათ და!

— რას დაეცლებო, მიუგო გეომ, რომელსაც ცოტა უსიამოვნება დაეტყო სახეზე შვიდი მანეთის ხსენებაზე, მაგრამ მაინც აღარა სთქვა, ჩამოართვა ფული მამასახლისს და მადლობა გადაუხადა.

— ცოტა არა იქნება-რა? იკითხა მამასახლისმა.

— რასაკვირველია, იქნება, მიუგო გეომ, რომელსაც კარგად ესმოდა, რა უნდოდა მამასახლისს.

— აბა, ბიჭო, მოგვიმზადე მალე ყველა და მოგვართვი. აგერ ის ქათამი, ავეტიქამ რო მოიყვანა გამიყიდეთო, დაკალი, სულ ერთია, სადაც უნდა შეიქამოს სარდინკები მონახე, კაი ფლავი გააკეთე, ღვინო, ღვინო მოგვიტა მალე, ჰა, ჩქარა! დასტყვილა გეომ ბიჭს და მამასახლისი გარეთ ოთახში გაიწვია.

— მამასახლისმა გადაჰკრა, როგორც იცოდა და ჩვეულებრივ იქვე მიიძინა. საღამო ხანს რომ გამოეღვაძა, გეომ გვერდზედ უჯდა და ბიჭს დანახარჯის სია ექირა ხელში. დახარჯულიყო სულ ექვსი მანეთის რამ. მამასახლისს უნდოდა სულ თითონ მიეცა ბიჭისათვის, მაგრამ გეომ აშის ნება არ მისცა და უთხრა მამასახლისს:

— მოიცა, სულ შენ როგორ მიგაცემინებ, შე შენზედ მეტი ვეპმე და დავლიე, სამი შენ და სამს მანეთსაც მე ამოვიღებ. არც ეს უნდა ყოფილიყო, მაგრამ, შენ კარგად იცი, დუქანს არ ეღალატება.

— მართალი ხარ, მართალი, დაეთანხმა მამასახლისი. რომელმაც ბიჭს მისცა სამი მანეთი და ხელი ჩამოართვა გეომს: მშვიდობითო. მამასახლისი გარეთ გამოვიდა შინ წამოსასვლელად.

გეომ თითებზე რიდაცის თვლა დაიწყო და წაილულლულა: სულ მანეთის რამეები დაიხარჯა... კაი ვაჭრობა მქონდა, დღეს აა... ხა-ხა-ხა—გაიციანა მან და სიამოვნებით ტახტზედ გაგორდგამოგორდა.

სიკო

ს ა ზ რ ა ლ ო ნ ი

რამანი გიქტარ ქიუგასი

(თარგმანი ფრანგულით)

ნ ა წ ი ლ ი პ ი რ ვ ე ლ ი

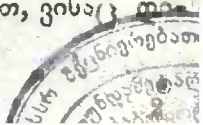
გზისკაზმისა უცნობის სინათლის წინაშე

წერილში აღნიშნულ თარიღის შემდეგ ერთი იმისთანა საქმე ჩაიდინა ეპისკოპოსმა, რომ მთელი ქალაქი ააღაპარაკა. ყველა იმას იძახდა, ყაჩაღებისკენ წასვლა რა იყო, ეს ერთი-ათად უფრო საშიში არისო.

დინის ახლოს, ერთს ალაგას ერთი სრულიად განცალკევებული კაცი ცხოვრობდა. ეს კაცი—ეხლავე ვსთქვათ, რა აშინებდა დინელებს—გახლდათ კონვენტის წევრი გ.

საშინელებას ლაპარაკობდნენ დინელები ამ კაცზედ. იცით რა იყო იმათთვის კონვენტის წევრი? კონვენტი იმდროს იყო, როდესაც ერთმანერთს ყველანი შენობით ელაპარაკებოდნენ, სიტყვა „ბატონო“ შეურაცხყოფად მიაჩნდათ და ერთმანერთს რომ მიმართავდნენ, მამულისშეილოო, იძახდნენ— ადამიანად ხომ არა, რაღაც საშინელებად მიაჩნდათ ეს კაცი. მეფის სიკვდილით დასჯას რომ სჯიდა კონვენტი, იმას თანხმობა არ გამოეცხადებინა, მაგრამ თითქმის მიმხრობოდა იმათ, ვისაც თა-

*) იხ. „მოამბე“ № V.

ნელები მეფის-მკვლელებს უწოდებდნენ. საზიზღარ კაცად მი-
აჩნდათ და ძალიან უკვირდათ, რატომ არ დაიჭირეს და სა-
მართალში არ მისცეს, როდესაც რესპუბლიკა დაიღუპა და
კვალად მეფენი დაბრუნდნენო. თავის მოჭრა იქნება მეტის
მეტიც ყოფილიყო, — შებრალებაც უნდა იცოდეს ადამიანმა,
მაგრამ საუკუნოდ რომ განდევნონ სამშობლოდან, ძალიან
კარგს იზამენ! სხვებისთვის გამოდგება მაგალითად და სხვ.
და სხვ. გარდა ამისა ის კაცი ღმერთის უარმყოფელია, რო-
გორადაც ყველა რესპუბლიკელია!

ბატების ყაყანი არწივის შესახებ.

მაგრამ არწივი კი იყო ვ. —? დიად, თუ მოიგონებთ იმ
საშინელ მარტოობას, რომელშიც იმყოფებოდა ეს განდევილი.
რადგან მეფის სიკვდილის შესახებ თანხმობა არ გამოცხადე-
ბინა, განდევნილთა სიაში არ მოჰყოლოდა და საფრანგეთში
დარჩენილიყო.

ქალაქიდან ერთის საათის სავალზე იდგა. მის ახლო არც სა-
დმე სახლი მოჩანდა, არც გზა; ერთ მიყრუებულ ხევში ჰქონოდა
ცოტა რამ მაშული და ძქვე აეშენებინა თავისი ქოხი. მეზო-
ბელი არაფერს ჰყავდა. მგზავრიც კი ვერ მოხვდებოდა იმის
სახლს. მას შემდეგ, რაც იქ დასახლებულიყო, ხევისკენ მიმა-
ვალს ბილიკს ბალახი მორეგოდა და დაკარგულიყო. ამ კაცის
ქოხს ჯალათის სახლს უწოდებდნენ.

ეპისკოპოსი კი რაღასაც ჰფიქრობდა, ხშირად გადაიხე-
დავდა ჰორიზონტის იმ მხარისკენ, სადაც რამდენიმე მაღალი
ხე იდგა ზედ ხეობის შესავალში დაბრძანებდა:

— იქ ადამიანისშვილია, სრულიად განმარტოებული.

და ფიქრს ამ დასკვნით აბრლოვებდა;

— უნდა წავიდე და ვნახო, ეს ჩემი ვალია.

მაგრამ, ესეც აღვიაროთ, ეს ფიქრი, სრულიად ბუნებრივი
პირველი შეხედვით, შემდეგ, როცა დაფიქრდებოდა, უცხოდ
ეჩვენებოდა, შეუძლებლად და თითქმის უსიამოვნოდაც. იმი-
ტომ რომ იმაზედაც იგივე შთაბეჭდილება მოეხდინა კონვენტს,
რაც ღინელებზე და კონვენტის წევრად ნამყოფი იმ გრძნობას

ულვიძებდა გულში, რომელსაც ისე კარგად გამოსთქვამს სიტყვა-
მორიდება.

— ძალიან კარგი, მაგრამ ქეციანს ცხვარს უნდა ერიდე-
შოდეს მწყემსი? არა, მაგრამ როგორ ცხვარს?

ეპისკოპოსი ყოყმანებდა. ხანდახან წავიდოდა იმ მხარისა-
კენ, მერმე ისევ დაბრუნდებოდა.

ბოლოს ერთ დღეს ხმა გავარდა ქალაქში, პატარა მწყემს-
სი, გ.—ის მსახური ჩამოიჭრა ექიმას წასაყვანად, ბებერი სულ-
წაწყმედილი კვდება, ფეხები უკვე წაერთვა და ამელამინდელ
ღამეს ვეღარ გაათენებსო.

— მადლობა ღმერთს, — უმატებდნენ მოქალაქენი.

ეპისკოპოსმა ანაფორა გადაიკვა, რადგან საღამო იყო და
შეიძლებოდა ქარი ამოვარდნილიყო, წამოავლო ხელი თავის
ყავარჯენს და გზას გაუდგა.

მზე ჩადიოდა და თითქმის ეხებოდა ჰორიზონტს, როდესაც
მოწყვეტილს სადგომს მიუახლოვდა. ცოტა არ იყოს გულის
ცემა იგრძნო, ეს სიახლოვე რომ დაინახა. რუს გადავიდა, ლო-
ბე გადაიარა და ბალში შევიდა. რამოდენიმე ნაბიჯი კიდევ და
ქოხს მიაღვა.

პატარა შენობა იყო, ღარიბი კაცის აგებული, მაგრამ
სუფთა და კარგი.

ქოხის კართან ძველ გლეხკაცურ საჭარძელში ესვენა ერ-
თი სრულიად თმა-გათეთრებული მოხუცი და მზეს შესცი-
ნოდა.

მოხუცებულის გვერდით იდგა პატარა მწყემსი და ჯამით
რძეს აწოდებდა.

ეპისკოპოსი უყურებდა.

— გმადლობ, — უთხრა მოხუცებულმა მწყემსს. აღარა მინ-
და-რა. მზეს თვალი მოაშორა და ახლა ბავშვს შესცინა.

ეპისკოპოსი წინ წადგა. ფეხის ხმა რომ შემოესმა, მო-
ხუცებულმა მოიხედა და დიდი განცვიფრება გამოეხატა სა-
ხეზედ.

— მას შემდეგ, რაც აქ გახლავართ, თქვენს მეტი აქ არა-
ვინ ყოფილა. ვინ ბრძანდებით, ბატონო?

ეპისკოპოსმა უპასუხა:

— კეთილ-მოსულს მირიელს მიწოდებენ.

— კეთილ-მოსული მირიელი გამიგონია ეგ სახელი. თქვე-
ნა ბრძანდებით ის მოძღვარი, ხალხი რომ კეთილ-მოსულს ეძა-
ხის?

— მე გახლავართ.

მოხუცმა ღიმილით ჰკითხა:

— მაშ თქვენ ჩემი ეპისკოპოსი ბრძანდებით?

— დიალ, აუ ინებებთ.

— მობრძანდით, ბატონო.

კონვენტის წევრმა ხელი გაუწოდა, მაგრამ ეპისკოპოსმა
არ ჩამოართვა.

— ძალიან კმაყოფილი ვარ, რომ მოტყუებულს ეხედავ.
ჩემს თავს, უფხრა ეპისკოპოსმა: თქვენ ავადმყოფს არა ჰგეუხართ.

— დიალ, ბატონო, უპასუხა მოხუცმა, ძალიან ჩქარა მოე-
რჩები.

კოტა ხანს გაჩუმებული იყო და მერე დაუშატა:

— სამი საათის შემდეგ მოვკვდები.

და კვლავ განაგრძო:

— კოტა არ იყოს ექიმი გახლავართ. ვიცი უკანასკნელს.
ვამს როგორ ეპარება სიკვდილი ადამიანს. გუშინ მარტო ფეხი
მქონდა ცივი, დღეს მუხლებიც წამერთვა: კარგადა ვგრ-
ძობ, როგორ იწევს ნელ ნელა წელისკენ; გულთან ამოვა და-
მეც შევდგები. რა მშვენიერია მზე. ამ პატარას ვსთხოვე,
გარეთ გამიყვანე მეთქი, მინდოდა ერთხელ კიდევ გადამეგლო
თვლი არამარესთვის. შიბრძანეთ, ბატონო: მე ლაპარაკი არ
მაწუხებს. კარგი ჰქენით, რომ მომაკვდავის სანახავად მობრძან-
დეთ. უკანასკნელს წამს ადამიანისას კარგია რომ შეესწროს
ვინმე. რა სისულელეს მოინდომებს ხანდახან ადამიანი: ნეტავი
გათენებამდე ვიცოცხლო. მაგრამ ვიცი, რომ სამ საათს ძლი-
ვს გავაწევ. ლამე იქნება. ეჰ, სულ ერთი არ არის! სულ უბ-

რალო საქმე განლავეთ კაცის ბოლო, სიკვდილისთვის დილა საქირო არ არის. რა გაეწყობა! გარეთ გავალ და ცის ქვეშ მოვეკვდები.

პატარას მიუბრუნდა და უთხრა:

— წადი, დაიძინე. წუხელისაც არა გძინებია. დაღალული იქნები.

ბავშვი ქობში შევიდა.

მოხუცმა თვალი გააყოლა და, თითქო თავის თავს ელაპარაკებო, სთქვა:

— ამას ეძინება, მე რომ მოვეკვდები. ერთიც ძალია და მეორეც; ძალიან კარგად დამეზობლდებიან.

ეპისკოპოსი, თავისდა მოულოდნელად, სრულიად დამ შეიდებული იყო. ამგვარ სიკვდილში ღმერთს ვერა გრძნობდა და პირდაპირ ვსთქვით, რადგან ეს წვრიმალნი წინააღმდეგობანი დიდსულოვანის მოძღვარისა უნდა აღნიშნულ იყოს, როგორადაც სხვაც ყოველივე — სხვადროს და სხვაგან გულიანად გაიცინებდა, — თქვენო დიდებულებაო, რომ ეთქვათ — და აქ კი ცოტა არ იყოს სწყინდა, რომ თქვენო ყოვლად უსამღედელესობაო არ ეუბნებოდა ეს მომაკვდავი. სწყინდა და „ბატონოს“ პასუხად ენის წვერზედ ადგა სიტყვა „მამალიშვილი“; უნდა, ვგრძნობინებინა მოხუცისთვის როგორც ხშირად მოუვით ხოლმე ექიმებს და მღვდლებს რომ ის უბრალო გლენაკაცი იყო, მიწის მუშა, მიწის შვილი და მეტი მაწიწებით უნდა აღემატათა სიტყვა ეპისკოპოსისათვის. უნდოდა, მაგრამ ვერ აასრულა ეს ნდომა, რადგან ჩვეულება არა ჰქონდა. ეპისკოპოსის ცხოვრებაში ეს პირველი შემთხვევა იყო გაჯაფრებისა.

მასპინძელი კი აღერსით შესცქეროდა ეპისკოპოსს, იმ თავდაბალი აღერსით, რომელიც შედეგი უნდა ყოფილიყოს სიკვდილის და მიწადქცევის შეგნებისა.

ეპისკოპოსი ყოველთვის იმ აზრისა იყო, რომ ცნობის მოყვარეობა ხშირად შეურაცხყოფელია ადამიანისა, მაგრამ აქ კი ვერ შეეკავებინა თავი და დაკვირვებით სინჯავდა მოხუცს. თითქონვე გრძნობდა, რომ ეს ცნობის მოყვარეობა სიმპატიის

შედგე არ იყო და, სხვასთან რომ მოსვლოდა, ქენჯნას დაუწყებდა სინილისი. კონვენტის წევრი კი სულ სხვად მიაჩნდა, თითქო მოკლებული ყოფილიყოს კანონთა და თვით სიბრაღის მფარველობასაც კი.

გ.—მშვიდი, ძალითა და ღონით აღსავსე, წელში თითქმის მოუხრელი ოთხმოცის წლის მოხუცი იყო, ერთი იმ მოხუცთაგანა, რომელნიც საკვირველებას წარმოადგენენ მეცნიერთათვის. რევოლიუციას ბევრი ჰყავდა თავისავით მძლავრი კაცი. პირველისავე შეხედვით სჩანდა, რომ ბევრი რამ ენახა თავის სიცოცხლეში და ჭირსა შიგან გამაგრებულიყო. ცალი ფეხი უკვე სამარეში ჰქონდა, მაგრამ ჯერაც არ დაჰკარგოდა ძველებური ვაჭკაცური გამომეტყველება სახისა, სიცოცხლე და ელვარება თვალისა და ტკბილი სიმაგრე ხმისა. აზრადი-მუსულმანთა სულთამხუთავი უკან გაბრუნდებოდა გაკვირვებული: ამ კაცს არაფერი სჭირს და რამ შემაცდინა, აქ რად მოვდიოდით! ისე იყო, თითქო უნდა და იმიტომ კედებაო. სულთმობრძავიც კი არა ჰკარგავდა თავისუფლებას. წხოლოდ ფეხი აღარ ემოჩნდებოდა. ფეხიდან დაეწყო წყყდიადს იმის დამორჩილება. ფეხი უკვე მკვდარი და გაციებული ჰქონდა, თავი კი ცოცხალი, სავსე სიცოცხლის და გონების მთელი ძალით. მომაკვდავი ამ უკიდურესს ეამს აღმოსავლეთის ზღაპრის მეფესა ჰგავდა, ხორც შესხმულს წელამდე და მარმარილოს წელ ქვევით.

ქვა იღო იქვე. ეპისკოპოსი ზედ ჩამოჯდა. ბაასის შესავალი სრულიად მოულოდნელი იყო.

— მანდა მოგილოცოთ, — დაიწყო ეპისკოპოსმა საყვედურის ხმით, — კიდევ კარგი, რომ საჭიროდ არ სცანით მეფის სიკვდილი.

ღმიილი გაუქრა მომაკვდავს და ისე უპასუხა:

— ნუ შილოცაეთ, ბატონო. მე მტარვალის სიკვდილიც ვან საჭიროდ.

ეს იყო რწმენით აღსავსე მრისხანება საყვედურის პასუხად.

— მაგით რას ბრძანებთ, მე ვერ გავიგე?

— იმას მოგახსენებთ, რომ ადამიანს მტარვალის ჰყავს, გაუ-
ნათლებლობა, და მე საჭიროდ ვცან სიკვდილი ამ მტარვა-
ლისა. ამ მტარვალმა შვა მეფობა, რომლის ძალი ტყუილზედ
არის დამყარებული. ჭეშმარიტებაზედ კი მხოლოდ მეცნიერება
არის დამყარებული და ადამიანთაც მხოლოდ მეცნიერება უნდა
განაგებდეს.

— მეცნიერება და სინიღისი, — დაუმატა ეპისკოპოსმა.

— ერთი და იგივე გახლავთ: სინიღისი რაოდენობა გახ-
ლავთ დაბადებითვე თანდაყოლილის მეცნიერებისა.

ეპისკოპოსი ოდნავ გაკვირვებული უსმენდა; ეს ლექსი
სრულიად ახალი იყო იმისთვის;

მოხუცმა განაგრძო:

— რაც შეეხება მეფე ლუი მეთექვსმეტეს, არა — მეთქი,
ვსთქვი. მე არა მაქვს უფლება კაცის კვლისა; მაგრამ ვალდე-
ბულება მაქვს ავის ამოვადებისა. მე წინააღმდეგი ვიყავ მტარვა-
ლისა — ესე იგი დედაკაცის გარყენისა, ვაჟიკაცის დამონებისა
და ბავშვის ბავშვობაშივე უღეტისა. რესპუბლიკის დაარსების
მომხრე ვარ-მეთქი, რომ ვთქვი, ქალს ნამუსი შევარჩინე, კაცს
თავისუფლება, ბავშვს — სიცოცხლე. ძმობის დაარსებას შივემ-
ხრე, თანხმობისას, განათლების ცისკრისას. შეძლებისამებრ
მეც ვიღვაწე ცრუ-მორწმუნობათა და შეცდომათა — მო-
სასპობლად. ცრუ-მორწმუნობათა და შეცდომათა მოსპობა
სინათლის აღდგენაა. ჩვენ ძირს დავეციოთ ძველი ცხოვრება,
ადამიანის დამამცირებელი და შეურაცხყოფელი და გლოვისა
და ვაების წილ სიხარული მოვფინეთ ქვეყანას.

— ცრემლ ნარევი სიხარული, — სთქვა ეპისკოპოსმა.

— დიად, შემდგომეული იყო ეს სიხარული, დღეს უკვე
გამქრალი. 1814-მა კვლავ აღადგინა ძველი ცხოვრება, რა
ფუყოთ! მეც ვიცი, რომ დამთავრებული არ იყო ჩვენი შრომა.
ძველის წეს-წყობილებისა ჩვენ მარტო საქმენი დავანგრეით,
მაგრამ ვაი, რომ ძველის წყობილების აზრები ვერ შევცვალებთ!
ბიწიერება მაშინ მოსპობა, როდესაც ძირიანად გამოუცვლით

ხალხს ზნეს, ჩვეულებას და მთელს ზნეობრივ მისს არსებას. დაანგრით წისქვილი, მაგრამ წყალი კი იქვე რჩება. წყალი უნდა დასწყვიტოთ, რომ წისქვილიც გაუქმდეს. ჩვენ კი წისქვილი ვანგრით.

— და დაანგრით კიდევ. ეგ იქნება სასარგებლოც იყოს, მაგრამ ბრახ მორეთულის ნგრევისა კი არა მწამს-რა.

— უფლებას თავისი ბრახი აქვს, ბატონო ეპისკოპოსო, და ბრახი უფლებისა ერთი საშუალებათაგანი გახლავთ პროგრესისა. ეგ არაფერი! ბევრიც რომა სთქვან, საფრანგეთის რევოლიუცია ქრისტეს შემდეგ უძლიერესი ნაბიჯი გახლავთ კაცობრიობის წინ მსვლელობისა. სრული არ იყო ეს სვლა, ძალიან კარგი, მაგრამ ბრწყინვალეებითა და ძლიერებით აღსაესე იყო. თუ ვერ გადაწყვიტა, წამოაყენა მაინც საზოგადოებრივი ყველა კითხვები. აღამიანს ვონება გაუხსნა, თვალი აუხილა, გზა დაანახვა და დაამშვიდა, ქვეყანას ნეტარი მომავალის სხივი მოჰფინა. დიდი სიკეთე დასდო ქვეყნიერებას. საფრანგეთის რევოლიუცია — კაცობრიობის თავისუფლად აღიარება და კურთხევა არის.

ეპისკოპოსს თითქმის უნებურად წამოსცდა:

— კარგი და პატიოსანი, მაგრამ ოთხმოცდა ცამეტი?

მოხუცმა წამოიწია თავის სავარძელზედ და რამდენადაც კი შეეძლო მომაკვდავს, შეჰყვირა:

— მე კი არ ვიცოდი, რომ ოთხმოცდა ცამეტს მახლიდით პირში! ათას ხუთასი წლის განმავლობაში გროვდებოდა და იზრდებოდა ღრუბელი. თხუთმეტი საუკუნის შემდეგ მოსკდა და ქექა-ქუხილი ასტეხა. და თქვენც სწორედ ეს ქექა-ქუხილი განრისხებთ.

ეპისკოპოსმა იგრძნო, თუმცა, იქნება თავის და უნებურადაც, რომ სიტყვა მიუგეს. მაინც მაგრად დაუხვდა და მიუგო:

— მოსამართლე მართლ-მსაჯულების სახელით მოქმედებს; მოძღვარი — ღმობიერების სახელით, რომელიც უმაღლესი

მართლ-მსაჯულება გახლავთ. ქეჩა-ქუხილი და მეხი თავის გზას არ უნდა ასცდეს.

თვალი თვალში გაუყარა მოხუცს და ჰკითხა:

— ლუი მეჩვიდმეტე?

მოხუცებულმა ხელი გამოიღო და მკლავი დაუჭირა ეპისკოპოსს:

— ლუი მეჩვიდმეტე? კარგით ერთი! ეის სტირიოთ, ბატონო? უმანკო ბავშვს? მეც თქვენთან ვტირიო. მეფის მემკვიდრეს? აქ კი დაფიქრება გახლავთ საჭირო. იღლიებში თოკები ამოუყარეს და გრეგის მოედანზე დაჰკიდეს ერთი პატარა, უმანკო ბავშვი, მხოლოდ იმიტომ, რომ კარტუშის*) ძმად დაბადებულყო და ეკიდა ისე, ვიდრე სკვდილმა არ იხსნა ტანჯვისაგან. ვეჯრთი. ტამპლის ციხეში სხვა ბავშვი მოჰკლეს, ლუი მეთხთმეტეს შვილისშვილი, უსუსური, უმანკო, რომლის დანაშაული ის იყო მხოლოდ, რომ მეფის მემკვიდრედ დაბადებულყო. ახლა რა? იქნება ბრძანოთ, რომ მეფის მემკვიდრე კი შესაბრალოსია და კარტუშის ძმა კი არა?

— ვის გაუგონია მაგგვარი შედარება?

— რატომ, ბატონო? კარტუში? ლუი მეთხთმეტე? ამ შედარებით რომელი მიგაჩნიათ შეურაცხყოფალად?

ერთს წამს სიჩუმე ჩამოვარდა. კინალამ ინანა ეპისკოპოსმა მოსვლა: გრძნობდა, რომ რაღაც უცნაური ძალით არყვევდამის კონვენტის წევრი.

მოხუცმა განაგრძო:

— ეჰ, ბატონო მოძღვარო, არ გიყვართ არა მკვახე სიმართლე! ქრისტეს კი უყვარდა. მათრახს აიღებდა და ეკლესიას იმითი სწმენდდა. ბევრი მკვახე სამართლე ათქმევინა თავის მათრახს. რომ ბრძანებდა — გიყვარდეთ ბავშვებიო — შთამომავლობით კი არ არჩევდა ერთმანერთში, ქრისტესთვის ერთი იყო ბარბზას და ირაღის შვილი. უმანკოება, ბატონო, თავ-

*) კარტუში ჯერ ნორმანდიაში ყაჩაღობდა, მერმე პარიზში. დაუჭიხეს და მოჰკლეს 1721 წ.

ვისთავადვე გვირგვინია; უმანკოება შთამომავლობას არა საჭიროებს და ერთნაირად ბრწყინვალე გახლავთ, კონკრეტშია გახვეული, თუ სამეფო სამოსელში.

— ეგ მართალია, — სთქვა ეპისკოპოსმა ხმა-დაბლა.

— ლუი მეჩვიდმეტე მახალეთ პირში, — განაგრძო კონვენტის წევრმა. — თუ ყველას სტირით, ვინც უდანაშაულოდ მოუკლავთ ან უწამებიათ, განურჩევლად შთამომავლობისა, მეც თქვენთან გახლავართ. ოლონდ, მოგახსენეთ და კიდევ ვიტყვი. ისიც გავიხსენოთ, რა ხდებოდა ოთხმოცდა სამეტამდე; რამდენი სატირელი გყავთ ლუი მეჩვიდმეტემდე, ის კი გავიწყდებათ? მე თქვენთან ვიგლოვებ მეფის შვილს, ოლონდ თქვენც ჩემთან იგლოვებთ ხალხის შვილები.

— მე ყველას ვსტირი, — სთქვა ეპისკოპოსმა.

— თანასწორად! — შეჰყვირა მოხუცმა და, თუ უნდა დაიწიოს სასწორმა, დეე ხალხისკენ დაიწიოს. უფრო დიდი ხანია, რაც ხალხი იტანჯება.

კვლავ სიჩუმე ჩამოვარდა, რომელიც ისევ მოხუცმა დაარღვია. წამოიწია, იდაყვზე დაეყრდნო, მსაჯულთა და გამომძიებელთა ჩვეულებისამებრ ცერსა და მოკაკულ სალოკ თითს შუალოყა დაიჭირა და მომაკვდავის ენერგიით სავსე თვალით დაამტერდა ეპისკოპოსს. თითქო მოზღვავებულმა მდინარემ გადმოხეთქაო, ისე გრგვინავდა იმისი სიტყვა:

— დიად, ბატონო, დიდი ხანია, რაც ხალხი იტანჯება. მაგრამ ეგეც არაფერი. ეს მიბრძანეთ, რა ვნებავთ ჩემგან? რად მობრძანდით და რად ამიშალეთ ლუი მეჩვიდმეტეზედ ლაპარაკი? მე თქვენ არ გიცნობთ. მას შემდეგ, რაც აქ გახლავართ, სრულიად მარტო, ამ ქოხს არ მოეშორებივარ, ადამიანი არ მინახავს, ამ ბავშვის გარდა; კიდევ კარგი, ეგ მეხმარებოდა. მართალია, თქვენმა სახელმა მოაღწია ჩემამდე და — თქვენდა სასახელოდ უნდა მოგახსენოთ — ვინც კი გახსენებთ, მადლობით და კურთხევით გახსენებთ, — მაგრამ ეგ არაფერს ამტკიცებს: მოხერხება ჰქონდეს კაცს, თორემ ხალხისთანა ადვილად მოსატყუებელი არა არის რა. მართალია, თქვენი ეტლის ხმა ვერ

გავიგონე, ქალასთან დააყენებდით, უეჭველია გზის დასახვევში. დიალ, კიდევ მოგახსენებთ, მე თქვენ არ გიცნობთ, წელან მიბრძანეთ, ეპისკოპოსი ვარო; ძალიან კარგი, მაგრამ მე ვეგ სიტყვა არას მეთუბნება. თქვენი თანამდებობა კი არა, ზნეობრივ მინდა თქვენი ცნობა. მაშ ვინ ბრძანდებით? ეპისკოპოსი, ესე იგი სულიერი მეფე მდიდარი და წარჩინებული, დინის საეპისკოპოსოს შემოსავალითაწორედ რომ მეფურათ იცხოვრებს კაცი, — სამეფო პალატებში გამოიჭიმება, მრავალს მზარეულს და შინაყმას იყოლიებს, წინ მსახურს გაიძლოლიების და უკან მთელს ამალას, ოთხშაბათ პარასკევს ხოხობით შეექცევა და ფეხს არ გადმოსდგამს სამეფო გვირგვინით შემკულ ეტლიდგან- ეპისკოპოსი — მოადგილე იმ ქრისტესი, რომელიც ფეხშიშველი დადიოდა! ეპისკოპოსი ბრძანდებით! დიდი შემოსავალი, სასახლე, ეტლები და ცხენები, ტკბილი საჭმელ-სასმელი არ გაკლიათ ტკბილხედ ტკბილი ცხოვრება; რა მოინდომოს თქვენმა სულმა და გულმა, რომ ყოველივე უხვად არა გქონდეთ თქვენდა სანეტაროდ. გაქვთ და სტკბებით კიდევ, ღმერთმა შეგარგოთ, მაგრამ ამით მე თქვენ ვერ გიცნობთ! თქვენს შინაგან ღირსებას ვერ ვხედავ! თქვენ ხომ იმ განძახვით ინებეთ მობრძანება, რომ თქვენ ჩაგეგონებინათ მომაკვდავი ცოდვილისათვის. მაშ თქვენ ვილა ბრძანდებით?

ეპისკოპოსმა თავი დაღუნა და მიუგო:

— მატლი ვარ.

— ეტლით მოსიარულე მატლი! შეჰყვირა მოხუცმა.

კონვენტის წევრის რიგი იყო: ეს მედიდურად ეკითხებოდა და ეპისკოპოსი თავმდაბლად უპასუხებდა.

— აგრე იყოს, ბატონო, დაიწყო მირიელმა ტკბილად. ოლონდ მიბრძანეთ, რით ამტკიცებს ჩემი ეტლი, აგერ ქალასთან რომ გავაჩერე, რომ სიბრალული სათნოება არ არის. რითი ამტკიცებთ ჩემი სასახლე, ჩემი ბევრი შემოსავალი და ოთხშაბათს- პარასკევს დაკლული ხოხობი, რომ შენდობა ჩვენი მოვალეობა? არ არის და 93 შემადრწუნებელი არ იყო იმოდენი სისხლის ღვრით?

მომაკვდავმა შუბლზედ ხელი გადისვა, თითქო ღრუბელის
შოშორებას ცდილობსო.

— ვიდრე მაგის პასუხს მოგახსენებდეთ, სთქვა მოხუცმა,
უმორჩილესად გთხოვთ, მაპატიოთ. შევეციდი, ბატონო: თქვენ
ჩემთან ბრძანდებით, ჩემი სტუმარი ბრძანდებით და ამას არ
უნდა ვივიწყებდე. თქვენ ჩემს აზრებს ეწინააღმდეგებით; მეც
უნდა ეცდილობდე პასუხი გავცე თქვენს მსჯელობას და
ჩემი დაგიმტკიცოთ. თქვენი სიმდიდრე და ფუფუნება უპირატე-
სობას მაძლევს, მათალია, მაგრამ კარგი იქნებოდა არ მესარ-
გებლა ამ უპირატესობით. ეხლავე დაკვირდებათ, რომ მეცდო-
მის აღარ გავიმეორებ.

— გმადლობთ, ბატონო, დაუმაღლა ებისკოპოსმა.

მოხუცმა დაიწყო:

— მაშ დაეუბრუნდეთ იმ კითხვას, რომლის აღსნას წელან
მიბრძანდებით. სად ვიყავით? დიალ, იმას მიბრძანდებით, 93
შემადრწუნებელი იყოვო!

— დიალ, ბატონო. რას იტყვით მარატზედ, რომელიც
ეშაჟოდთან იდგა და კაცის კვლას ტაშს უკრავდა?

— რას იტყვით ბოსსიუზედ, რომელიც—დიდება შენდა
ღმერთოო!—გალობდა, როდესაც პროტესტანტებსა ელეტდნენ?

პასუხი უკმეხი იყო და მახვილის წვერივით შივ გულში
დაესო ებისკოპოსს. შეკრთა, პასუხი ვერ მოახერხა. ეწყინა აგ-
რეთვე ბოსსიუეს ამგვარი ხსენება. საუკეთესო კაცებსაც ჰყავთ
თავიანთი კერპები და გული ჩაეთუთქებათ ხოლმე, როდესაც
ღირსეული პატივისცემით არ უხსენებენ.

მომაკვდაეს სუნთქვა უძნელდებოდა და ხმა უწყდებოდა.

— ერთი ორი სიტყვა კიდევ და მეტს ველარც შევძლებ.
მთლიანად რომ გასინჯოთ, რევოლიუცია ადამიანის უფლებათა:
აღიარება და დამტკიცება არის; 93-კი, საუბედურად, ძალ-
დატანებაა. რევოლიუცია შემადრწუნებელიაო, ბრძანებთ, მაგ-
რამ სახელმწიფო უკეთესი იყო? საშინელი იყო კარრიე, — მაგ-
რამ მონრეველი უკეთესი ბრძანდებოდა? საძაგელი იყო ჭუ-
კიე-ტენვილი; მაგრამ ლამუანონ-ბავილზედ რაღას ბრძანებთ?

საზიზღარია მაიარი, მაგრამ სოლტვანი უკუევისი იყო? სისხლით გაუმძღარია მამა დიუშენი, მაგრამ მამა ლეტელიესას რაღას ბრძანებთ? უკრდანმა სისხლის ზღვა დააქცია, მაგრამ მარკიზ დელუჟუა რომ უარესი იყო! ეჭ, ჩემო ბატონო, ძალიან მებრალება დედოფალი მარიამ-ანტუანეტა, მაგრამ ის უბედური დედაც მებრალება, რომელიც—აქაო და ჰუგენოტი ხარო—1685 წ. წელამდე გაატიტლეს, ბოძედ მიაკრეს და შორი-ახლო თავის შვილი დაუყენეს; ძუძუ რძით ვესებოდა საწყალს და გული ვაეზით; დამშეული ბავშვი დედას ხედავდა, ძუძუს ეტანებოდა და სახარლად გაჰკივოდა; ჯალათი კი თავისას არ იშლიდა: უარი სთქვი შენს სარწმუნოებაზედაო! დააღ, ან ერთი უნდა გასწირო, ან მეორე: ან შვილს უნდა უღალატო, ან შენს სინიდიხსაო. ამაზედ რაღას ბრძანებთ, ბატონო, ამ ტანტალის ტანჯვით წამებულ დედაზედ? ეს რად გავიწყდებათ: ბატონო, რომ საფრანგეთის რევოლიუციას თავისი საბუთები ჰქონდა. მომავალი სამართლიანად აღაარებს მის მრისხანებას. რევოლიუციის შედეგი—ქვეყნის გაუმჯობესობა იყო. რაც უნდა საშინელი ყოფილიყოს მის მრისხანება, საფუძვლად მაინც კაცობრიობის სიყვარული ედვა. მაგრამ კმარა. მოკლედ მოვჭრი, რადგან უპირატესობა ჩემი გახლავთ. ვკვდები კიდეც.

თვალი ააშორა ეპისკოპოსს და ამ მშვიდობიანი სიტყვებით დაამთავრა თავისი ფიქრები:

— დიად, პროგრესის მრისხანებას რევოლიუციას უწოდებენ: დამთავრდება მოძრაობა და ყველა დარწმუნდება, რომ წინ წაიწია ადამიანმა, თუმცა კარგი მათრახიც მოხვდა.

მოხუცი კარგად ხედავდა, რომ ეპისკოპოსს თან და თან ართმევდა სიმაგრეებს და ეგონა, უკანასკნელიც გამოვაცალიყო. მაგრამ ერთი კიდევე შერჩენოდა მირიელს და ამ უკანასკნელ და უმაგრეს საბუთზედ დააყარა მისმა ყოვლად უსამღვდელოესობამ თავისი კითხვა, რომელშიც წელანდელი მრისხანება ისმოდა:

— პროგრესს ღმერთი უნდა სწამდეს. კარგს არ შეიძლება

მსახურად ავი ჰყავდეს. კლდეზედ გადასჩეხავს კაცობრიობას ის წინამძღვარი, რომელსაც ღმერთი არა სწამს.

მოხუცებულმა ხალხის წარმომადგენელმა პასუხი არ გასცა. შეთრთოლდა, ცას ახედა და თვალს ცრემლი მოადგა. ნელ-ნელა უგროვდებოდა ცრემლი და, როდესაც ველარ შეიკავა თვალმა, გადმოსკდა და ჩაყვითლებულ ლოყას დაედინა. მერმე ისევ ცას დააშტერდა და ცოტა ხანს შემდეგ ეს სიტყვები წარმოსთქვა, ჩუმად, თითქო თავის თავს ელაპარაკებო:

— შენ, იდელო! მხოლოდ შენ არსებობ!

ეპისკოპოსი გამოუთქმელ რაღაც ძალით შეარყიეს ამ სიტყვებმა.

მცირედი სიჩუმის შემდეგ მომაკვდავმა თითი აიშვირა ცისკენ და სთქვა:

— უსამძღვრო არსებობს. აკერ იქ არის. უსამძღვროს რომ თავისი „მე“ არა ჰქონდეს, ეს „მე“ მის სამძღვარს შეადგენდა და უსამძღვრო აღარ იქნებოდა. ესე აკი სრულიადაც აღარ იქნებოდა. და უსამძღვრო კი არსებობს, მაშასადამე თავისი „მეცა“ აქვს. და „მე“ უსამძღვროისა არის ღმერთი.

მომაკვდავმა უკანასკნელი სიტყვები იმისთანა მაღალი და ათრთოლებული ხმით წარმოსთქვა, იმისთანა აღგზანებული კილოთი, თითქო ხედავს ვისმეო. სთქვა და თვალები დახუჭა; დაილალა, ძალა აღარ მოსდევდა. ცხადი იყო, ამ ერთს წამს შეალია რამოდენიმე საათი, რომელიც კიდევ უნდა ეცოცხლა. ნათქვამი სიკვდილს უახლოვებდა. ახლოვდებოდა უამი განკითხვისა.

ეპისკოპოსმა იგრძნო, რომ სიკვდელი უკვე თავს დასტრიალებდა, და დაგვიანება აღარ შეიძლებოდა. სულიერი მოძღვარი თავის მოვალეობის აღსრულებას შეუდგა. საყვედურით და მრისხანებით მოცული უკვე უსაფუძვლოდ ჰგრძნობდა ერთსაც და მეორესაც და მით უფრო უნდოდა ნუგეში ეცა მომაკვდავისთვის. დააცქერდა თვალ-დახუჭულს, ხელი დაადო უკვე გაყინულს გამხმარს მის ხელს, დაიწია სულთ-მობრძავისკენ და ჩასძახა:

— ღვთისა არის ეს ჟამი. ნუ თუ სამწუხაროდ არ დაგრჩებათ, რომ ამოდ ჩაიაროს ჩვენმა გაცნობამ?

კონვენტის წევრმა თვალი გაახილა. სახე შესცვლოდა, თითქო ჩრდილს გადაეკრა.

— ბატონო ეპისკოპოსო, — დაიწყო მისუსტებულის ხმით მოხუცებულმა და ძნელი სათქმელი იყო, რისაგან წარმოსდგებოდა ეს სისუსტე: სულიერი ღირსებისაგან, თუ სულთმობრძავის უღონობისაგან. სიცოცხლე სწავლას, ფიქრს და დაკვირვებას შევალთ. სამოცის წლისა გახლდით, როდესაც ჩემმა სამშობლომ მიხმო და თავის საქმეებში გარევა მიპრძანა. დავემორჩილე, რასაკვირველია. ბოროტებას ვხედავდი და შევებრძოლე. მტარვალობას ვხედავდი და ანდერძი ავუგე. ადამიანის უფლებათა პრინციპებს ვხედავდი და მალლა ავმართე თავისუფლების დროშა. სამშობლოს მტერი შემოსეოდა და განვღებე იგი. საფრანგეთს ექუქებოდნენ და იარაღით შევიმოსე. მდიდარი არ გახლდით; ღარიბი გახლავართ. სახელმწიფოს გამგეობგანი ერთი მეც გახლდით; ხაზინაში იმოდენი ოქრო და ვერცხლი გვქონდა, რომ ბოძები შევუდგით, სიმძიმით კედლები არ დაინგრენო და მე კი პურს დუქანში გაიხლებოდით და ჯერზე შვიდ შაურსა ვხარჯავდი. დევნილთ ვშველოდი და განდევნილთ ნუგეშს ვაძლევდი. მართალია, საკურთხეველს წმინდა სამოსელი ავკლიჯე, მაგრამ იმიტომ ავკლიჯე, რომ კრილობანი შემეხვია სამშობლოსათვის. ყოველთვის ვეხმარებოდი კაცობრიობის წინ მსელელობას სინათლისაკენ; რამდენჯერმე წინააღმდეგობა გაეუწიე სიბრალულ-მოკლებულს პროგრესს. შემთხვევა მქონდა და რამდენჯერმე გამოვესარჩლე ჩემს მოწინააღმდეგეთ, ესე იგი თქვენ; ფლანდრში, პეტევემში, სწორედ იქ, სადაც მეფეებს თავისი საზაფხულო სასახლე ჰქონდათ, მონასტერი გახლავთ; მე რომ არ ვყოფილიყავ, ქვა ქვაზედაც აღარ იქნებოდა იმ მონასტერში. მე ჩემი მოვალეობა ჩემის შეძლების და შეგნების და კვალად შევასრულე; ქვეყნად სიკეთე ეთესე. და მას შემდეგ მხეცსაფით დევნა დამიწყეს, სამშობლოდან განდევნა დამიპირეს, მასხარად ამიგდეს, ცილი დამწამეს,

დამწყველეს, დაძორგუნეს, ჩასაქვავებლად აღარ დამინდეს. აგერ უკვე რამდენიმე წელიწადია, ვგრძობ, რომ დიდი და პატარა, ყველა ზიზღით მიყურებს ამხნის კაცს; საწყალის, უფიცი ხალხის თვალში რაღაც დამღამაზის, და შეჩვენებულად მივაჩნევიარღვთისა და აღმიანის წინაშე. და თუმცა ჩემნი დღენი აღმიანთა შორის სიყვარულის და ძმობის სამსახურს მოვანდომე, დღეს სრულიად მარტო გახლავართ, შეძლებული და განცალკევებული. ოთხმოცდა ექვსის წლისა გახლავართ. აგერ ვკვდები. რას მიბრძანებთ? რა გნებავთ ჩემგან?

— თქვენი ლოცვა-კურთხევა, უპასუხა ეპისკოპოსმა.

და მომაკვდავის წინაშე დაიხოქა.

როდესაც ეპისკოპოსმა თავი აიღო, გაბრწყინვალებული დახვდა მოხუცის სახე. უკვე სული განეტევებინა.

ეპისკოპოსი ღრმად ჩაფიქრებული დაბრუნდა შინ. მთელი ღამე ილოცა. მეორე დღეს რამოდენიმე ცნობის მოყვარე თავხედი გამოეგლაპარაკა კონვენტის წევრის შესახებ; პასუხად ზეცა დაანახვა, მას შემდეგ უფრო სიყვარულით და აღერსით ეკიდებოდა ბავშვებს და ავადმყოფებს.

ყოველი ხსენება „იმ საზიზღარის გ—ისა“ ღრმად ჩააფიქრებდა ხოლმე ეპისკოპოსს.

ნურგინ იტყვის, რომ გ—ის გონების და სარწმუნოების სხივი არ შეხებოდეს ეპისკოპოსისას და თავისი კვალი არ დაენჩნოს მის ცხოვრებაზედ და ზნეობრივ სისრულეზედ.

მირიელის მიერ ყველასაგან შეძლებულის ნახვა დაფარული არ დარჩა და ცოტაოდენი მითქმა-მოთქმაც აღძრა პატარა ქალაქში:

— ნეტავი როგორ მოუვიდა, რომ იმ სულ-წაწყმენდილის სანახავად წაბრძანდა? იქმნება ეგონა, პირჯვარს დავაწერინებო! მგლის თავზე სახარებას წაიკითხავენ? არ იცოდა, რა ხალხია ეს რევოლიუციონერები? რა უნდოდა, რომ მიდიოდა? იქმნება იფიქრა, წავალ და ვნახავ, როგორ დაეპატრონება ეშმაკი ცოდვილის სულსაო!

ერთმა ყბედის-ჯისის ქერიემა, რომელსაც თავი ქკუის კოლოფად მიაჩნდა, მათრახი გადაჰკრა ეპისკოპოსს:

— როდის დაიხურავთ, თქვენო ყოვლად უსამღვდელო-
ესობავე, წითელ ქუდსა?

— მე ვერა, ჩემო ბატონო, და თქვენკი ღღესაც გხურავთ, მიუფო ეპისკოპოსმა.

XI

ზატკარა შეზღუდვა.

ძალიან შესცდება, ვინც დასკვნის აქედგან, რომ მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა კეთილმოსული „ფალოსოფოსი ეპისკოპოსი“ ბრძანდებოდა ან „პატრიოტი-მოდღვარი“. გ—ის გაცნობამ, და-ადვილად შეგვიძლიან ვთქვათ,—სულიერმა მათ შეთანხმებამ გაკვირვებული დასტოვა ეპისკოპოსი.

მას შემდეგ თავისთვის აღარა უზრუნია რა.

მართალია, მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა პოლიტუკურ ცხოვრებაში არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა, მაგრამ აქ იქნება უადგილო არ იყოს, ისიც მოვიხსენიოთ, თუ როგორ მოიქცეოდა ეპისკოპოსი მირიელი პოლიტიკას რომ გაჰყოლოდა. მაშ ცოტა ხნის წინეთ დავიწყოთ.

უკვე რამოდენიმე წელიწადი იყო, რაც მირიელი ეპისკოპოსად ბრძანდებოდა, როდესაც იმპერატორმა ბარონობა უწყალობა. 5 მკათათვეს 1809 წ. ღამე ჰაპი დაიჭირეს; ნაპო-
ლეონმა საფრანგელ და იტალიელ ეპისკოპოსთა კრება დანი-
შნა პარიზში. ეს კრებული ღეთის მშობლის ეკლესიაში ბკობ-
და და პირველად თიბათვის 15 შეკრბა; კარდინალი ჭუშე
თავმჯდომარედ ბრძანდებოდა. ოთხმოცდა თხუთმეტ ეპისკო-
პოსთა შორის მირიელიც მიიწვიეს. მაგრამ ერთს კრებას და-
ესწრო მარტო და სამს თუ ოთხს კერძო მოლაპარაკებას: მი-
რიელი ერთის დავიწყებულის, მთიანი მხარის, ეპისკოპოსი ბრძან-
დებოდა, უბრალოდ ცხოვრებდა, მოყვასთათვის თავგანწირული

და იმისთანა აზრებს ადგა, რომ ხელს უშლიდა კრებულის ბჭობას. სულ სხვა ჰანგზედ აქლერებდა თავის ჩანგს. ებისკოპოსი საჩქაროდ დაბრუნდა დინში. რომ ჰკითხეს, აგრე მალე რად დაბრუნდითო? უპასუხა:

— ვუშლიდი როგორღაც. რომ ვიტყოდი რასმე, ისე ხვდებოდათ, თითქო კარები ვაღლეს უცბად და გაყინული ჰაერი დატრიალდა ოთახშიო.

მეორედ სხვა მიზეზი ბრძანა:

— ეჰ, რას იზამთ? ისინი სულყველანი ბრწყინვალე თავადიშვილები ბრძანდებიან და მეკი უბრალო გლეხი-კაცი გახლავართ.

მართალი ის გახლდათ, რომ მირიელი არ მოეწონათ. ამის მიზეზად, სხვათა შორის, იმასაც ამბობდნენ, რომ ერთს ებისკოპოსთან მიწვეული იყო და რომ მივიდა, განცვიფრებული დაჩა და არც დამალა თავისი განცვიფრება: რად გინდათ, თქვენა ყოვლად უსამღვდელოესობავ, ამოდენი ავეჯი და მოსამსახურენი? ეს ავეჯეულობა, ეს საათები, ეს ხალები? ეგ რომ მე მქონდეს, ერთს წამს ვერ მოვისვენებდი: წამ და უწუმ ჩამახებდნენ ყურში: სიმშლით კვდება ხალხი! სიცივით კვდება ხალხი! განიკითხე საწყალი ხალხიო!

სიტყვამ მოიტანა და უნდა ვთქვათ, რომ უგნურება იქნება შევიძლოთ ყოველივე ის, რაც ადამიანს ცხოვრებას უტკობს და განცხრომას შესძენს. ეს სიძულვილი ხელოვნების უარფოთა იქნება. სასულიერო წოდებისათვის კი სწორედ რომ საძრახისია ეს განცხრომა. ფუფუნებაში მყოფი, სხვის ტანჯვას ვეღარ თანაუგრძნობს. მდიდარი მღვდელი სრული უაზრობაა. მღვდელი ღარიბებთან უნდა იმყოფებოდეს. და განა შეიძლება შეუწყვეტილ, დღე და ღამე, ყოველგვარ გაჭირვებას ეხებოდეს კაცი, ყოველგვარ სევდას, ტანჯვას, ადამიანის პიროვნების დამცირებას და შეურაცხყოფას, და თითონ კი არ დაედოს უბედურება, როგორღაც მუშას მტვერი ედება? განა წარმოსადგენია, ანთებულ საკირესთან იღგეს კაცი და არა სცხელოდეს?

განა წარმოსადგენია, ხაბაზს ან თმა არ შეემტრუსოს, ან ხელი არ გაერუჯოს, ან ოფლი არ დაასხას? უპირველეს ყოვლისა სიღარიბე გამოაჩენს, მოწყალეა მღვდელი, და მეტადრე ეპისკოპოსი, თუარა?

ექვი არ არის, ამავე აზრისა ბრძანდებოდა ღინის ეპისკოპოსიც.

ნურავინ იფიქრებ, რომ ეპისკოპოსი თავისდროს აპყლოდეს და მზა პასუხით დახვდომოდეს უმთავრესს საზოგადოებრივ კითხვებს. ღვთის მეტყველებრივს კითხვებში არც კი ერეოდა და გაჩუმებული იყო, როდესაც ეკლესიასა და მართებლობის შორის შუღლი რამე ჩამოვარდებოდა; მაგრამ რომ ჩასციებოდა ვინმე, არ დამალავდა და აღიარებდა, რომ პაპის მომხრე უფრო იყო, ვიდრე პაპისგან საფრანგეთის ეკლესიის გათავისუფლებისა. და რადგან სურათსა ვხატავთ და დამალვა არაფრისა გვინდა, იძულებული ვართ ისიც მივუმატოთ, რომ ნაპოლეონს არაფერში თანაუგრძნობდა. 1831 წელიდგან დაწყებული საცა კი ნაპოლეონის საწინააღმდეგო მოძრაობას გაიგებდა, თითონაც მიემხრობოდა. წმ. ელენეს კუნძულიდგან რომ დაბრუნდა, ღინის ძხლოს გაიარა და ეპისკოპოსმა არ ინება და არ ნახა იმპერატორი; არ დაემორჩილა ბრძანებას და „ასი ღლის“ განმავლობაში განკარგულება არ მოახდინა თავის სამწყსოში, რომ ხელმწიფე იმპერატორი ნაპოლეონი მოეხსენებინათ წირვა-ლოცვის დროს.

ბაპტიტინე-ქალის გარდა ორი ძმაცა ჰყავდა. ერთი გენერალი იყო, მეორე პოლიციელი მოხელე. ხშირი მიწერ—მოწერა ჰქონდა ორთავესთან. პირველს ცოტა ხანს ემღერებოდა, რადგან ნაპოლეონი რომ შემოვიდა საფრანგეთში, გენერალი ათას ორასი კაცით დაედევნა, მაგრამ ისე უხეიროდ, რომ ცხადი იყო, ნაპოლეონის მტრობა კი არა, მეგობრობა ედვა გულში. მეორე ძმასთან უფრო ტკბილი განწყობილება ჰქონდა; დიდად პატიოსანი, ღირსეულ კაცი იყო და, სამსახურიდან უკვე გამოსული, პარიზში ცხოვრებდა კასეტის ქუჩაზე.

ამგვარად მის ყოვლად უსამღედელოეგობასაც მოუხდა ერთს დროს პოლიტიკურ ბრძოლაში ჩარევა და მისი სიმწარის ნა-

ხვა. მიწიერთა ვნებათა ბრძოლამ ერთს ხანად დაჩრდილა იმისი მადლით გატაცებული გონება. ამგვარს კაცს, რომ სრულიადაც არა ჰქონდეს პოლიტიკური თავისი აზრი, სწორედ რომ უკეთესი იქნებოდა. ცუდად კი არ ჩამოგვართვან ეს სიტყვა და არ გვიკვირებინ: ჩვენთვის „პოლიტიკური აზრი“ სხვაა და პროგრესის შეგნება, პატრიოტული მისწრაფება და ხალხის და კაცობრიობის სამსახური-სხვა. ჩვენს დროში ამის მეტი არა უნდა ედვას რა საფუძვლად საზოგადოებრივ მოღვაწეობას. ჩვენ არ დავუკვირდებით იმ კითხვებს, რომელნიც პირდაპირ არ შეეხებიან ამ წიგნის შინაარსს, ოღონდ ერთს ვიტყვი: უმჯობესი იქნებოდა, რომ მისი ყოვლად უსამღვდელესობა ორლენანელთა მომხრე არა ყოფილიყო და მისი გონების თვალთა ერთს წამსაც არ ასცილებოდა იმ წმინდათა წმინდას, აღამიანთა მღვდღვარების და ქიშპობის ზემორე მყოფს, რომელიც ნათელსა ჰფენს ქვეყანას და რომელსაც სიმართლე, მართალმსაჯულება და მოწყალება ეწოდება.

მართალია, პოლიტიკური ბრძოლისთვის და სამსახურისთვის არ იყო მოვლენილი მირიელი, მაგრამ გასამართლებელ საფუძველს ვუპოვიდით მის საქციელს, ნაპოლეონის წინააღმდეგობა რომ აღამიანის უფლებათა და თავისუფლების შელახვაზედ დაემყარებინა და მაშინ შებრძოლებოდა ამაყი და პრინციპით ძლიერი ბერი თავის ხელმწიფეს, როდესაც იგი ძლიერებით აღსავსე იყო. ამომავალის, ძლიერ-მოსილის შებრძოლებას მოვეუწონებდით და დაცემულის, უკვე მისუსტებულის წინააღმდეგობა კი უნდა დავუწუნოთ. ბრძოლა ჩვენ მაშინ გვიყვარს, როდესაც განსაცდელს ეხედავთ. ბრძოლის დამთავრება და დამარცხებულის შეკვრა და დატყვევება, მხოლოდ იმას შეჰფერის, ვინც ბრძოლა დაიწყო და დაამარცხა. ვინც გესლით სავსე ლექსით არ შერისხა გალაღებული მტარვალი, ხმას ნუღარ ამოიღებს, როდესაც დაცემულს ნახავს. ჩვენი აზრით, როდესაც განგება ჩაერევა საქმეში და დვენას დაუწყებს ვისმე, განზედ გადგომაა საქირა.

1812 წლიდგან იწყობა ჩვენი მისუსტება.

1813 წ., როდესაც გარემოებათა ცვლილებით წაქეზებულმა კანონმდებელმა ჩვენმა კრებულმა ძლივს გაბედა და ხმა ამოიღო ნაპოლეონის წინააღმდეგ, ტაში კი არ უნდა დაგვეკრა, უნდა აღვშფოთებულყავით; 1814 წ., როდესაც მარშლებმა ულალატეს, სენატმა თავს ლაფი დაისხა და პირში აფურთხა, ვის წინაშე გუშინ მუხლ მოდრეკილი ხოხავდა და თაყვანსა სცემდა, ზიზღით თვალი უნდა მოგვერიდებინა; 1815 წ., როდესაც ჰაერში უკვე ტრიალებდა სამშობლოს უბედურება, როდესაც საფრანგეთი უკვე თრთოდა მის მოლოდინში და სუსტი ლანდით მოჩანდა ვატერლო, ჯარისა და ხალხისაგან ნაპოლეონის ხელმწიფედ მიღება სახუმაროს არას წარმოადგენდა და— მტარვალობა იქით იყოს— იმისთანა გულის კაცს, როგორც დინის ეპისკოპოსი ბრძანდებოდა, უნდა ეგრძნო, რა საშიშ მდგომარეობაში ჩავარდნილიყვნენ უფსკრულის პირს მდგომარნი, მაკრად ჩახვეულნი, სამშობლო და ნაპოლეონი.

ამას გარეშე კი ყოველთვის პატიოსანი, მართალი, მდაბალი, გონიერი და ღირსეული კაცი იყო. კეთილსა სთესდა და კეთილი სურდა. მღვდელი იყო, ბრძენი ადამიანი და თვით პოლიტიკურ მის საქციელშიც კი, რომლის გამო ჩვენ ასეთი სასტიკი საყვედური გამოვსთქვით, უფრო მეტი ღმობიერება გამოიჩინა, ვიდრე თითონ ჩვენ.

სიმამსახლისო სახლის მეკარედ თითონ ხელმწიფეს დაეყენებინა ერთი მოხუცებული ჯარის-კაცი, ბრძოლის ველზე დაბერებული და ნაპოლეონის თაყვანისმცემელი. საწყალ კაცს ხშირად წამოსკდებოდა ხოლმე იმისთანა სიტყვები, რომელსაც კანონი „მატუნებელს“ უწოდებდა და სჯიდა. „რომ მომკლათ, გულზე სამს ჯოჯოს ვერ ვატარებო“, — იძახდა, როდესაც ნაპოლეონის ალაგი ლუი მეთვრამეტემ დაიჭირა და ნაპოლეონის სახით შემკულის მედალის წილ თავისი დააწესა, რომელზედაც სამი ია ეხატა. ლუი მეთვრამეტეს დაუარიდებლივ ლანძღავდა მოხუცებული ჯარის-კაცი: „ის ჰირიანი ისა, რომ საცვეთებიც კი ინგლისიდან მოაქვს, თითქო ჩვენში ვერ შეუკერავდნენ! პრუსსიაში წავიდეს, ის არ ურჩევნიან!

ჯანაბას იმისი თავი და ტანი!“ — რაკი ლანძღვას დაიწყებდა, ლუისთან ერთად ინგლისს და პრუსსიასაც შეუტურთხებდა, რადგან მომაკვდინებელ ცოდვად მიაჩნდა ქვეყნად მათი არსებობა. იმდენი ჰქნა, იმდენი სთქვა, რომ ალაგი დაკარგა და ულუკმაპუროდ დარჩა ცოლშვილიანი კაცი. ეპისკოპოსმა დაიბარა ტკბილად დაარიგა და საეპისკოპოსო ტაძრის მეკარედ დანიშნა.

იმოდენი სიკეთე დასდო თავის სამწყსოს ეპისკოპოსმა ცხრა წლის განმავლობაში, იმოდენი მაღლი მოჰფინა, რომ დიდი და პატარა ყველა თაყვანსა სცემდა წმინდა სულიერ მამას. ნაპოლეონის წინააღმდეგობაც კი აპატივა ხალხმა, — გულკეთილმა სუსტმა ცხოვარმა: იმპერატორი ღმერთივით სწამდა ხალხს, მაგრამ თავისი ეპისკოპოსიც უყვარდა.

XII

მარტოობა ეპისკოპოსის მარაგდისა.

ეპისკოპოსს თითქმის ყოველთვის თავს დასტრიალებს მრავალი მღვდელი, როგორადაც მხედართ მთავარს — ჭაბუკი მხედრები. წმინდა ფრანსუა დესალმა სწორედ ამათხედ ბრძანა „ჯონგა მღვდლებიო“. წარჩინებულს ყოველს ასპარეზზედ ფუტკარივით ეხვევიან წარჩინების მსურველნი. ძალა ჰქონდეს კაცს და ამაღლა თავის თავად გაუჩნდება; შეძლება ჰქონდეს, და შინაყმანი თითონვე ეახლებიან. მომავალის მძებნელნი ფარვანასავით თავს ევლებიან აწინდელს ბრწყინვალეობას. ყოველს ოდნავ-გავლენიან ეპისკოპოსს თან ახლავს მთელი რაზმი სემინარიელ ქერუბიმთა, რომელნიც დარაჯად ადგანან საეპისკოპოსო სასახლის წესიერებას და მეტადრე მის ყოვლად უსამღვდელოესობის ღიმილს. ეპისკოპოსის გულის მოგება მთავრად კურთხევას მოასწავებს. რას იზამთ? ყველა თავისას ცდილობს. წმინდა მოციქულობა აღარა სწუნობს შემოსავლიან აღავს.

როგორც ყველა სხვას, ისე სასულიერო წოდებასაც ჰყავს თავისი დიდროვანი ბობოლეები. ეს გახლავან მდიდარი, ფულის და მამულის პატრონი, მოხერხებული, საზოგადოებაში მიღებული ეპისკოპოსები. ამ ბობოლეებმა ლოცვა იციან, რასაკვირველია, მაგრამ დიდებულთა თხოვნა უფრო იციან. როგორც თითონ იმდაბლებენ თავს უმაღლესთა წინაშე, ისევე ამდაბლებენ მათთან მოსულს მთელს სამწყსოს, და მთელი დღით ალოდინებენ გარეთ, თითქო სასულიერო წოდებისა კი არა, დიპლომატები ბრძანდებიანო. მოხელენი არიან და არა მოძღვარნი. ბედნიერია, ვინც მათთან არის! ძალი ხელთა აქვთ და, ვინც კი შესძლებს და თავს მოაწონებს, უხვად ურიგებენ მდიდარს სამწყსოს, შემოსავლიან ალაგს და საეკლესიო მამულებს. დიდებისაკენ მიიწვევენ თითონ და თან მიჰყავთ თავიანთი ერთგულნი, როგორადაც მზეს თავისი თანამოგზაურნი. მათი ბრწყინვალეობა სხვისა ჰფენს მათს ამაღლას. მათის კეთილდღეობის ნასუფრალს ხელ-აპყრობილნი შესცქნავიან მხლებელნი. რაც მეტს შეიძენს პატრონი, მით მეტს არგუნებს შინაყმას. და ბოლოს, რომიც ხომ აქვეა: თუ ეპისკოპოსი მოხერხებულია და არქიეპისკოპოსობა იშოვნა, თუ არქიეპისკოპოსი მოხერხებულია და კარდინალობა იშოვნა, თქვენც უკან გაგიდევნებთ: ჯერ კარდინალის მორჩილად იქნებით, მერმე ომფორს შეიძენთ საბჭოს წევრად გახდებით, პაპის შინა-ყმად და ეგეც თქვენი ყოვლად უსამღვდელოესობა; აქედგან კარდინალადმე ერთი ნაბიჯიღაა და კარდინალი ხომ შეიძლება პაპის ტახტზედაც აბრძანდეს: ეგ კენჭხედ არის დამოკიდებული და კენჭს ხომ, საითაც გნებავთ, იქით გააგორებინებთ. დღევანდელი კუნკულა ხეალ შეიძლება პაპის თიარად იქცეს. ჩვენს დროში წესიერად მეფედ გახდომა მარტო მღვდელს შეუძლიან, ისიც რა მეფედ? უმაღლეს მეფედ. მაშ რამდენ ოცნებებს უნდა ასაზრდოვებდეს სემინარია! რამდენს ბაღანას, რამდენს ახლად ნაკურთხს მღვდელს გაიტაცებს ბრწყინვალე მოძაველის ფიქრი და მოლოდინი, რადგან დიდების წყურ-

ვილი მოწოდებად რაცხს თავის თავს, და იქნება გულწრფელადაც სწამდეს; დიდებისაკენ მისწრაფება მოწოდება არის ჩემიო.

მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა ეპისკოპოსი მირიელი— თავმდაბალი, ღარიბი, განმარტოებული, — ბოზობებში არ ირიცხებოდა. ეს იქიდგან ჩანდა, რომ მის სიახლოვეს ახლად ნაკურთხ მღვდლებს ვერა ნახავდით. პარიზშიც ხომ იუცხოვეს, როგორც უკვე ვთქვით. მომავლის მაძიებელს ერთსაც არ მოსვლია აზრად— ამ განცალკევებულს მოხუცს დავებლაუქები, დიდებისკენ ეს ამიტანსო. ღის ჩრდილში ერთიც არ ამოსულა მომავლის ოცნებებით გაბერილი სოკო; იმისი დეკანოზები და მღვდლები მასავით გულკეთილი მოხუცები იყენენ, ხალხის მოსიყვარულე, ხალხის შვილნი, მასავით ჩამწყვედეულნი თავიანთ სამწყსოში და თავიანთი წმინდა მოვალეობა ერჩივნათ კარდინალობასაც და პაპობასაც. განსხვავება ის იყო მხოლოდ, რომ ეპისკოპოსი სრული იყო და ეს მღვდელ-დეკანოზები კი დამთავრებულნი. მის ყოვლად უსამღვდელოესობასთან მყოფი რომ წარმატებას ვერას ეღირსებოდა, ეს ცხადი იყო და დანიშნავდნენ თუ არა ყმაწვილ მოძღვარს მის საეპისკოპოში, მაშინვე სხვაგან გადასვლას და სხვა ეპისკოპოსთან სამსახურის ძებნას იწყებდა; ზოგი ექსში გადადიოდა, ზოგი ოშში, რადგან, ვთქვით და კიდევ ვიტყვით, ყველა თავისას ცდილობს. იცით რა საშიშიაა წმინდანის ახლოდ ცხოვრება, რომელიც უარყოფს მიწიერს ყოველივეს! ერთიც ვნახოთ, გაგიწყრათ ღმერთი და სიხარბე შეგეყაროთ განუკურნელი, სიძულვილი წარმატებისთვის საჭირო მლიქვობის და ფარისევლობისა! ერთიც ვნახოთ უარყოფამ გაგიტაცოთ და თქვენს ოცნებას გაღალატებინოთ! შორს, შორც ჩვენგან ქეციანო სათნოებაჲ!

ამიტომ იყო ისე განმარტოებული ეპისკოპოსი მირიელი.

წყვდიადით მოცულია ჩვენი საზოგადოება. შოახერხე და ქვეყანა შენიაო! აი რას გვასწავლის დღითი დღე გახრწნილება.

სიტყვამ მოიტანა და ვიტყვით კიდევც, ბილწი რამ არის ეს მოხერხება. ბილწიმით არის, რომ ტყუილის მსგავსება აქვს ღირსებასთან და მით ატყუებს ხალხს. ბრბოსათვის მოხერხებას

იგივე შესხედულება აქვს, რაიც ქეშმარიტ ღირსებას. მოხერხება იმდენად ემსგავსება ნიქს, რომ ისტორიასაც კი ატყუებს. მაშ რას სჩივიან იუვენალი და ტაციტი¹⁾? მოხერხებამ ყველა დაიმორჩილა ჩვენს დროში და თავთ ფილოსოფიასაც კი ხელზედ მოსამსახურის ტანსაცმელი ჩააცვა. მოახერხეთ. — აი თეორია. წარჩინებული ბრძანდებით, მაშ ღირსეული ბრძანებულხართ. ლოტორებით მოიგეთ, მაშ ღირსი ყოფილხართ. ვინც თავისას გაიტანს, სათაყვანო ის არის. ქუდ-ბედი დაყოფეთ და სხვა არა გინდათ რა. ბედი გქონდეთ, და ქვეყანა თქვენია. თუ კი ბედნიერი ხართ, მაშ დიდებული ყოფილხართ. ხუთი ექვსი მოღვაწე რომ გამოვრიცხოთ, რომელნიც სხვისა ჰფენენ თავიანთ საუკუნეს, დანარჩენებისადმი თაყვანის ცემა ბეცის თაყვანის ცემაა. შევერცხლილი ვერცხლად გადის. ვიგინდარაც რომ იყოთ, არაეინ დაგძრახავთ, ოღონდ მოახერხეთ და უდიდებულესთა შორის გამოიჭიმეთ. ბრიყვი-ბებერი ნარცისია²⁾, რომელიც თავის თავს შესტრფის, და ტაშს უკრავს ბრიყვს. ის უზენაესი ნიჭი, რომელიც ჰქმნის მოსეს, ესხილს, დანტეს, მიქელ-ანჯელოს ან ნაპოლეონს, უჩინარია ბრბოსთვის; ოღონდ კი მოახერხოს, თავის მიზანს მიაღწიოს კაცმა, სულ ერთია, რაც უნდა იყოს შისი მიზანი, და ერთხმივ შეჰპლავლებს ბრბო და უზენაესის ნიჭის პატრონად აღიარებს. უბრალო ნოტარიუსმა რომ დებუტატობა გაიკრას; ვილაც ყალბმა კორნელმა რომ „ტირდატი“ დასწეროს; ვილაც თოჯამ რომ ჰარამხანა გაიჩინოს; ერთმა უბრალო ჯარის კაცმა რომ შემთხვევით მთელის საუკუნესთვის ფრიად მნიშვნელოვანი ბრძოლა მოიგოს; აფთიაქის მოხელემ რომ კარტონის ძირები დაუღოს წაღებს, ამ წაღებით შემოსოს მთელის სამეფოს ჯარი და ნახევარ მილიონის შემოსავლის პატრონი გახდეს; მეწვრილმანემ რომ სისხლის ფასად ასარგე-

1) იუვენალი, გამოჩენილი სატირიკოსი რომში. ტაციტი-რომაელი ისტორიკოსი. პირველ საუკუნეში ცხოვრებდნენ.

2) ნარცისმა თავის თავი რომ დანიხა წყალში, ისე მოეწონა, რომ თავისავე თრფობით მოკვდა.

ბლოს ფულბ და მილიონები შეიძინოს; წუწვი ბერი რომ ფებს ულოკავდეს დიდებულთ და ეპისკოპოსად იქცეს; უბრალო მოურავმა რომ ჯიბები დაიტენოს და—დაჩე, ფულის ყადრი სკოდნიაო—ჟინანსების მინისტრად მიიწვიაონ... ხალხი გენიოსებად გახდის, გუნდრუკს უკმევს და ფეხ ქვეშ გაეგება.

XIII

და სწამდა.

ნუ დავაკვირდებით მის ყოვლად უსამღვდელოესობას სარწმუნოების მხრივ. ძლიერის სულის წინაშე თავი მოვიხაროთ და თაყვანი ვცეთ. მართლის სარწმუნოებას დაკვირება არ უნდა. ეგეც რომ არ იყოს, ადამიანი იყოს, ყოველი სათნოებით შემკული, თორემ სულ ერთია, თუნდა ის არა სწამდეს, რაც ჩვენა გვწამს.

ჩა აზრისა იყო სარწმუნოების დებულებაზე და საიდუმლოებაზედ? ეს მხოლოდ გულთა-მხილავს შეეხება და ის ჰკითხავს, როდესაც მის წინაშე წარსდგება მიწიერისაგან განთავისუფლებული. ჩვენ მხოლოდ ის ვიცით დაქვემდებარებით, რომ სარწმუნოების გამოსარკვევი კითხვანი თავის დღეში არ გადაუწყვეტია ფარისევლურად. აღმასს განა ლობა შეეპარება რამე? იპისკოპოსს მეტი სწამდა, ვიდრე შეეძლო. მწამს მამა ჩვენი! იტყოდა ხოლმე ხშირად. კეთილ-მოქმედებაში ჰპოვებდა იგი იმ კმაყოფილებას, რომელსაც სრულიად სჯერდება სინილისი და რომელიც ჩუმად ჩაგვძახის—შენ ღმერთთანა ხარო!

ეს კი უნდა აღვნიშნოთ, რომ მეტის მეტად, სარწმუნოებრივ ვალდებულებაზე უფრო მეტად, უყვარდა მოყვასი თვისი. სწორედ ეს მეტის მიტი სიყვარული აკვირვებდა იმ ვაჟბატონთ, რომელთაც ჩვენი ეგოიზმით გამსჭვალული დრო ქვეინს, დარბაისელს და წარჩინებულს უწოდებს. „მონანებას სცდილობს, თორემ აგრე თავ-განწირული არ იქნება ღარიბ-ღატა-

კისთვისაო“. რა იყო ეს გადამეტებული სიყვარული? წმინდა კეთილ-მიდრეკილება არა მარტო სულიერთადმი, არამედ უსულ-ლოთა მიმართაც, ეპისკოპოსმა არც კი იცოდა, რა არის სიძულელი. ყველა კაცს, თვით საუკეთესოსაც, დაფარული აქვს რალაცა შეუბრალებლობა, რომელიც ნადირთა მიმართ გამოაჩნდება. არც ეს გრძობა იცოდა დინის ეპისკოპოსმა, თუმცა იშვიათი არ არის იგი სასულიერო წოდებაში. ბრამინის აზრისა არ იყო, მაგრამ ეტყობოდა, უკვე დაჰუიქებოდა ეკლესიის სიტყვებს: ვინ იცის, სად მივა სული ნადირთა? ზნე დაცემული და მახინჯი ვერა შეაშფოთებდა რა მის სიყვარულით აღსავსე გულს, თითქო, ღრმად ჩაფიქრებული, ცხოვრების გარეთად ეძებს მიზნებს სიმინჯისას და თვით ღმერთისგან მოვლის განმარტებასაო. როგორც ლინგვისტი ცდილობს ძველს ეტრატხედ წაშლილის აღდგენას, ისევე უკვირდებოდა ეპისკოპოსი ჯერ კიდევ არსებულს ბუნებაში ხაოსს. ჩაფიქრდებოდა თავდავიწყებამდე და ხშირად უცნაურს წამოიძახებდა რასმე. ერთს დილას ბაღში იყო და მარტოდ ეგონა თავი; თუმცა და უკან მისდევდა ფეხ აკრეფით. უცბათ შეჩერდა, რალსაც დააქტერდა მიწაზედ. უშველებელი ობობა იყო, შავი, ბალნიანი, საზარელი. ბაპტისტინემ ყური მოჰკრა ეპისკოპოსის სიტყვებს:

— შენი ბრალი არ არის, შე საწყალო, შენა!

ბავშვობააო, იტყვიან. დიად, მაგრამ ზეციური ბავშვობა გულკეთილის ადამიანისა. იგივე ბავშვობა სჭირდათ წმინდა ფრანსუა ასსიზელს და მარკ აურელს. ერთხელ ფეხი იღრძო, რომ ჭინჭველა არ გაესრისა.

ასე ცხოვრებდა ეს მართალი ადამიანი. ხანდახან ბაღში ჩაედინებოდა და წმინდანს ემსგავსებოდა.

ამობდნენ, სიყმაწვილეში ძალიან ახირებული, ბრაზიანი კაცი იყოვო. უსამძღვრო მისი სიმშვიდე ბუნებრივი არ იყო, არამედ შედეგი ფიქრის და რწმენისა, რომელიც ნელ-ნელ უფარდებოდა გულში და ძირიანად უცვლიდა ბუნებას. როგორც წყალი გახერტს ქვას, წვეთ-წვეთ რომ სცემდეს, ისე

ხასიათს გამოსცვლის დაფიქრება და დაკვირვება. როგორც წყალისაგან დაღარულს ქვას ველარა შეასწორებს რა, ისე ველარა გამოსცვლის რა ამგვარად შექმნილს ხასიათს.

1815 წ., მგონი უკვე ვთქვით, სამოცდა თხუთმეტის წლისა სრულდებოდა, თუმცა შეხედულებით სამოცისა ცლივს იყო. პატარა კაცი იყო; ცოტა არ იყოს, სისქე ეპარებოდა; ამიტომ ძალიან უყვარდა სიარული და დიდ მანძილს ვლიდა ფეხით. ჯერ ძალიან ქარმაკად იყო. წელში ოდნავ მოხრილიყო, თუმცა ეს არასა ნიშნავს: გრიგოლ XVI ოთხმოცის წლისა სარივით სწორე ბრძანდებოდა, მაგრამ ძალიან ცუდი ეპისკოპოსი იყო. მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა კეთილმოსული მშვენიერი, ლამაზი კაცი იყო, მაგრამ იმისთანა მოწყალე გულის პატრონი, რომ სილამაზეს ვერავინ ამჩნევდა.

ლაპარაკს რომ დაიწყებდა თავის ჩვეულებრივ აღერსიანი მხიარულებით, რომელიც ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, ყველას თავისკენ იზიდავდა და ატკობდა, თითქო სინარული გადმოსჩქეფსო. ელფერი სიყმაწვილისა ედვა, ბროლივით თეთრი კბილმერთი არ აკლდა და სიცილს უმშვენებდა, თვალის გამომეტყველება ანგელოზისა ჰქონდა; ერთი იმათგანი იყო შეხედულებით, რომლისას პატარაობისას „რაკარგი ბავშვიო“, იტყვიან ხოლმე და სიბერეში „რა ტკბილი მოხუციაო“. და მართლაც ერთი შეხედვით, მეტადრე ვინც ჯერ არ იცნობდა, „ტკბილი მოხუცის“ შთაბეჭდილებას ახდენდა ეპისკოპოსი. მაგრამ ცოტა ხანი რომ დაჰკვირვებოდით და ღრმად ჩაფიქრებული გენახათ, ნელ-ნელ ფერს იცვლიდა ტკბილი მოხუცი და რაღასაც დიდებულს შეიმოსავდა; განიერს, მაღალს, თოვლივით სპეტაკი თმით შემკულს შუბლს სხივი ეფინებოდა. სიკეთით აღსავსე ძლიერად წარმოგიდგებოდათ და ამ ძლიერებას ნათელი ადგა სიყვარულისა, თითქო ანგელოზს ხედავთ მოლიმარს, რომელიც ნელ-ნელ ფრთებს იშლის, და ღიმილი კი არ ეკარგებოა. გამოუთქმელი რაღაც თაყვანისცემა გებადებოდათ გულში, იზრდებოდა, გულს გივსებდათ და გრძნობდით, რომ დიდ-სულოვანი, ძლიერი, ღმობიერი და მოწყალეა ეს ადამიანი და იმდენად

ამაღლებულია მისი ფიქრი, რომ სატკბოების შეტს აღარას შეიცავს.

როგორც უკვე ვთქვით, მთელს დღეს ლოცვას ანდომებდა, წირვას, მოწყალებას, შეწუხებულთა ნუგეშის ცემას, ყვაილებების მოელას, ძიობას, მოკრძალებას, სტუმართმოყვარეობას, უარყოფას, სწავლას და დაკვირვებას; მთელს დღეს კეთილ ფიქრებს, კეთილ სიტყვას და კეთილ საქმეს ანდომებდა. და ლამეც, როდესაც ქალები ზევით ავიდოდნენ, ბაღში გავიდოდა და რამდენიმე საათს იყო იქ, ვიდრე ძილს დააპირებდა. თითქო რაღაცა აკლდა იმ დღეს, როდესაც ავი დარი იდგა და ლამე ბაღში გასვლა არ შეეძლებოდა. ჩვეულებად ჰქონდა, დასაძინებლად ფიქრით უნდა მომზადებულიყო დიადი სანახავით მოქცედილ ცის ქვეშ. ხშირად შეუგვიანდებოდა ბაღში და, თუ არ ეძინათ ქალებს, ნელი ნაბიჯი ესმოდათ ებისკოპოსისა. მარტო იყო იქ თავის თავთან, ჩაფიქრებული, დამშვიდებული, თაყვანის მცემელი და სიმშვიდეს თავის გულისას ეაერის სიმშვიდეს უღარებდა; წყვილადში მნათობთა ხილულს ბრწყინვალებას უკვირდებოდა და უხილავს ბრწყინვალებას ღვთისას; სულს უშლიდა იმ ფიქრებს, რომელთაც უზენაესი ანჭებდა, როდესაც თავის გულს უშლიდა ყოვლად მოწყალეს, როგორც ყვაილნი თავიანთ ნექტარს; როდესაც ბნელ ღამეში ანთებულთა ღამპარივით ეკიდებოდა ციურთა ძალი; როდესაც თაყვანისცემით შესცქეროდა საწუთროს ძლიერს საიდუმლოებას, იქნება თითონაც ვერ ვთქვა რას გრძნობდა, ან რას ფიქრობდა. გრძნობდა, რომ რაღაც შორდებოდა ღ უსამძღვროს უერთდებოდა; გრძნობდა, რომ რაღაც დასდიოდა უსამძღვროსაგან; — საიდუმლო ერთობა სულის და ბუნების სიღრმისა! ღვთის დიდებას და ყოვლად ძლიერებას უკვირდებოდა: დაუსრულებელის მომავალის უცნაურს საიდუმლოებას ფიქრობდა; უდასაბამო წარსულის უფრო უცნაურს საიდუმლოებას; საწუთროს უსამძღვროებას და დაუსრულებლობას უკვირდებოდა; არ ცდილობდა შეუგნებელის შეგნებას, არ ცდილობდა ღვთის შეგნებას, მხოლოდ თაყვანსა სცემდა. უყურებდა გონებებს განსაცვი-

ფრებელს შეერთებას ატომებისას, რომელიც ნავთიერებასა ჰქმნის, ძალს უდგამს, ერთს გვარად აერთებს განკერძოებულთ, ურიცხვით ავსებს უსამძღვროს და სინათლის წყალობით მშვენიერებასა ჰქმნის. ხედავდა, რომ სიცოცხლე ატომთა შეერთება და საკვდილი შეერთებულთა დაშლა.

ხის სკამი ჰქონდა ბალში. ჩამოჯდებოდა და გაშტერებული შესცქეროდა ვარსკვლავებით მოქედირლს ცისა კამარა. ეს ერთი მუჭის ოდენი ბალი, რამოდენიმე ხეხილით და ყვავილით შემკული, და უმსგავსი შენობებით დაუშნოებული, სრულიად აკმაყოფილებდა მის მოთხოვნალებას.

ან რა უნდოდა მეტი ამ მოხუცებულს, რომელიც, როცა კი დრო ჰქონდა თავისუფალი, დღე მებაღეობას ანდომებდა და ღამე დაკვირვებას! განა საკმარისი არ იყო ეს პატარა, ირგვლივ შემოზღუდული ალაგი, ღვთისა და მის გონება-მიუწლომელ ქმნილებათა სადიდებლად? მართლად, განა ეს არ კმარა დამიანისთვის? სხვა რაღა ინატროს გულმა? პატარა ბალი სასიგინოდ და უსამძღვრო საოცნებოდ: ფეხ ქვეშ, რასაც დასთეს და მოიყვან, და ზევით, რასაც დაუკვირდები და ისწავლი; რამოდენიმე ყვავილი მიწაზედ და ვარსკვლავთ კრებული ცაზედ.

XLV

წას ფაქრობდა.

ერთი უკანასკნელი სიტყვა.

რადგან ჩვენგან ასე დაწერილებით აღწერა დინის ეპისკოპოსის ყოველი წვრილმანი თვისებისა, ჩვენსდროში მოღალდ შემოსულ სიტყვისა არ იყოს, პანტეისტის ფიზიონომიას აძლევს მის ყოვლად უსამღვდელესობას და შეიძლება აფიქრებინოს ვისმე, მირიელის საქმბრად, ან საძრახისათ, რომ ეპისკოპოსსაც ჰქონდა, როგორც მრავალს სხვას ამ საუკუნეში პირადი თავისი ფილოსოფია, რომელიც აღორძინდება განდგეილთა ფაქრში, განვითარდება და იმდენად იზრდება, რომ სარწმუნოების ალაგს

იჭერს; ამიტომ ვიტყვი, რომ, ვინც კი ეპისკოპოსს იცნობდა, მას ვერაფერს იფიქრებს. ამ კაცს ფილოსოფია კი არა, გული აბრწყინვალეობდა. მისი სიბრძნე იმ სინათლიდან შესდგებოდა, რომელიც გულიდან გამოაშუქებს.

სისტემებია კი არა, საქმით იყო ძლიერი. ბნელი ფილოსოფია ხშირად თავბრუს ახვევს ადამიანს. მისი ყოვლად უსამღვდელოება, რამდენადაც ვიცით, თავისდღეში არ დაჰკვირვებია აპოკალიპსს. მოციქული შეიძლება გამბედავი იყოს, მაგრამ ეპისკოპოსი კი მოკრძალებული უნდა იყოს. იქნება თავხედობად მიაჩნდა ღრმად დაკვირვება იმ დიადი კითხვებისა, რომელთა შეგნება და განმარტება მდევთ ეკუთვნით კაცთა შორის. საშინელებას ჰფარავს წმინდა საიდუმლოების კარიბჭე. ღია არის ეს ბნელი კარი, მაგრამ რაღაცა ჩაგძახით თქვენ, წუთის-სოფლის სტუმარს, რომ იქ შესვლა არ იქნება. ვაი იმას, ვინც შებედავს იმ კარს! წმინდა აზროვნებაში, განყენებულის უფსკრულს სიღრმეში, რომელიც სარწმუნოების დებულებათა გარეშედ არსებობს, ეძებენ გენიოსები შეგნებას ღვთისას. თამამი კამათია მათი ლოცვა და შეკითხვა მათი თაყვანისცემა. ეს არის ფალოსოფიური სარწმუნოება და ვაებით და პასუხის გებით ავსებს, ვინც მას შეუდგება.

უსამძღვროა ადამიანის ფიქრი. გაბედულებით აღსავსეა და, თუმცა მრავალს საშიშს მოელოს, მაინც ცდილობს თვალის ახელას. შეიძლება თითქმის ზიგულისხმოდ, რომ ერთგვარი ბრწყინვალე რეაქციის ძალით, თითონ უსინათლო, ბუნებასაც აბრმავებს ადამიანი და ჩვენს ირგვლივ არსებული საწუთრო იმასვე გვიზღავს, რაც ჩვენგანა აქვს და იქნება ბუნებისთვის ჩვენც ისეთივე დასაკვირვებელი ვიყვნეთ, როგორც ის არის ჩვენთვის.

ასეა თუ ისე, არიან ქვეყნად იმისთანა მადლიანი ადამიანები—თუ შეიძლება მათი ადამიანად წოდება,—რომელნიც ფიქრის შორეულს ჰორიზონტზედ ცხადად ხედავენ ერთ არსებას და თვალწინ უდგათ საზარელი მთა უსამძღვროებისა.

მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა ამ კაცთაგანი არ იყო. მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა გენიოსი არ იყო. ის ერიდებოდა იმ სიმაღლეს, რომელმაც ჭკუაზედ შეშალა მრავალნი, და ფრიად ძრიელნიც, როგორც სვედენბორგი და პასკალი. მართალია, ძლიერს დაფიქრებას თავისი ზნეობრივი სარგებლობა აქვს და ამ საშინელი გზით უახლოვდება ადამიანი იდეალურ სისრულეს, მაგრამ მირიელმა უფრო მოკლე ბილიკი ირჩია, — სახარება.

მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა სრულადაც არ ცდილობდა წინაწარმეტყველი ყოფილიყო; სრულიადაც არ ცდილობდა ნათელი მოეფინა წყვდიადით მოცულ მომავალსთვის; უყვარდა და სიყვარულით იყო ძლიერი ეს დიდსულოვანი მოხუცი. შეიძლება ლოცვით გატაცებულს მეტიც ელოცოს, ვადრე ადამიანის ძალთ არის, მაგრამ განა ლოცვას და სიყვარულს საწყაოს უნდა ვადებდეთ? დადგენილ ლოცვათა გარეითად ლოცვა რომ მწვალებლობა ყოფილიყოს, წმინდა ტერეზია და იერემია მწვალებელნი იქნებოდნენ.

თავსა ხრიდა ყველაზედ, რაც კი ჰკენესის და გოდებს. ქვეყანა კრემლის ზღვად მიაჩნდა; ყველგან ტანჯვას, სნეულეზას, ყველგან ჭირსა და ვარამს ხედავდა; და მიზეზის გამოცნობას კი არა, წყუღულის შეხვევას და განკურნებას ცდილობდა. საზარელი სანახავი ქვეყნიურის ვარამისა გულს უჩქროლებდა და სულ იმის ცდაში იყო, თითონაც მიეღწია და სხვებისთვისაც ესწავლებინა უკეთესი და უმეტესი შებრალება და ნუგეშის ცემა. ამ კეთილი და იშვიათი მოძღვრისთვის ჩენი ცხოვრება დაუშრეტელს უბედურებას წარმოადგენდა, რომელსაც მანუგეშებელი ეჭირვებოდა.

რამდენი კაცია, რომ ლითონიდან გამოწანდნობ ვერცხლის გამრავლებას ცდილობს; ის სიბრაღულის გამრავლებას ცდილობდა და ლითონად ქვეყნიური ვაება ჰქონდა. ყველგან გაჭირვებას ხედავდა და ყველგან — შეიყვანეთ ერთმანეთთა — ქადაგებდა. ეს იყო სრული მისი მოძღვრება და ამის მეტი არა უნდოდა - რა. ერთხელ ჩვენმა უკვე ნაცნობმა სენატორმა, რომ

მელსაც თავი ფილოსოფოსად მოჰქონდა, მოახსენა ეპისკოპოსს:

— ქვეყანას ვადახედეთ, თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობავ! ნახეთ, რა ბრძოლა აქეთ ატეხილი ყველას ერთმანეთს შორის. ჭკვიანი ის არის, ვინც უფრო ძლიერია. შეიყვარეთ ერთმანეთით, რომ ბრძანებთ, სულელი იქნება, ვინც დაგიჯერებთ, რადგან დამარცხებული დარჩება.

ეპისკოპოსმა კამათი არ დაუწყო და დამშვიდებული ხმით უპასუხა:

— სისულელეც რომ იყოს, შიგ უნდა ჩაჯდეს სული, როგორადაც მარგალიტი ლოკოკინაში.

და მართლაც შიგ იყო ჩამჯდარი, შიგა ცხოვრებდა, მით კმაყოფილდებოდა; გვერდთ უვლიდა იმ კითხვებს, რომელნიც მიიზიდვენ და ანცვიფრებენ ადამიანს; შორს უდგა დაუბოლოვებელს სიღრმეს განყენებისას, უფსკრულს მეტაფიზიკისას და იმ ღრმა კითხვებს, რომელთაც მოციქული ღმერთთან მიჰყავთ და ღვთის-უარყოფელი არარაობასთან: რა არის ბედი, ავი და კარგი, სულდგმულთა შორის ბრძოლა, სინიდისი ადამიანისა, ჩაფიქრებული მცონარეობა ცხოველთა, მიცვალება და აკლდამაში დაკრძალულ სიცოცხლეთა განახლება, არსება, ნივთიერება, სული, ბუნება, თავისუფლება, საჭიროება. ყველა ის მძლავრი და შეუგნებელი კითხვებო, რომელთა გამოკვლევა კაცობრიობის მთავარანგელოზთა ხვედრია. უფსკრული რამ საშინელი, რომელსაც ლუკრეცი, მანუ, წმინდა პავლე და დანტე ჩასცქერიან შორს მჭვრეტი თვალით და უსამღვროებაში ვარსკვლავთ აჩენენ.

მისი ყოვლად უსამღვდელოესობა ერთი უბრალო მომაკედავი იყო, ამ საიდუმლოებით აღსავსე კითხვებს არ უკვირდებოდა და მით სულის სიმშვიდეს არ ირყევდა. მირიელმა პატივისცემა იცოდა ბუნდოვანისა.

წიგნი მეორე.

დაცემა.

I

მთელის დღის სიარულის შემდეგ.

1815 წ. ოქტომბრის პირველ რიცხვებში ერთის ათის წინ, ვიდრე მზე ჩვიდოდა, ერთი კაცი შევიდა პატარა ქალაქ ღინში. ეს კაცი ფეხით მოგზაურობდა. ვინც კი იმ დროს ფანჯარაში იყურებოდა, ან ქუჩის კართან იდგა, ყველა რაღაც იქვის თვალით სინჯავდა ამ მგზავს. ძნელი წარმოსადგენია, იმისთანა უბედური შეხედულოებისა სხვაც ყოფილიყოს ვინმე. შუახნის კაცი იყო, ჩახმული, მხარ-ბეჭიანი, უკვე დავაჟკაცებული, ასე ორმოცდა ექვსის ან რვა წლისა. თვლებზედ ჩამოფხატული ტყავის საშუბლე ქუდისა ნახევრამდე უფარავდა მზისაგან დამწვარ მტვერიან და ოფლიანს სახეს. სქელ მოყვითანო საკინძ-ჩამოსხნილ ტილოს პერანგიდან ბალნიანი გული უჩანდა. ყელსახვევი ბაწარივით შეგრიხილი ჰქონდა. უბრალო გახუნებული, გახეხილი შალვარი ეცვა, ერთ მუხლში გათეთრებული, მეორეში გახეული; ერთი ძველი ლურჯი, დაფლეთილი ხალათი, იდაყვიში მწვანე საკერებელით მიკონკებული; ზურგზედ ჯარის კაცის გუდა ეკიდა სრულიად ახალი და საკმარისად გატენილი; ხელში უშველებელი ჯოხი ეჭირა; ფეხსაცმელი ნალიანი ეცვა ტიტველა ფეხზედ. თავი გაკრეჭილი ჰქონდა და გრძელი წვერი.

ოფლი, სიცხე, ფეხით სიარული და მტვერი რაღაც საზარელს შეხედულებას აძლევდა უიმისოდაც უმსგავს მოგზაურს.

თმა ჯაგარივით აშვეროდა; ეტყობოდა, კაი ხნის გაკრეჭილი იყო და უკვე ახალი ამოსდიოდა.

ამ კაცს არავინ იცნობდა. მგზავრი უნდა ყოფილიყო, გამგლედი. საიდან მოდიოდა? სამხრეთიდან. იქმნება თვით ზღვისპირიდან, რადგან იმავე გზით შევიდა დინში, რომელითაც შვიდი თვის წინად იმპერატორი ნაპოლეონი, კანიდან პარიზისკენ რომ მიდიოდა. ეტყობოდა, მთელი დღე ევლო. ძალიან დაღალულს ჰგავდა. ძველს უბანში ქალებს ენახათ ეს კაცი: გასსანდის ბულვარზედ ხეებ ქვეშ გაჩერებულყო და, სასერიოს ბოლოს რომ აუზია, წყალი დაელია. ალბად ძალიან სწყუროდა, რომ ბავშვებს მოედნის — აუზთან, სულ ორასი ნაბიჯის მანძილზედ, კიდევ ენახათ გაჩერებული წყლის დასალევად.

პუაშეერის ქუჩის კანკულთან რომ მივიდა, მარცხნივ შეუხვია და სამამასახლისოსკენ გაემართა. შევიდა სამამასახლისოში და თხუთმეტი წუთის შემდეგ ისევ გამოვიდა. ქვის სკამზედ კარებთან ეანდარმი იჯდა. მგზავრმა ქუდი მოუხადა და მოწიწებით სალამი მისცა.

ენდარმმა სალამს არ გადაუხადა, ყურადღებით გასინჯა, ცოტა ხანი თვალი ადგვნა და მერმე სამამასახლისოში შევიდა.

იმ დროს დინში საუკეთესო სასტუმროდ „კალბასის ჯვარი“ ითვლებოდა. მისი პატრონი ჟაკენალბარი დიდად პატივცემული იყო ქალაქში, რადგან ნათესავი იყო იმ ლაბარისა, რომელსაც გრენობლში „სამის ბატონიშვილის“ სასტუმრო ჰქონდა. ნაპოლეონი რომ შემოვიდა საფრანგეთში, დიდი შითქმა-მოთქმა ასტეხა სამის ბატონიშვილის სასტუმრომ: ამბობდნენ, გენერალი ბერტრანი, გლეხი-კაცის ტანისამოსით გამოწყობილი, ხშირად დაიარებოდა ამ სასტუმროში და ჯარისკაცთ ჯვრებს ურიგებდა და მოქალაქეთ—ნაპოლეონის სახით მოქრილს ოქროებსაო. მართალი ამ ხმებში ის იყო, რომ ნაპოლეონმა, გრენობლს რომ მივიდა, სამამასახლისოში არ იწება დადგომა, დიდი მადლობა გამოუცხადა ქალაქის წარმომადგენელთ და—ერთს კარგ, პატიოსან კაცს ეიცნობო, — „სამის ბატონისშვილის“ სასტუმროში ჩამოხტა. გრენობლელი ლაბარის ამგვარი დიდება სხვისა ჰფენდა. მთელი დღის სავალზედ მყოფს

დინელ ლაბარს. დინში ისე არავინ ახსენებდა ამ უკანასკნელს, რომ არ ეთქვათ—გრეხობლელის ბიძაშვილიაო.

მგზავრი ამ საუკეთესო სასტუმროსკენ გაემართა. სამზარეულოში შევიდა, რომლის კარი პირდაპირ ქუჩაში გადიოდა. მშვენიერი ცეცხლი ენთო. მასპინძელი იქვე ტრიალებდა და ხან ერთს ქვებს ჩახედავდა, ხან მეორეს: საგანგებო სადილს უმზადებდა მგზავრებს, რომელთა სიცილი და ხმა-მალლივი ლაპარაკი გამოდიოდა დარბაზიდან. ჰუხარში კარგი სუქანი კურდღელი ეკიდა შესაწვავად; შამფურებზედ მცვრიანი მწვადი იწოდა, და მრავალ სხვათა შორის ერთ ქვებში ახალი თევზი იხარშებოდა.

კარის ხმაზედ არც კი მიიხედა მასპინძელმა. ახალი სტუმარი რომ დაინახა, ჰკითხა:

— რას ინებებთ, ბატონო?

— ჰურსა ვქამ და დავიძინებ,—უთხრა მგზავრმა.

— ადვილი გახლავთ, ბატონო.—ამ დროს მუშტარს გადახედა, თავით ფეხამდე თვალი ჩაავლო და დაუმატა:

— ფულით, რასაკვირველია.

მგზავრმა ჯიბიდან ერთი სქელი, ტყავის ქისა ამოიღო და უთხრა:

— ფული მაქვს.

— მაშ თქვენი უმორჩილესი მოსამსახურე გახლავართ.

მგზავრმა ქისა ჯიბეში ჩაიღო, გულა მოიხსნა და იქვე კართან დასდო, ჯოხი ხელთ შეიჩინა, მივიდა და ერთ პატარა დაბალ სკამზედ დაჯდა ცეცხლის პირას. დინი მთაშია და ოქტომბრის საღამოს უკვე ცივა.

მასპინძელი კი მიდი-მოდიოდა და მგზავრსა სინჯავდა.

— ჩქარა იქნება სადილი?—ჰკითხა მგზავრმა.

— ეხლავე, ეხლავე.

მანამ მგზავრი ხელებს ითბობდა, პატივცემულმა მასპინძელმა ჟაკენლაბარმა მის ზურგთ უკან იქვე მიგდებულს გაზეთს ქალაღლი ჩამოჰხია, ერთი თუ ორი სტრიქონი დასწერა, და კეცა და ისე დაუბეჭდავი. პატარა ბიჭს მისცა, რომელიც, ეტყო-

ბოდა, ქვაბებსაც უხეზავდა და სუფრაზედაც ემსახურებოდა. ყურში რაღაც უთხრა პატარას და ისიც შურდულივით გაექანა სამამასახლისოსკენ.

მგზავრმა ვერაფერი დაინახა.

ერთხელ კიდევ იკითხა:

— მალე იქნება სადილი?

— ეხლავ, — უპასუხა ლაბარმა.

ბიჭი დაბრუნდა. ქალაღიც უკანვე მოიტანა. მელუქნემ საჩქაროდ გაშალა, ეტყობოდა პასუხს ელოდა. ყურადღებით წაიკითხა, თავი დაღუნა და ერთს წამს ჩაფიქრებული იდგა. მერმე მგზავრს მიუახლოვდა, რომელიც რაღაც შავს ფიქრებს გაეტაცნათ.

— მე თქვენ ბინას ვერ მოგცემთ.

მგზავრი წამოსწორდა თავის სკამზედ.

— რატომ? იქნება გეშინიანთ, რომ ფული არ მოგცემთ? გნებავთ, წინაღვე მიიღეთ, აკი მოგახსენეთ, ფული მაქვს-მეთქი.

— საქმე ფული არ არის.

— მაშ რა?

— თქვენ ფული გაქვთ...

— დიად, მაქვს.

— და მე კი ოთახი არა მაქვს.

მგზავრმა მშვიდობიანად სთხოვა:

— თავლაში დამაწვინეთ.

— არ შემიძლიან.

— რატომ?

— ცხენებით გაქედლია.

— სათივეზედ დაწვები. ერთი ბეწვა თივას როგორ ვერ მომცემთ? ეგ სადილს უკან მოხერხდება.

— ვერც სადილს გაქმევთ.

ეს სიტყვები მშვიდათ წარმოსთქვა მასწინძელმა, მაგრამ იმისთანა გადაჭრილი კილოთი, რომ მგზავრს დიდ მნიშვნელოვანად ეჩვენა და ფეხზედ წამოდგა.

— რა ვქნა, სიმშლით ვკვდები კაცი! მზე ამოვიდა და მეც წამოველ. მთელი დღე ვიარე. ფულს გაძღვეთ. პური მშინ და პურსა გთხოვთ.

— მე არაფერი მაქვს, — უთხრა ლამბარმა.

მგზავრს სიცილი წასკდბ და ბუხრისა და ქურებისკენ მიბრუნდა.

— არაფერი! ეს რაღაა?

— სულ გაყიდული არია.

— ვინ იყიდა?

— მგზავრებმა. დარბაზში არიან.

— რამდენნი არიან?

— თორმეტნი.

— ამით თუნდა ოც კაცს გააძღობთ.

— სულ ყველაფერი იმათ იყიდეს და ფულიც წინადვე მომცეს.

მგზავრი დაჯდა და ხმის აუმაღლებლივ უთხრა:

— მე სასტუმროში ვარ, პური მშინ და კიდევ დავრჩები.

მაშინ მასპინძელი დაიხარა და იმისთანა კილოთი ჩასძახა შიგ ყურში, რომ ააქანკალო მგზავრი:

— მომშორდით აქედან!

იმ წამს მგზავრი თავმოხრილი იჯდა და რკინის წვეტიან თავის ჯოხით ნაკვერცხალს ურევდა. ამ სიტყვებზედ უცბად მობრუნდა და ის იყო პირი გაალო, უნდოდა რაღაც ეთქვა, რომ მასპინძელმა თვალი დააშტერა და ჩუმი ხმით უთხრა:

— კარკით ერთი! კმარა ამდენი ყბედობა. გინდათ, თქვენნი სახელი გითხრათ! თქვენ ჟან ვალჟანი ხართ. ახლა გინდათ ისიც გითხრათ, ვინა ხართ? აქ რომ შემოხვედით, რაღაც იქეზავამიარა გულში, ბიჭი ვაფრინე სამამასახლისოში და არა მიპასუხეს. კითხვა იცით?

და ამ სიტყვებთან ერთად ქალღლის ნაფხრეწი გადაუშალა თვალ წინ. ის ნაფხრეწი, რომელიც სასტუმროდგან სამამასახლისოში წაბრძანდა და იქიდან უკანვე დაბრუნდა, მგზავრმა თვალი გადაავლო. ცოტა ხნის შემდეგ ლამბარმა უთხრა:

— მე ჩვეულებრივ ყველას ზრდილობიანად ვექცევია წაღით აქედან.

მგზავრმა თავი დაღუნა. გუდა აიღო, რომელიც იქვე იდო, და წავიდა.

დიდ ქუჩას გაჰყვა. თითონაც არ იცოდა, საით მიდიოდა. თავდადუნული, გულჩაკლული, შერცხვენილი მისდევდა გზას. ერთხელც არ მოუხედნია უკან. უკან რომ მიეხედნა, დაინახავდა, რომ „კალბასის ჯვარის“ პატრონი ქუჩაში დგას, ვარს დარბაზიდან გამოსული მგზავრები ახვევიან და ქუჩაში მყოფი ხალხს, რაღაცას უამბობს გაცხარებული და თან მიმავალს უჩვენებს. უკან რომ მიეხედნა და ზიზღიდა და სიძულვილით აღსავსე მის მაყურებელი ხალხი დაენახა, დარწმუნდებოდა, რომ ერთს წამს ელვასავით მოედებოდა ქალაქს იმისი იქ ყოფნა. მგზავრმა კი არაფერი დაინახა. სევდით მოცულნი უკან აღარ იყურებიან. უიმისოდაც კარგად იციან, რომ უკან თავის შავბედი მისდევთ.

კარგა ხანი იარა ასე უცნობ ქუჩებში. დაავიწყდა, რომ დაღლილი იყო, დაავიწყდა, რომ მშიერი იყო. ასე იცის სევდამ. უცბად საშინელი, მწვაფი სიმშლი იგრძნო. უკვე ლამდებოდა, მიიხედ-მოიხედა, იქნება საჩემო ვიპოვნო რამეო.

საუკეთესო სასტუმრო დაკეტილი იყო იმისთვის. ერთს უბრალო დუქანს ეძებდა, ამისთანას, რომ ლატაკთაც შეესვლებოდეთ.

სწორედ ამ დროს გამოჩნდა ქუჩის ბოლოში სინათლე და ბოდზედ მიკრული ხის მწვანე ტოტი. ახლა იქით გასწია.

მართლაც დუქანი იყო, შაფრის ქუჩაში რომ დუქანია.

ერთ წამს გაჩერდა მგზავრი და ფანჯრიდგან შეიხედა პატარა, დაბალ დარბაზში; სტოლზედ ერთი პატარა ლამპარი იდგა და ის ანათებდა იქაურობას. რამდენიმე კაცი სუამდა. მელუქნე თბებოდა. ბუხარში ცეცხლი ენთო და ზედადგარზედ ქვაბი დუღდა.

დუქანს ორი შესავალი ჰქონდა, ერთი ქუჩიდან, მეორე პატივით სავსე პატარა ეზოდან.

მგზავრმა ვერ შეებედა ქუჩიდან შესვლა. ეზოში შეიპარა, ცოტა ხანი კიდევ შეჩერდა, მერმე მოკრძალებით მოძებნა რაზა და მიაწვა კარს.

— ვინ არის? დაუყვირა მელუქნემ.

— დამშეული და დაქანცული.

— ძალიან კარგი. ვახშამს მოგართმევთ და მოგასვენებთ.

მგზავრი შევიდა. ვინც კი დუქანში იყო, ყველა მობრუნდა, ერთი მხრივ ლაშაბარის შუქი სცემდა, მეორე მხრივ ცეცხლისა. ცოტა ხანს, ვიდრე გუდას მოიხსნიდა, ყველანი იმას შეჰყურებდნენ.

მელუქნემ უთხრა:

— აი ცეცხლი. ვახშამიც მზადდება. მობრძანდით, გათბით, მეგობარო.

მივიდა, დაჯდა და ქანც მოწყვეტილი ფეხები წაუშვირა ცეცხლს. ქვაბიდან სასიამოვნო სუნნელება ამოდიოდა. მის სახეს, ქირისა და ეაებისაგან დაღვრემილს, სიამოვნებამ გადაჰკრა.

სახე ტანჯულის, მაგრამ ენერგიით საესე და მაგარი ხასიათის კაცისა ჰქონდა. უცნაურ შთაბეჭდილებას ახდენდა მისი გამომეტყველება: პირველი შეხედვით წყნარი გეგონებოდათ, მაგრამ, რა დააცქერდებოდით, სასტიკად გეჩვენებოდათ. წამწამთ ქვემოდან ისე ელავდა მისი თვალი, როგორც ბუჩქში ცეცხლი.

ერთს იქ მყოფ მგზავრთაგანს შეთევზეს, ვიდრე იქ მივიდოდა, ცხენი დაება ლაშაბარის თავლაში. ამ კაცს ჯერ ისევ დილით შეხვედროდა ეს საზარელი შეხედულების მგზავრი ბრადასის და — სახელი დამავიწყდა, — მგონი ესკუბლონის შუა. რომ წამოსწევოდა, ეთხოვნა ფეხით მომავალს — ძალიან დაღალული ვარ და ცხენს უკან შემისვიაო. ამის პასუხად მხედარს მათრახი ეკრა ცხენისთვის. ამ ნახევარ საათის წინად რომ ხალხი ეხვევოდა ლაშარს, ეს შეთევზეც იმათში იყო და თითონაც უამბო თავის თავგადასავალი.

მეთევზე იცნა მგზავრი და მელუქნეს მიუახლოვდა. რამოდენიმე სიტყვა სთქვეს ჩურჩულით. მგზავრი ღრმად ჩაფიქრებული იჯდა ცეცხლთან.

მელუქნე ბუნხართან მივიდა, უცბად ხელი დაადო მხარზედ მგზავრს და უთხრა:

— ადგი, აიბარგე!

მგზავრი მიბრუნდა და ტკბილად ჰკითხა:

— ოჰ! თქვენც იცით?

— ვიცი.

— სასტუმროდან დამითხოვეს.

— აქედანაც გაგაგდებ.

— მერე სად წავიდე?

— საცა გინდა.

მგზავრმა აიღო თავისი ჯოხი, გულა და წავიდა.

გარეთ რომ გამოვიდა, ბავშვები დახვდნენ ქუჩაში, რომელნიც კალბასის ჯვარის სასტუმროდან დასდევნებოდნენ, და ქვა ესროლეს. გაბრაზებული გამობრუნდა უკან და ჯოხით მუქარა დაუწყო. ბავშვები ისე გაიფანტნენ, თითქო მტრედის გუნდს ქორმა დაჰქროლაო.

საპატიმროს წინ გაიარა. კარებზედ რკინის ჩაქუჩი ეკიდა, ჯაჭვით მიბმული. კარი დაარაკუნა.

მეკარემ ფანჯარა გამოაღო.

— ბატონო მეკარევე, — შეევედრა მგზავრი და პატივისცემით ქული მოიხადა, — ერთს ღამეს ვერ გამათევინებთ ციხეში?

მეკარემ უარი უთხრა:

— საპატიმრო დუქანი კი არ არის. დაშავეთ რამე, დაგიქერენ და მაშინ რამდენიც გნებავთ. და ფანჯარა მოკეტა.

ერთს პატარა ქუჩაში შევიდა, უფრო ორლობეში. აქეთ-იქით ბალები იყო. ღობის მაგივრად ბუჩქნარი ჰქონდა ჩარიგებული და ეს მეტად აღამაზებდა ქუჩას. პატარა სახლი ნახა, ერთ სართულიანი; ფანჯარიდან სინათლე გამოდიოდა. ფანჯარაში შეიხედა, როგორც წყლან დუქანში. დიდი ოთახი იყო, კირით შეღესილი; ლოგინთან აკვანი იდგა, რამდენიმე სკამი, კე-

დელზე ორღულიანი თაფი ეკიდა. შუა ოთახში სტოლზე სუფრა იყო გაშლილი, თეთრი, სქელი ტილოს სუფრა, ზედ საფე საღინე და საქმელი. სტოლთან ერთი მხიარული სახის კაცი იჯდა, ასე ორმოცის წლისა; მუხლზე ბავშვი უჯდა და ათამაშებდა. გვერდით ცოლი უდგა, ყმაწვილი დედაკაცი და ძუძუს აწოვებდა მეორე ბავშვს. ბავშვი იცინოდა, მამა სტკებოდა, დედას ნეტარების ღიმილი ადგა სახეზე.

მგზავრი კარგა ხანს იდგა გატაცებული ამ ტკბილი და დამამშვიდებელი სანახავით. რას ფიქრობდა? რას გრძნობდა? ამის პასუხს თითონ იმის მეტი ვერაფერ იტყვის. ექნება იფიქრა, ამ მხიარულ სახლში სტუმართამოყვარეობაც ეცოდინებათ და, საცა ამოდენი ბედნიერება სუფევს, იქნება სიბრაღულიც მოიპოვებოდესო.

ოდნავ, ოდნავ დაარაკუნა ფანჯარა.

ოთახში ვერა გაიგეს რა.

მეორედ დაარაკუნა.

დედაკაცის ხმა შემოესმა:

— ჩემო კაცო, მგონი ვილაც არის.

— არაფერ არის, უპასუხა ქმარმა.

მესამედ დაარაკუნა.

ქმარი წამოდგა, ლამპარი აიღო ხელში, კართან მივიდა და გააღო.

მალალ-მალალი კაცი იყო; ხელოსანი უნდა ყოფილიყო, თუმცა, ეტყობოდა, მეურნოებისათვისაც არ დაენებებინა ჯერთაფი. ტყავის წინსაფარი ეკრა, რომელიც მარცხენა მხარს უფარავდა, და ზედ ტყავისავე ჯიბეში ჩაქუჩი ჰქონდა, წითელი ხელსახოცი, სათოფისწამლე და მრავალი სხვა იარაღი: ისე ჰქონდა ჯიბე გამოტენილი, რომ ქმარი ძლივს იმაგრებდა. თავი მალლა ეჭირა, ოდნავ უკან გადაგდებული. საკინძე გახსნილი ჰქონდა და ტიტველი, თეთრი, ხარისავით მაგარი კისერი უჩანდა. მსხვილი წარბ-წამწამი ჰქონდა, გრძელი წვერი თმის ფერი თვალი, და წვეტიანი, წინწამოშვერილი ნიკაპი. ყოველივე ამასთან, ის გამოუთქმელი გამომეტყველება, რომელ-

იც პირდაპირ ჩასძახოდა იქ მიმავალს: ზემს სახლში ვარ. დაცა ქუდათ არ მიმაჩნია, დედამიწა ქალამნადაო.

— უკაცრავად გახლავართ, ბატონო, — უთხრა მგზავრმა. — ფული რომ მოგართვათ, ერთ კერძს საქმელს ვერ მიბოძებთ და ამალმ ბინას? ბაღში დავიძინებ, აიმ წნულში. თუ ღმერთი გწამთ! ფულს მოგართმევთ.

— ვინა ხართ? — ჰკითხა სახლის პატრონმა.

მგზავრმა უპასუხა:

— პიუი-მუასონიდან გიხსენებთ. მთელი დღე ვიარე, საშინლად დავიღალე. ჰა, არ შეიძლება? ფულს მოგართმევდით.

— პატიოსან კაცს უარს არ ვეტყვოდი, თუკი ფულს გადამიხდოდა. მაგრამ რატომ დუქანში არ მიხვალთ?

— ალაგი არა აქვთ.

— ეჰ, ეგ როგორ შეიძლება! დღეს ბაზრობა ხომ არ არის, რომ ალაგი არ იყოს. ლაბართან იყავით?

— დიად.

— მერმე?

მგზავრი დაუოყმდა:

— არ ვიცი, არ მიმიღო.

— იმასთან იყავით, რა ჰქვია...? შიფოს ქუჩაში?

მგზავრი აირია და ძლივსლა წაიბუტბუტა:

— არც იმან მიმიღო.

სახლის პატრონს იჭვი აღედრა, თავით ფეხამდე გასინჯა მგზავრი და უცბად შეჰყვირა აღშფოთებულმა:

— შენ ის ხომ არა ხარ?..

ერთხელ კიდევ გადახედა მგზავრს, უკან-უკან წავიდა, ლამპარი სტოლზედ დასდგა და კედლიდან თოფი ჩამოიღო.

შენ ის ხომ არა ხარო, რომ დაუძახა, დედაკაცი ფეხზედ წამოხტა, ორივე ბავშვი აიტაცა და უკან ამოეფარა თავის ქმარს. განცვიფრებული შესცქეროდა მგზავრს, გულ ჩამოღვლილი, ათრთოლებული და ჩუმად იძახდა: ეს მაწანწალა, ესა!

ყოველივე ეს უფრო სწრაფად მოხდა, ვიდრე აწერა შეიძლება. ცოტა ხანს უყურა სახლის პატრონმა მგზავრს, სწო-

რედ ისე, თითქო ცოფიან მგელს უყურებსო, მერმე კართან მივიდა და უთხრა:

— გასწი აქედან!

— ღვთის გულისათვის, — შეევედრა მგზავრი, — წყალი მაინც დამალევენეთ.

— ტყვიას დაგალევენებ!

კარი მოკეტა საჩქაროდ და ორჯერ გადაატრიალა გასაღები. ერთს წამს უკან ფანჯარა მოკეტა, დარაბა დაუშვა და რკინის ურდულის ხმა შემოესმა გარეთ მყოფს მგზავრს.

უფრო და უფრო ღამდებოდა. ალპის ცივი ქარი ჰქროდა. მიწურულის დღის სინათლეში ერთს ბაღში რალაც გალია დაიწნა თივით მოფენილი. გაბედვით გადავიდა ღობეს და ბაღში შევიდა. გალიას მიუახლოვდა. დაბალი, ფიცრის ყუთი იყო, იმისთანა მცირე შესავალით, რომ ადამიანი ძლივს შეძვრებოდა. იფიქრა, გზის დარაჯის თავშესაფარი იქნებაო. სიცივე ცალკე აწუხებდა, სიმშლი ცალკე. სიმშლის კიდევ მოითმენდა, მაგრამ სიცივის გაძლება კი აღარ შეეძლო. იცოდა, რომ გზის დარაჯის ქოხში ღამე არაფერ არის ჩვეულებრივ. პირქვე დაეცა და ისე შეძვრა გალიაში. იქ კი თბილოდა. ცოტა ხანს ისე ეგდო თივაზედ; ისე იყო დაქანცული, რომ განძრევა აღარ შეეძლო. მაგრამ რაკი გუდა აწუხებდა და ბალიშადაც გამოადგებოდა, თასმის ხსნა დაიწყო. ამ დროს საშინელი ღრენა შემოესმა. შეხედა. შემოსავალში ერთი უზარმაზარის ძაღლის დაღრენილი თავი მოჩანდა.

ძაღლის საწოლზედ თურმე აპირებდა განცხრომას.

თითონაც ღონიერი და უშიშარი იყო. ერთ ხელში ჯოხი დაიჭირა, მეორეში გუდა ფარად და როგორც იყო გამოძვრა ყუთიდან. აქა-იქ უფრო დაეხა ჯღანები.

ბალიდანაც გამოვიდა. სულ უკან-უკან იარა, რომ ქოთაკს არ ეკბინა და თან საკვირველი ხელოვნებით ათამაშებდა ჯოხს გამგელვებული ძაღლის თვალწინ.

დიდი გაჭირვებით, როგორც იყო, გადმოვიდა ღობეს. ისევ ქუჩაში იყო, უბინაო, უიმედო, უმწეო, ძაღლისაგანაც კი

გამოდევნილი. ქანცმოცვეტილი დაეშვა ქვაზედ და მწარეთ
წამოიძახა:

— ძაღლიც კი არა ვარ, მე უბედური!

ცოტა ხანს უკან წამოდგა და კვალად გზას გაუდგა. ქა-
ლაქს გარეთ გავიდა: მინდორში ხეს შევეფარება რასმე, ან
ქვასაო.

კარგა ხანს იარა. როდესაც იგრძნო, რომ უკვე შორს
იყო ადამიანთაგან, თავი მაღლა აიღო და ძებნა დაიწყო. და-
ცემულ, ოდნავ დაღმართიან მინდორზედ იყო, ტიტველ მინ-
დორზედ; ყანა მოეჭრათ და როგორც ხელის ვულზედ, ისე
იქ აღარა მოიპოვებოდა რა.

ცას შავი ღრუბელი ედებოდა და ძირსძირს მოიწვედა;
ბორცვს დაბჯენოდა და ისე ეფინებოდა იქაურობას, თითქო
ქვეყანას წარღვნას უქადისო. მეორე მხრეც ამომავალი მთვარის
შუქი ეფინებოდა იქაურობას, ისე, რომ მიწა განათებული იყო
და ცა კი ნელნელ შავით იმოსებოდა. უცნაურს ხანახავს წარ-
მოადგენდა ეს პატარა ნისლით მოცული ზორცვეი და ეს მო-
ტიტვლებული მწირი მინდორი. გარეშემო არა-რა მოჩანდა,
ერთი უხეირო დაკლაკნილი ხის გარდა, რომელიც იქვე მგზაფ-
რის გვერდით იდგა.

ამ კაცს, ცხადი იყო, არ უნდა ჰქონოდა განათლებულის,
გონება გახსნილის ჩვეულებანი, რომელნიც ზიზღსა ჰგვიან ადა-
მიანს ამგვარ დამადონებელ სურათის ნახვაზედ. მაგრამ იმისთანა
დაღვრემილი იყო ეს ცა, იმისთანა უდაბნო და უბედური იყო
ეს მინდორი და ეს ხე, რომ იმანაც კი ვეღარ შესძლო და
ერთის წამის ფიქრის შემდეგ უცბად უკანვე გამობრუნდა.
ხშირად მოხდება ხოლმე, რომ ბუნებაც კი მტრად ეჩვენება
ადამიანს.

უკანვე დაბრუნდა. ქალაქის კარი დაკეტილი იყო. დინს
სარწმუნოებრივი ომების დროს რამდენჯერმე მოუხდა ბრძო-
ლა და 1815 წ. ჯერ ისევ კარგი ქვითკირის კედელი ერტყა
ციხეებით და კოშკებით გამაგრებული, აწი უკვე დანგრეული.
ერთ ალაგას გახსნილი ნახა კედელი და ისევ ქალაქში შევიდა.

რვა საათი იქნებოდა ღამისა. რადგან ვხეობი არ იცოდა, ხეტიალი დაიწყო ქუჩებში.

სამამასახლისოს კარებზედ გაიარა, მერმე სემინარიასთან. საეპისკოპოსო მოედანზედ ტაძარი რომ დაინახა, მუშტი მოაუღერა.

მოედანზედ ერთ კუთხეში სტამბა იყო. პირველად ამ სტამბაში დაიბეჭდა პროკლამაციები იმპერატორისა და საეროვნო რაზმისა ჯარებისადმი; ამ პროკლამაციებს თვით ნაპოლეონი უკარნახებდა მწერალთ. ქანც მოწყვეტილი და იმედ მიხდილი მივიდა და სტამბის კართან ქვის სკამზედ დაწვა.

ამ დროს ერთი მოხუცებული ქალი გამოვიდა ეკლესიიდან. სკამზედ გაშხლართული კაცი რომ დაინახა, მივიდა და ჰკითხა:

— აქ რას აკეთებ, შე კაი-კაცო?

მგზავრმა გაბრაზებით უპასუხა, უკმეხად:

— ფერა ხედავ, შე კაი-ადამიანო, ძილს ვაპირებ.

კაი-ადამიანი—მართლა რომ ღირსი ამ სახელისა—მარკიზ რ.—ის მეუღლე იყო.

— ამ სკამზედ?

— ცხრამეტი წელიწადია, ცარიელ ფიცარზედ ვგდივარ, — უპასუხა მგზავრმა, — და ერთ ღამეს ქვაზედ ვერ დავიძინებ?

— ჯარის-კაცი ხართ?

— დიად, ჯარის-კაცი ვარ.

— რატომ დუქანში არ მიხვალთ?

— იმიტომ, რომ ფული არა მაქვს.

— ვაიმე, ვაიმე! — შესწუხდა მარკიზის მეუღლე, — რაგქნა რომ შავი ფულის მეტა არა მაქვს რა!

— დეე, შავი ფული იყოს.

ფული ჯიბეში ჩაიღო მგზავრმა. მოხუცებულმა განაგრძო:

— ემაგ ფულით ვერას გახდებით დუქანში. მაგრამ სცადეთ კი? აქ როგორ უნდა გაატაროთ მთელი ღამე? შეგცივათ და გეშიებათ კიდევ. სამადლოდ მინც დაგაძინებენ.

— მე ყველა კარი დავარაკუნე.

— მერმე?

— პანლურის ცემით გამომისტუმრეს.

„კაი-ადამიანმა“ მხარზედ ხელი დაადო და მოედნის მეორე მხარეს საეპისკოპოსო სასახლის გვერდით ერთი პატარა, დაბალი სახლი დაანახვა.

— მაშ ყველა კარი დაარაკუნეთ?

— დიად.

— აგერ, ზის კარი?

— ის არა.

— მაშ ის დაარაკუნეთ.

II

საბჭაღარს გაფართოებას უჩვენებ.

იმ საღამოს მისი ყოვლად უსამღედელოცობა ქალაქში სეირნობის შემდეგ კარგა ხანი უჯდა თავის ხელნაწერს „მოვალეობათა“ შესახებ, რომელიც, საუბედუროდ, დაუმთავრებელი დარჩა. გულმოდგინეთ აკვირდებოდა სულ ყველას, რაც კი დაწერილია წმინდა მამათაგან და ღვთის-მეტყველების დოქტორთაგან ამ საგანზედ. თხზულება ორ ნაწილად იყო გაყოფილი: პირველში საზოგადო მოვალეობას სინჯავდა, მეორეში—მოვალეობას კერძო კაცისას მის წოდებისამებრ. დიდი მოვალეობაა საზოგადო მოვალეობა. წმ. მათე ოთხს საზოგადო მოვალეობას ასახელებს: მოვალეობას ღვთისადმი (მათე, VI), მოვალეობას თავის თავისადმი (მათე V. 29, 30), მოვალეობას მოყვასისადმი (მათე VII, 12), მოვალეობას არსთადმი (მათე VI. 20. 25). რაც შეეხება კერძო მოვალეობათ, ეპისკოპოსმა სხვაგან მოძებნა იგინი: ხელმიწიფეთა და ქვეშევრდომთა მოვალეობანი—ეპისტოლეში რომაელთადმი; მოხელეთა, ცოლთა, დედათა და ყმაწვილ კაცთა მოვალეობანი—წმ. პეტრეს ნაწერში; ქმართა, მამათა, შვილთა და მსახურთა მოვალეობანი—ეპისტოლეში ეფესელთადმი; მართლმორწმუნეთა

მოვალეობანი—ეპისტოლეში ებრაელთადმი; ქალწულთა მოვალეობანი—ეპისტოლეში კორანთელდადმი. გულმოდგინეთ ჰკრებდა წმ. მამათა ნათქვამს და უნდოდა ერთი ჰარმონიული თხზულება შეედგინა სულთათვის.

რვა საათზედ ჯერ ისევ მუშაობდა. მუხლებზედ დიდი წიგნი ედო გაშლილი და პატარპატარა ოთხუთხს ქაღალდებზედ სწერდა. ამ დროს მაგლუარი შემოვიდა და განჯინიდან ვერცხლის კოვზები გამოიღო. ცოტა ხანს უკან, რა ნახა, რომ სუფრა გაშლილი იყო და ბაპტისტინე-ქალი ელოდებოდა, ეპისკოპოსი წამოდგა, წიგნი შეკეცა და სასადილო ოთახში გავიდა.

სასადილო გძელი ოთახი იყო, ბუხრით და, როგორც უკვე ვთქვით, ქუჩაში გამავალი კარით. ერთი ფანჯარა ბაღში გადიოდა.

მაგლუარს უკვე გაშლილი ჰქონდა სუფრა.

მაგლუარი თან სუფრას დასტრიალებდა, თან ბაპტისტინე ქალს ებაძებოდა.

სტოლს ლამპარი ანათებდა. სტოლი ბუხართან იდგა. ბუხარში ცეცხლი ენთო.

ძალიან ადგილია ამ მოხუცებულ ქალთა წარმოდგენა; სამოც წელიწადს გადასულნი იყვნენ ერთიც და მეორეც. მაგლუარი პატარა ადამიანი იყო, ჩასუქებული, თუმცა ცქროლს არ იშლიდა. ბაპტისტინე ქალი—წვრილი, ტკბილი, სუსტი, ძმაზედ ცოტა უფრო მაღალი, აბრეშუმის თაღნი კაბით მოსილი; ეს კაბა ჰარიზში ეყიდნა და ჯერაც ეცვა. მდაბიური სიტყვით რომ ვთქვათ—და მდაბიური იმით არის კარგი, რომ ერთი სიტყვით ახასიათებს საგანს, რომელის აწერას ერთი ფურცელიც არ ეყოფოდა—მაგლუარი გღვხას დედაგაგა იყო და ბაპტისტინე—ქალი კი ქაღახტანა. მაგლუარს თეთრი თავსახვევი ეკრა, ყელზედ ოქროს ჯვარი ეკიდა—მთელს სახლში ერთად-ერთი სამკაული ქალისა; თეთრი ხალათი ეცვა და შავი, მოკლე და განიერი სახელოიანი კაბა; მწვანე ადგილიანი წინსაფარი ჰქონდა მწვანე ქამარზედ შემოკრული, ყვითელი წინდები, როგორც მარსელში იციან და ტლანქი ფეხსაცმელი.

ბაპტისტინეს კაბა 1806 წლის მოღაზედ იყო გამოჭრილი: მოკლე ტანიანი, ვიწრო ქვედატანიანი და განიერ, მრავალ ღუგმიანი სახელოით. ჭალარა თმაზედ დახუჭუჭებული პარიკი ჰქონდა, მაგლუარს ჭკვიანი სახე ჰქონდა, ცოცხალი და კეთილი. ზედა ტუჩი უფრო სქელი ჰქონდა, ვიდრე ქვედა, პირის ერთი მხარე ოდნავ აწეული და ერთი შეხედვით თავის ნათქვამი და აბეზარი გეგონებოდათ. როდესაც მის ყოვლად უსამღვდელოესობა გაჩუქებული ბრძანდებოდა, მაგლუარი გაბედვით ელაპარაკებოდა, პატივისცემით, მაგრამ თავისუფლად. მაგრამ ბრძანებდა რასმე ეპისკოპოსი, და მაგლუარიც, როგორც უკვე ვნახეთ, ხმის ამოუღებლივ ასრულებდა ყოველს მის ბრძანებას. ბაპტისტინე-ქალი არც კი ლაპარაკობდა; სულ იმის ცდაში იყო, ძმის სურვილი გაეგო და ყოველივე ისე მოეგვარებინა, რომ მირიელს თქმაც არ დასჭირებოდა. ბაპტისტანე სიყმაწვილეშიც არ იყო ლამაზი; დიდრონი ცისფერი თვალები ჰქონდა, გრძელი, კოროშიანი ცხვირი; მაგრამ იმისთანა სიკეთე ეტყობოდა მთელს მის არსებას, რომ ულამაზობა აღარცკი ემჩნევოდა. განხორციელებული სიმშვიდე იყო, მაგრამ რწმენას, ქველმოქმედებას და იმედს, სამს სათნოებას, რომელნიც სულს აცხოველებენ, წმინდათა მსგავსად გარდაექმნათ იგი. ბუნებას ბაპტისტინე-ქალი კრავად გაეჩინა, და სარწმუნოებას ანგელოზად შეექმნა. საბრალო წმინდა ქალი!

ბაპტისტინე-ქალს იმდენჯერ უამბნია საეპისკოპოსო სახლში იმ ღამეს მომხდარი ამბავი, რომ დღესაც ბევრია ცოცხალი, რომელთაც მშვენივრად ახსოვთ ყოველივე დაწერილებით.

ეპისკოპოსი რომ შებრძანდა, მაგლუარი გაცხარებულნი ლაპარაკობდა: ბაპტისტინე-ქალს უმტკიცებდა, შემოსაველ კარს დასაკეტა უნდა გავუკეთოთო. მაგლუარი ხშირად ასტეხდა ხოლმე კარის დაკეტაზე ბაასს და ეპისკოპოსიც უკვე შეჩვეული იყო ამ საგანს.

ამ საღამოს, სავაჭროდ რომ ყოფილიყო ბაზარში, მაგლუარს რაღაც ხმებისთვის მოეკრა ყური. ვიღაც მაწანწალაზედ თურმე

ლაპარაკობდნენ, ვილაც საეჭვო შეხედულობის კაცზე. ქალაქში შემოსულა და ვაი იმისი ბრალი, ვინც დაიგვიანებს და ღამე გარედ დარჩება: შეიძლება შეხვდეს და ვინ იცის, რა მოხდესო. პოლიცია ხომ სრულებითაც არ ასრულებს თავის მოვალეობას, რადგან მამასახლისი და თემის თავი გადაკიდებულნი არიან ერთმანერთზე და მოქალაქეთა სიკეთეს კი არა, მარტო ერთმანერთის ქიშპობას უნდებიანო. ისე რომ, ვისაც ხიფათის ეშინიან, თავის თავს თითონ უნდა უპატრონოს, ლობეები და ფანჯრეები გაამაგროს და კარები დაკეტოსო.

უკანასკნელი სიტყვები მაგლუარმა მრავალ მნიშვნელოვანი კილოთი სთქვა. მაგრამ ეპისკოპოსს თავის ოთახში შესცივნოდა და, გამოვიდა თუ არა, მაშინვე ჰუხარს მიუჯდა, თავის ფიქრებში გაერთო, და საკუთრივ მისთვის ნათქვამ სიტყვას ყურისკ ვერ მოჰკრა. მიგლუარმა თავისა არ დაიშალა და გაიმეორა. მაშინ ბაპტისტინე-ქალი ჩაერია ლაპარაკში; უნდოდა ისე მოეხერხებინა, რომ არც მაგლუარს სწყენოდა ეპისკოპოსის უყურადღებობა და არც მირიელის საწყენი თქმულიყო რამე. თავის ძმას მიუბრუნდა და მრკრძალებით შებედა:

— გესმით, ჩემო ძმაო, რას მოგახსენებთ მაგლუარ-ქალი?

— დიად, რაღასაც ამბობდნენ ქალაქში.

მერმე ნახევრად სკამი მოიბრუნა, ორივე ხელი მუხლებზე დაიწყო, მხიარული, სიყვარულით სავსე თვალი დაამტვრა მაგლუარს და ალერსიანი ხუმრობით შესძახა:

— რა ექნა, რა მოხდა? რა ამბავია? იქნება მართლა განსაცდელში ვართ?

მაგლუარი თავიდან მოჰყვა ისტორიას და თავისდა უნებურად ცოტა არ იყოს გააზვიადა გაგონილი. ქალაქში ვილაც ბოშა დაეთრევა, ვილაც მაწანწალა, საშინელი შეხედულობის კაცი, გლახა, ავაზაკი, კაცის-მკვლელი. ეაკენ ლაბართან მისულ იყო დასაძინებლად; მაგრამ ლაბარს არ მიელო; გასსანდის ბულვარზედ გამოეფლო და ბინდისას ქუჩებში დაწანწალებდა. იმის*

თანა შესაზარი სანახავია თურმე, რომ ადამიანი იმის მსგავსს ვერას ნახავსო.

— ნუ თუ მართლა? — შეეკითხა ეპისკოპოსი.

ამ კითხვამ, ეპისკოპოსის ყურადღებამ, ფრთები შეისხა მაგლუარს: ახლა კი მომხედა ღმერთმა და ეპისკოპოსიც შეშინდაო.

— დიად, თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობავ, — განაგრძო გახარებულმა მაგლუარმა. — ქვეყანა მოგახსენებთ, ამაღამ ქალაქში უბედურება რამ დატრიალდებო. პოლიციის იმედი ნურავის გექნებათო! გამიგონია, გენაცვალეთ! მთელს ქალაქში ერთი ლამპარი არსად ანთია ქუჩებში, რომ ქრისტიან ადამიანს კარში გაესვლებოდეს ღამე! მერმე ამისთანა მთიან ქვეყანაში! ჰო-და იმას მოგახსენებდით, თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობავ, და აი ქალბატონიც იმასა გთხოვთ, რომ...

— მე არაფერს მოგახსენებთ, მაგლუარ ქალო, — შეაწყვეტინა სიტყვა ქალბატონმა. — მე ის შინდა, რასაც ჩემი ძმა ინებებს.

მაგლუარმა ისე განაგრძო სიტყვა, თითქო ბაბტისტინე-ქალი მართლა დამოწმებოდეს:

— იმას მოგახსენებთ, თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობავ, რომ ფარლალა გახლავთ ეს სახლი და, თუ ნებას მიბოძებთ, პოლენ მიუზბუასთან გიახლებით და ვეტყვი, კარებს ძველი ურდულეები გაუკეთოს. შენახული მაქვს და ერთი წუთის საქმე გახლავთ. ამაღამისთვის მაინც, თქვენო ყოვლად უსამღვდელოესობავ, რადგან, ვინ იცის, რა მოხდეს? ერთიც ვნახოთ მოვიდეს და... თქვენ ხომ მაშინვე „მობრძანდითო“ დაუძახებთ. მაგრამ ღამე კარის რაკუნს კი არ დაგვიწყებს: მოაწვება და შემოვა.

ამ დროს ვიღამაც მაგრად დაარაკუნა კარი.

— მობრძანდით, — დაუძახა ეპისკოპოსმა.

III

გმირობა და უსამძღვრო მარჩალება.

კარი გაიღო.

ვილამაც უცბად შეაღო კარი, გაბედვით, ძალით, თითქო გაჯავრებულიაო.

ვილაც კაცი შევიდა სახლში.

ჩვენ უკვე ვიცნობთ ამ კაცს. ის მგზავრი იყო, რომელიც მთელს საღამოს დადიოდა და ბინას ეძებდა.

შევიდა, ერთი ნაბიჯი წასდგა და გაჩერდა. კარი ღია დასტოვა. გულა ზურგზედ ეკიდა, ხელში ჯოხი ეჭირა; მკაცრი, გაბედულებით სავსე, დაღლილი, თუმცა მხეცური გამოშეტყველება ჰქონდა. სინათლე პირდაპირ სცემდა სახეში. საზარელი იყო. უბედურების მომასწავებელი იყო ეს სტუმარი.

მაგლუარს ენა ჩაუვარდა პირში, თრთოდა და პირლია შესცქეროდა ამ მოჩვენებას.

ბაპტისტინე-ქალი მობრუნდა, დაინახა შემავალი კაცი და შემკრთალი ზეზედ წამოხტა; მერმე, როგორც იყო, ბუხრისკენ გადაიხვდა და თავის ძმას დაუწყო ყურება. უყურებდა ეპისკოპოსს და თან და თან უმშვიდდებოდა სახე.

ეპისკოპოსი დამშვიდებული თვალთ უყურებდა მგზავრს.

ის იყო უნდა ეკითხა ამ კაცისთვის, რა უნდოდა, რისთვის მოსულიყო? რომ მგზავრი ორივე ხელებით თავის ჯოხს დაებჯინა, რიგრიგით დაათვალიერა ეპისკოპოსი და ორივე ქალი და მალაღრი ხმით სთქვა:

— მოგახსენოთ! მე ჟან ვალაჟანს მეძახიან. კატორგელი გახლავართ. ცხრამეტი წელიწადი გავატარე კატორგაში. ოთხი დღეა, რაც გამათავისუფლეს და ახლა პონტარლიეში გიახლებით. ოთხი დღეა, რაც ტულონიდან მოვდივარ. სულ ფეხით ვიარე. ამ საღამოს ქალაქში რომ შემოვვდი, დუქანში მივედი, მაგრამ გამომაგდეს, ჩემის ყვითელი პასპორტის გამო, რასა-

კვირველია, რომელიც სამამასახლისოში წარვადგინე. უამისობა არ შეიძლებოდა. ერთ ღუქანში შევედი, გამომაგდეს,—გასწი, გაეთრიეო! მეორეში შევედი, გამომაგდეს. არავინ მინდომა, ბინა არავინ მომცა. საპატრიმროში მივედი, არც იქ შემიშვეს. ძაღლის საწოლზედ წავეგდე; ძაღლმა დამგლიჯა და გამომაგდო, თითქო ისიც ადამიანი ყოფილიყოს. იქნება იმ ძაღლმაც იცოდა ჩემი ვინაობა? მინდოროში გავედი, იქ დავიძინებ მეთქი ცის ქვეშ. ცა მოიღრუბლა; ვიფიქრე, გააედარდება, სად არის ღმერთი, რომ იმან შინც შემიბრალოს მეთქი, და დავბრუნდი; მინდოდა კარებთან მივგდებულებიყავ სადმე. აქ მოედანზედ წავწექ ქვაზედ. ერთმა კეთილმა დედაკაცმა დამანახვა თქვენი კარი და მითხრა, ის დაარაკუნეო. მეც დავარაკუნე. რა არის ეს სახლი? ღუქანია? თუ ღუქანია, მე ფული მაქვს. ოთხი თუმანი და შვიდი შაური მაქვს ჯიბეში. ცხრამეტი წელიწადი ვიმუშავე კატორგაში და ოთხი თუმანი და შვიდი შაური ვიშოვნე. ფულს მოგართმევთ. რა მიშავს, რა? ფული მაქვს. საშინელი დაღალული ვარ, დღეს მთელი დღე მუხლი არ მომიკეცნია და ძალიანაც მშინ. შეიძლება დავრჩე?

— ერთი კერძი კიდევ, მაგლუარ ქალო. უბრძანა ებისკოპოსმა.

მგზავრი წინ წამოდგა და ლამპარს მიუახლოვდა. გაკვირვება დაეტყო. ეტყობოდა ვერა გავგო-რა.

— მოგახსენოთ, დაიწყო ხელმეორედ სტუმარმა. აგრე არ გახლავთ საქმე. კარგად კი გაიგეთ ჩემი ნათქვამი? კატორგელი ვარ მეთქი, კატორგელი. კატორგიდან მოვდივარ.

ჯიბიდან ქაღალდი ამოიღო, ყვითელი ქაღალდი, და გაშალა.

— აი ჩემი პასპორტი. ხომ ხედავთ, ყვითელი გახლავთ. ეს იმიტომ მაქვს, რომ საცა მივალ, პანღურის ცემით გამხეტქონ და ისე გამისტუმრონ. გნებავთ, წაიკითხეთ. წიგნი მეც ვიცი. კატორგაში ვისწავლე. სკოლა გახლავთ კატორგაში და, ვისაც უნდა, ასწავლიან. მოისმინეთ, აი რა ჩამიწერეს პასპორტში: „ქანვალქანი, კატორგიდან გათავისუფლებული, სოფელ...“

თქვენთვის რა საჭიროა, სადაური ვარ... ცხრამეტი წელიწადი დაჰყო კატორგაში. ხუთი წელიწადი ქურდობისთვის. თოთხმეტი წელიწადი ოთხჯერ გაპარვისთვის. ძალიან საშიშარი კაცი არის“. აი ჩემი ვინაობა. ყველგან უარი მითხრეს, სახლში არავინ შემიშვა. თქვენა? თქვენც გამაგდებთ? დუქანა ეს სახლი? პურს ვერ მაჭმევთ? ამაღამ ვერსად დამაძინებთ? თავლა არა გაქვს?

— მაგლუარ-ქალო, ბრძანა ეპისკოპოსმა, ახალ ზეწარს გაშლით სასტუმრო ლოგინზედ.

ჩვენ უკვე ავხსენით, რა ბუნებისა იყო ამ ქალთა მორჩილება, როდესაც ეპისკოპოსი ბრძანებდა რასმე.

მაგლუარი გავიდა ბრძანების ასასრულებლად.

ეპისკოპოსი მგზავრს მიუბრუნდა.

— დაბრძანდით, ბატონო, და გათბით. ეხლავ ვახშმად დავსხდებით და, ვიდრე პურს მიირთმევდეთ, ლოგინსაც გაგიშლიან.

ახლა კი გაიგო მგზავრმა. აქამდე მხეცური, გაშმაგებულის კაცის გამომეტყველება უცბად შეეცვალა და სახეზედ განცხადება დაეტყო, იჭვი, სიხარული. სიხარული ველარ შეიკავა და გაჟივით მოჰყვა:

— მართლა? კარგით ერთი! მაშ პურს მაჭმევთ? არ გამაგდებთ? კატორგელს? ბატონო, მითხარით, არა? თქვენობით მელაპარაკებით! გასწი, შე ძაღლოო! ყველგან ასე მიძახიან და თქვენ კი.. დარწმუნებული ვიყავი, რომ თქვენც გამაგდებდით. ჰოდა მეც იმიტომ მოგახსენეთ, ვინცა ვარ, შემოვედი თუ არა, მაშინათვე. ოჰ, ის კეთილი ადამიანი, თქვენი სახლი რომ მასწავლა. მაშ ვახშამსა ვქამ? ლოგინში დავიძინებ, ნაალზედ, ზეწარზედ? ცხრამეტი წელიწადია, რაც ლოგინში არა ვწოლილვარ! მაშ დავრჩე, დავრჩე, ნულარ წაეალ? ღირსეული კაცი ყოფილხართ! მაგრამ ფული მაქვს და გადაგიხდით. კარგად გადაგიხდით. უკაცრავად, ბატონო მელუქნე, თქვენი სახელი? რასაცა მთხოვთ, იმას მოგარძმევთ. ძან-ძან კაცი ყოფილხართ. მელუქნე თქვენა ხართ, არა?

— მე მღვდელი ვარ და ამ სახლში ვდგევარ, მიუგო ეპისკოპოსმა.

— მღვდელი? ოჰ, რა მადლიანი ყოფილხართ! მაშ ფულს არა მთხოვთ? ამ საყდრის მღვდელი იქნებით! ბიჭო! მართლა, ეი! რა სულელი ვარ! ე ანაფორა როგორ ვერ დავინახე?

ამ ლაპარაკში გულდა მოიხსნა და ჯობთან ერთად კუნჭულში მისდო, პასპორტი დაკეცა და ჯიბეში ჩაიდო. მერმე მივიდა და დაჯდა. ბაპტისტინე-ქალი სიბრალოულით უყურებდა.

მგზავრმა განაგრძო:

— კაცთმოყვარე ყოფილხართ, მამაო, სიძულვილი არა გცოდნიათ. მღვდელიც მაგისტანა უნდა. მაშ ფული არ გინდათ?

— არა, თქვენთვის შეინახეთ, — მიუგო ეპისკოპოსმა. — რამდენი გაქვთ? ოთხი თუმანი სთქვით, მგონი?

— ოთხი თუმანი და შვიდი შაური.

— ოთხი თუმანი და შვიდი შაური. რამდენ ხანში მოაგროვებთ ეგ ფული?

— ცხრამეტ წელიწადში.

— ცხრამეტ წელიწადში!

ეპისკოპოსმა ღრმით ამოიოხრა.

— ჯერ არა დამიხარჯავს რა, — სთქვა მგზავრმა. — ამ ოთხს დღეში სულ ექვსი შაური შევქამე და ისიც გრასში მომცეს, ბარგი მაზიდვინეს. ერთი თქვენსავით მღვდელი ჩვენცა გვყავდა კატორგაში. ერთხელ კიდევ ეპისკოპოსი მობრძანდა, მღვდლების მღვდელი. უკაცრავად გახლავართ, რომ ამეებს მოგახსენებთ, მაგრამ, რავექნა, მე მეტი არა მინახავსრა. ჰო და იმ ეპისკოპოსმა ჩვენთვის სწირა, კატორგელებისთვის. ოქროს რალაცა ეხურა თავზედ. ისე ელავდა სამხრეთის მზეზედ, რომ უკეთეს ვერას ნახავს თვალი. სამხრივ ჩვენ ვიდექით ჩამწკრივებულნი, პირდაპირ ზარბაზნები ეწყო და ჯარის კაცებს ანთებული პატრუქი ეჭირათ ხელში. კარგად ვერც კი ვხედავდით ეპისკოპოსს. ქადაგებაცა ბრძანა, მაგრამ ძალიან შორს იყო და ვერა გავიგებთ რა, ან რა არის ეპისკოპოსი.

მანამ მგზავრი ამას ამობდა, ეპისკოპოსი წამოდგა და კარი მიხურა.

მაგლუარი შემოვიდა და სუფრაზედ ერთი კერძი კიდევ გამართა.

— მაგლუარ-ქალო, — უთხრა ეპისკოპოსმა, — ეგენი აქეთ დააწყეთ, ცეცხლთან.

მერმე სტუმარს მიუბრუნდა:

— ძალიან ცივი ქარი იცის ჩვენს მხარეში. შეგცივდებოდეთ, ბატონო?

ტკბილი, მეგობრული კილო ეპისკოპოსისა და ეს ზრდილობიანი სიტყვა „ბატონო“ ციურ მანანასავით ედებოდა მგზავრის გულს და სახეზედ ბრწყინვალეობასა ჰფენდა. ბატონოო, კატორგელს რომ უთხრათ, ვითომც წყალწაღებულისთვის თოკი გადაგივლიათ. უშვერებას პატივისცემის წყურვილი ჰკლავს.

— ეს ლამპარი დღეს როგორღაც ვერ ანათებს, — ბრძანა ეპისკოპოსმა.

მაგლუარი მიხვდა ამ სიტყვების მნიშვნელობას, გავიდა მის ყოვლად უსამღღელოესობის საწოლ ოთახში, სანთლებს მოუკიდა და ორივე ვერცხლის შანდალი სუფრაზედ დააღაგა.

— ქეშმარიტად, კეთილი კაცი ყოფილხართ, მამაო. სთქვა სტუმარმა — ზიზლით არ მიყურებთ. სახლში შემომიყვანეთ, ჩემთვის სანთლები აანთებინეთ. ხომ არ დამიმალავს თქვენთვის ვინა ვარ და საიდან მოვდივარ. ხომ მოგახსენეთ, რა უბედური ვარ.

ეპისკოპოსი გვერდთ უჯდა. ოდნავ შეეხო მგზავრის ხელს და უთხრა:

— თუნდა სულაც არა გეთქვათ რა. ეს სახლი ჩემი როდია, ეს სახლი იესო ქრისტესი არის. ეს კარი შემომავალს იმას კი არა ჰკითხავს — რა გქვიანო? არამედ — რა გაწუხებსო? გაქირვებული ხართ; გშიანთ და გწყურებთ; კეთილი იყოს თქვენი მოსვლა! მადლობას ნუ მეტყვით; ნუ მეტყვით, რომ ჩემს სახლში მიგიღეთ. ეს სახლი იმისია, ვისაც ბინა უჭირს, და სხვა არაეისი. თქვენ მგზავრი ხართ, მაგრამ ამ სახლში თქვენ

უფრო თქვენს სახლში ხართ, ვიდრე მე. ყველა თქვენია, რაც კი აქ მოიპოვება. რად მინდა მე თქვენი სახელი? თუ არადა, თქვენ ჯერ ხმაც არ ამოგელოთ, რომ მე უკვე ვიცოდი, ვინ იყო ჩემი სტუმარი.

გაკვირვებულმა მგზავრმა თვალები დააქყიტა.

— კარგიო ერთი! იცოდით, ვინა ვარ?

— დიად, მიუგო ეპისკოპოსმა, თქვენ ჩემი ძმა ხართ.

— იცით, მამაო, სიმშლით ვკვდებოდი, აქ რომ შემოვდი, მაგრამ თქვენ ისეთი კეთილი სულისა ბრძანდებით, რომ არ ვიცი, რა მომივიდა, სიმშლი გადამავიწყდა.

ეპისკოპოსი დააქქერდა და ჰკითხა:

— დიდ წვალებას გამოივლიდით კატორგაში?

— ოჰ! ხელში ბორკილი, ფეხში ბორკილი, ფიცარზედ ძილი, სიცხე, სიცივე, ჯაფა, ამხანაგები, ცემა-ტყევა! ხმა რომ ამოგველო, ჯაჭვით დაგვაბამდნენ, ბნელ ოთახში ჩაგვყრიდნენ. ავადმყოფებსაც კი ჯაჭვს ათრევენებდნენ. ძალლი რა არის, ძალლიც კი უფრო ბედნიერია! ცხრამეტი წელიწადი! ორმოცდა ექვსისა გახლავართ. ჯიბეში ყვითელი პასპორტი მიდევს. ეგჰ!

— დიად, საშინელებას მორჩენილხართ, უთხრა ეპისკოპოსმა. მომისმინეთ. ერთად რომ წარსდგნენ ყოვლად ძლიერის წინაშე ერთი მტირალი ცოდვილი, რომელსაც უკვე შეუგნია ცოდვანი თვისნი, და ასი მართალი, ის ერთი უფრო იამება ღმერთს. ხომ გაათავეთ, თავი დაახწიეთ თქვენს სატანჯველს; თუ იქიდან ბრაზი გამოიყოლეთ და ადამიანთადმი სიძულვილი, ღირსი ხართ შებრლებისა; და თუ იქიდან დამშვიდებული გული გამოიტანეთ და ადამიანთადმი სიყვარული, თქვენ ვერავინ შეგედრებათ ჩვენში.

მაგლუარმა ხარშო შემოიტანა, ცოტა ლორი, ერთი ნაჭერი ცხვრის ხორცი, ყველი და ლედვი და რადგან, ჩვეულებრისამებრ, როდესაც სტუმარი ჰყავდათ ღვინოსაც მთარმევდა ხოლმე, ერთი ბოთლი ღვინო დასდგა სტოლზედ.

ეპისკოპოსს ის ნეტარი მხიარულება დაეტყო, რომელიც მართო სტუმართმოყვარეთ იციან.

— აბა, დაბრძანდით! წამოიძახა მის ყოვლად უსამღვდელოესობამ.

ყოველთვის ისე იცოდა და იმ ღამესაც მარჯვნივ სტუმარი მოისვა. ბაპტისტინე-ქალი, სრულიად დამშვიდებული, მარცხნივ მოექცა.

სუფრა აკურთხა ეპისკოპოსმა, მერმე თითონვე დაასხა ხარშო. ესეც ჩვეულებად ჰქონდა. მგზავრი ხარბად სჭამდა.

უცბად, თითქო რაღაც მოაგონდაო, ეპისკოპოსმა ბრძანა: — ღმერთმან იცის, რაღაც აკლია ამ სუფრას.

მართლაცა და მაგლუარს სამის კაცისთვის გაეშალა სუფრა და მხოლოდ ის დაელაგებინა, რაც სამისთვის იყო საჭირო. ეპისკოპოსმა კი იცოდა, როდესაც ჰყავდა ვინმე, თავის ვერცხლეულს მთლად სუფრაზედ დაალაგებინებდა. სისუსტე მის ყოვლად უსამღვდელოესობისა, მაგრამ მცირე და უმნიშვნელო სისუსტე ამ სასტიკ და ტკბილ სახლში, რომელშიც სიღარიბე სათნოებად გამხდარიყო.

მაგლუარი მიხვდა შენიშვნას; ხმის ამოუღებლივ გავიდა და ერთს წამს უკან სუფრაზედ დაალაგა ეპისკოპოსის სუფრის დამამშვიდებელი კოვზები, თითო-თითო ყველა კერძის წინ.

IV

რეგარ ბკეთებენ ზანტარლიეში ვგელს.

ბაპტისტინე-ქალს ისე მშვენიერად აეწერა ბუაშევრონის მეუღლესთან მიწერილ წიგნში ყოველივე, რაც ვახშამზედ მოხდა ან ითქვა, ისე მარცვალ-მარცვალ აეკრიბა ყოველი სიტყვა ეპისკოპოსის და იმის სტუმრისა, რომ ეს წერილი მოვიყვანოთ, მგონი სრულიად საკმარისი იყოს ჩვენი მოთხრობისთვის.

„ეს კაცი ყურადღებას არავის აქცევდა და დამშეულის სიხარბით ილუკმებოდა. მაგრამ პურის ჭამა რომ გაათავა, სთქვა:

— უნდა მოგახსენოთ, მამაო, ეს ყველა ძალიან კარგი იყო ჩემთვის, მაგრამ, მე რომ გამომაგდეს ლუქნიდან, იქ გაცილებით უკეთესი საქმელი მზადდებოდა მგზავრებისთვის.

ჩვენში დარჩეს: ცოტა არ იყოს მეწყინა ეს შენიშვნა. ჩემმა ძმამ უპასუხა:

— იმიტომ, რომ ის მგზავრები გაცილებით მეტს მუშაობენ და იღლებიან, ვიდრე მე.

— არა, მამაო, იმიტომ, რომ იმათ უფრო მეტი ფული აქვთ. იქნება თქვენ მღვდელიც არ იყოთ, ჰა? არა, ღმერთმანი, მღვდელი კი ხართ მართლა? ეჰ, ღმერთს რომ სამართალი ჰქონდეს, თქვენც ნამდვილად მღვდელი იქნებოდით.

— ღმერთს სამართალზედ მეტი აქვს, — მიუგო ჩემმა ძმამ. ცოტა ხანს უკან ჰკითხა:

— ბატონო ჟან ვალჟან, თქვენ პონტარლიეში მიბრძანდებით?

— დიაღ; წინაღვე მიბრძანეს: ამა და ამ გზაზედ წახვალო. ხვალ გათენებისას უნდა გავიდე. დიდი გზა მაქვს გასაეღელი. ღამე სიცივე შემაწუხებს და ღღე—სიცხე.

— ძალიან მდიდარ ქვეყანაში მიხვალთ, — უთხრა ეპისკოპოსმა. — რევოლიუცია რომ ატყდა, სულ დაეკარგე რაც რამ მებადა; ჭრანშ-კონტეს შევეხიზნე და კარგა ხანი ვცხოვრობდი ჩემის ხელის მონაგებით. სურვილი მქონდა შრომისა და ძალაც მომდევდა. საქმეს ყველგან იშოვის იქ კაცი, რამდენსაც უნდა. ქალაქის ქარხნებია, ტყავისა, არყისა, ზეთისა, საათისა, რა ვიცი! საუკეთესო ფოლადი იქიდან გამოდის. ოცზედ მეტგან აღნობენ რკინას, ლოდში, შატლიონში, ოდინკურში.

მგონი არა ვცდები და ეს სახელები ბრძანა ეპისკოპოსმა. მერმე მე მომიბრუნდა და მკითხა:

— ჩვენ იქ ნათესავები უნდა გყავდეს, ჩემო საყვარელო დაო?

— როგორ არა, გყავდა. სხვათა შორის ბატონი ლიუსნე, კაპიტანი ძველის ჯარისა.

— დიად. სთქვა ჩემმა ძმამ, ნათესავები გვყავდა, მაგრამ 93-ს ნათესავობა აღარავისა სწამდა და ყველა თავის მარჯვენითა ცხოვრობდა. მეც ჩემმა მარჯვენამ მაცხოვრა. პონტარლიეში, ბატონო, ერთი მშვენიერი ძველებური ხელოვნება იციან... ყველის გაკეთებას მოგახსენებთ, ჩემო დაო.

საქმელს სთავაზობდა სტუმარს და თან ყველის გაკეთებას უხსნიდა, როგორც პონტარლიეში იციან:

— რომ იტყვიან, „დიდი ძროხაო“ ევ ის არას, რომ მდიდარ კაცზედ ლაპარაკობენ, რომელსაც ორმოცი, ორმოცდაათი სული ეწველება და ერთ ზაფხულში შეიღს, რვა ათასს კვერეულს გააკეთებს; „სამხანაგო ძროხაო“ რომ იტყვიან, ღარიბებზედ ლაპარაკობენ, იცოდეთ; საწყალ გლეხ-კაცებზედ, რომელთაც ერთად დაუდით ძროხა და შემდეგში გაიყოფენ, რასაც ღმერთი მისცემთ. ყველის გაკეთებას ერთს ამხანაგთაგანს მიანდობენ, ან სხვას დაიჭირენ ვისმე, მოჯამაგირეს; რძეს დღეში სამჯერ უგზავნიან ამხანაგები; აპრილის დამლევს იწყობენ ყველის გაკეთებას და თიბათვის შუა რიცხვებში ძროხას მთაშე მიერეკებიან.

სტუმარი ყურს უგდებდა და მადიანად სჯამდა. ელაპარაკებოდა ჩემი ძმა და თან ღვინოს სთავაზობდა, თუმცა თითონ კი არა სვამს: ძალიან ძვირიაო, მოგახსენებთ. მხიარულად, ალერსიანად უამბობდა ყველის გაკეთებას, დაწვრილებით უხსნიდა ყველაფერს, თითქო ცდილობს შეაგნებინოს ამ კაცს, თითქო ცდილობს ურჩიოს, რომ ამ ხელობაში ადვილად იშოვნის ლუკმა პურს და ბინასაო. ერთმა გარემოებამ გამაკვირვა. ხომ მოგახსენეთ, ვინ იყო და რა იყო ეს კაცი. ჩემმა ძმამ მთელი საღამო ისე გაატარებინა, რომ ერთი სიტყვითაც არ უგრძნობინებია ან იმისი და ან თავისი ვინაობა. ერთი კი უთხრა, ეს სახლი ჩემი არ არის, არამედ იესო ქრისტესიაო, და მას შემდეგ ამ საგანს აღარ შეჰხებია და რა კარგი შემთხვევა ჰქონდა—ეპისკოპოსი ვარო-ეთქვა და მით უფრო დიდი შთაბეჭდილება მოეხდინა იმ უბედურის სულზედ. იქნება სხვა რომ ყოფილიყო, ესარგებლა ამ შემთხვევით, მოჰყო-

ლოდა და დარიგება დაეწყო, ცოდვითა მონანიება ერჩია. სულის მოპოვება და ზნეობრივი ცხოვრების შეთვისება. ეპისკოპოსმა არ დაარიგა; არც კი ჰკითხა, სადაური იყო ან როგორ ჩავარდა იმ უბედურ ყოფაში; არ ჰკითხა, რადგან ხედავდა, რომ უბედური იყო ეს კაცი და სეგდას სეგდაზედ დაურთავდა უბედურების მოგონება. ისეთი მორიდებით და სიფთხილით ებასებოდა იმ კაცს, რომ ერთს წამს შესდგა და შემკრთალმა გადახედა, ხომ არ ვაწყენინეო? პონტარლიელ მთიულე-ბზედ ელაპარაკებოდა და სწავლედ ბედნიერება ახიან თავიანთ მთაში, ღმერთთან დაახლოებულნი, რადგან უმანკონი ახიანა. სთქვა და შესდგა შემკრთალი. დიდი ფიქრის შემდეგ, მე მგონი, მივხვდი ჩემი ძმის გულის ფიქრს: დარწმუნებული ვარ, ეპისკოპოსი იმას ცდილობდა, რომ ამ კაცს, ამ ჟან ვალჟანს, რომელსაც საშინელი ტვირთი ედვა ტანჯვის და ვაებისა, ერთს წამს მაინც დავიწყებოდა თავისი უკეთურობა, ერთს წამს მაინც ღირსებოდა დავიწყება, გართობა და ადამიანად გახდომა. დიად, ისე ექცეოდა მთელს სალამოს ეპისკოპოსი, თითქო უნდა ჩააგონოს, რომ შენც ისეთივე ადამიანი ხარ, როგორც ყველა სხვაო. მე მგონი, რომ სწორედ ასე უნდა გამოიხატებოდეს ქრისტიანი სიბრალეული. სიყვარული მოყვასისადმი, ის შეწყალება ბედისაგან დაჩაგრულისა, რომელიც ქრისტემ გვამცნო, დარიგებით და ქადაგებით არ უნდა შეეხებოდეს უბედურის წყლულს. დიად, მგონი ეს უნდა ყოფილიყო ჩემი ძმის ფიქრი, თუმცა მთელი სალამო ისე გაატარა, რომ არაფრით შეუმჩნევენებია ამგვარი თავისი წადილი: თავით ბოლომდე იგივე იყო ეპისკოპოსი, როგორც ყოველთვის არის და ამ ჟან ვალჟანთან ისე შეექცა ვახშამს, თითქო გულითადი თავისი მეგობარი ჰყავს ვინმე სტუმრად, ან ჩვენი ტაძრის მოძღვარიო.

ბოლოს, ხილს რომ გიანლებოდით, კარი დაარაკუნა ვილამაც. ჟერბოს ქვრივი იყო თავის პატარა ბავშვით. პატარას შუბლზედ აკოცა ეპისკოპოსმა და სამი შაური გამომართვა ჟერბოს ქვრივისთვის. ჩვენი სტუმარი ამ დროს ყურადღებას არა-

ფერს აქცევდა, არ ლაპარაკობდა და ძალიან დაღლილსა ჰგავდა. საბრალო ქვრივი რომ წავიდა, ეპისკოპოსმა ჩამოილოცა, მერმე მგზავრს მიუბრუნდა და უთხრა: დაღალული ხართ და მოსვენება გინდათ. მაგლუარმა საჩქაროდ ალაგა სუფრა. მე და მაგლუარი ჩვენს ოთახებში ავედით: ეტყობოდა, ძალიან ეძინებოდა ჩვენს სტუმარს. არ შესცივდეს მეთქი, მშველის ტყავი მაქვს ჩემს ოთახში, ის ჩავუგზავნე მაგლუარის ხელით. საშინელი სიცივე იცის ღამე და ეს ტყავი ცოტათი მაინც დაათბობდა. დაძველდა, აღარ ვარგა. ჩემი ძმა რომ გერმანეთში იყო, იქ ეყიდნა ეს ტყავი, ტოტლინგენში, ღუნაის სათავეში.

მაგლუარი თბაქმის მაშინვე ამოვიდა. ერთად ვილოცეთ ორივემ ჩვენს დიდ დარბაზში, სადაც სარეცხს ვაშრობთ ხოლმე, და მერმე ხმის ამოუღებლივ ჩვენს ოთახებში შევედით.

მშვიდობა

ქალებს რომ გამოეთხოვა, ეპისკოპოსმა შანდალი აიღო, მეორე მგზავრს მისცა და უთხრა:

— წამობრძანდით, ბატონო. თქვენს ოთახში მიგიყვანთ. მგზავრი გაჰყვა.

ზემოდაც გვექონდა მოხსენებულო, რომ სტუმრის ლოგინი სამლოცველოში ეგო და იქ მიმავალს, ან იქიდან გამომავალს, ეპისკოპოსის საწოლ ოთახზედ უნდა გაეარა.

როდესაც ეპისკოპოსი და სტუმარი ამ ოთახში შევიდნენ, მაგლუარი განჯინაში აღაგებდა კოვზებს, ეპისკოპოსის ლოგინის თავით. ასე იკოდა, ჯერ ვერცხლდევულს შეინახავდა მაგლუარი და მერმე დაწვებოდა,

ეპისკოპოსმა ტახტთან მიიყვანა მგზავრი. ზედ სუფთა, ახალი ლოგინი ეგო. მგზავრმა იქვე პატარა-სტოლზედ დასდო შანდალი.

— ღამე მშვიდობისა; გამოეთხოვა ეპისკოპოსი. ხვალ, ვიდრე თქვენს გზას გაუდგებოდეთ, პატარად შენაყრდით. შინაურ რძეს მოგართმევთ, ჩვენი ძროხისას.

— გმადლობთ, მამაო.

ჯერ არც კი გაეთავებინა ეს მშვიდობით აღსავსე სიტყვები, რომ უცბად, ყოვლად მოულოდნელად, ისე შეეცვალა სახე, რომ შიშის ზარს დასცემდა, ქალები რომ იქ ყოფილიყვნენ. დღესაც ვერ გავგიგია, იმ ერთს წამში რა მოუვიდა ამ კაცს? ეპისკოპოსის გაფთხილება უნდოდა, თუ მუქარა? ან იქნება თავისთვისაც შეუზღებელს, ინსტინქტიურს ბნელს ძალას ემორჩილებოდა? უცბად მობრუნდა მოხუცისკენ, გულს ხელი დაიკრიბა, მხეცური გამომეტყველებით დააშტერდა თავის მასპინძელს და რაღაც ხრინწიანი ხმით შესძახა:

— მაშ აგრე, რაღა! აქ მაწვენთ ამაღამ, თქვენს გვერდით? საშინელი სიცილი წასკდა.

— რატომ არ ფიქრობთ, რას სჩადიხართ? რა იცით, რომ კაცის მკვლეელი არა ვარ?

ეპისკოპოსმა მიუგო:

— ეგ ღმერთმა იცის და მე არ შემეხება.

მერმე ჩუმად ლოცვა დაიწყო, მარჯვენა ხელი ააპყრო და პირჯვარი გადასწერა.

მგზავრმა თავი არ დახარა.

რა გადასწერა პირჯვარი, ეპისკოპოსი გაბრუნდა და ნელი ნაბიჯით თავის ოთახისკენ წავიდა.

როდესაც სამლოცველოში სტუმარი იწვა ვინმე, ფარდას გააბამდნენ მთელი ოთახის სიგანეზედ. ამ ფარდასთან რომ მივიდა, დაიჩოქა და ცოტა ხანს ილოცა.

მერმე ბაღში გავიდა და მოჰყვა სიარულს. დადიოდა, ოცნებობდა, კვას უკვირდებოდა, სული და ფიქრი სავსე ჰქონდა იმ დიდი საიდუმლოებით, რომელსაც ღმერთი მთვარიან ღამეს მოუელენს ადამიანს.

მგზავრი კი მართლა საშინლად იყო დაღალული, იმდენად, რომ ლოგინით ვერც კი დასტკბა. კატორგელების ჩვეულებისამებრ სანთელი ცხვირით გააქრო და როგორც იყო ჩაქმული, ისე მიეგდო ლოგინზედ და მაშინვე ღრმად ჩაიძინა.

შუალამე დაჰკრა, ებისკოპოსი რომ შებრძანდა თავის ოთახში.

ცოტა ხანს შემდეგ ყველას ეძინა პატარა სახლში.

ივ. მაჭავარიანი

(შემდეგი იქნება)

კატარა ეიოლფი

კომედია სამ მოქმედებად

ჰენრიხ იხსენისა

ამოკრი მოქმედება

(აღმერსის სახლის გვერდით, ზღვის პირად, ტეეში, გიწრო ხეკია. მოჩანან ბუბერი ხეება, რომლებსაც მთელს მოედნად დატეპულს ადგილზედ გაუშლიათ თვისი ტოტები. უკან იერდობიდან ზატარა წყალი გადმოქეხს, რომელიც ტეის პირში, ქეებში სრულიად იკარგება. ამ წყლის ნაპირს ბილიგა შესდგას. მარჯვნივ განცალკეებული ხეები მოჩანს; იქით მოჩანს უზოს გუთხე და ნაპირზედ გამოთრეული ნაგი, ძეკლს დიდს ხეებს ქეეშ, მარცხნივ. მაგიდა სდგას რამდენისამე სკამათა და ერთიც გძელი სკამეიკა, რომელიც არეის ხის ტოტებისაგან არის გაკეთებული. მოღრუბლული და წვიმიანი დარია; ცაზედ დრუბლები მისცურავენ).

აღფრედ აღმერსი იმავე ტანისამოსით, როგორშიაც I-ლს მოქედებაში იყო, იდაყვ-დაყრდნობილი ზის მაგიდასთან, შლიაზა გვერდით უძეკს. როგორღაც არეული გაჭყურებს ზღვასა და ერთს წერტილს მისხერება. ზა-

*) იხ. „მოამბე“ № V.

ტაკა ხანს უკან ზემოხსენებული ბილიკით ასტა ჩამოდის, რომელსაც ხელში გაშლილი ქალღა უჭირავს.

ასტა (ჩუმად და ფრთხილად მიუახლოვდება). ასეთს დარში აქ ჯდომა არ გარგებს ვგონებ, ალფრედ.

ალექსი (ხელად აქნეკს თავს; ანაფერს ან ეუბნება).

ასტა (ქალღასა ჰკეცს) შენს. ძებნაში რამდენი ვიარე.

ალექსი. (უგულაოთ) გმადლობ.

ასტა (სკამს მიატოვებს და ალფრედის გვერდით დაჯდება). დიდრი ხანია, რაც აქა ზიხარ? სულ აქა ხარ?

ალექსი. (ჯერ ანაფერს ეუბნება, მერე კი ღაზანაკს დაუწევს) არა, ვერ მიეხედარვარ, ეს უბედურება შეუძლებელია!

ასტა (თანაგრძნობით დაადებს მხარზედ ხელს). საბრალო ალფრედ!

ალექსი. მაშ, ყველაფერი ეს ნამდვილად მოხდა, ასტა? ან იქნება ჭკუიდან შევიშალე? იქნება სიზმარია! წარმოიდგინე, რა კარგი იქნებოდა, რომ გამოემდევინოს, ტყუილი გამოდგეს!

ასტა. ვინ იცის, რას არ მივცემდი, რომ ეს სიზმარი იყოს...

ალექსი (წაფის გაჭყურებს). როგორ მრისხანდა და შეუბრალებლად გამოიყურება დღეს ზღვა. როგორი შემზარველია; ტყვიის ფერი დაჰკრავს; შიგ შავი ღრუბლები ისახება.

ასტა (ხეწნის კალათი). გემუდარები, ალფრედ, ნუ გაჰყურებ სულ მუდამ ზღვასა.

ალექსი (ეუწს ან უგდებას). მაგრამ მხოლოდ ზევადამ არის ისე დამშვიდებული. იქ, შუაგულ სიღრმეში კი, ზღვა ქუხს, მაგრად ასკდება დედამიწასა, ჰგმინავს...

ასტა (შეწოხებული). ღვთის გულისათვის, ნუ ჰფიქრობ, იქ სიღრმეში რა არის.

ალექსი (წინაზად შეჭყურებს ასტას). შენ-კი გგონია, ვითომ წყნარია, — არა, სრულიადაც არა, ასტა! სცდები. გავიწყდება, რა სისწრაფით მიქუხს ზღვა იმ ადგილას. ყველა, რაც კი მოჰხვდება, შორს, შორს მიაქვს გაუმადლარს ზღვასა.

- ასტა** (თავს მაგიდაზედ დასდებს და პიწზედ ხელ-მიფარებუ-
ლი ქეითანებს). ღმერთო ჩემო, ღმერთო ჩემო!
- აღმკნსი** (მოღრუბლული). აი, ამისთვის არის ჩვენი პატარა ეი-
ოლფი ასე ძალიან დაშორებული ჩვენზედ!
- ასტა.** კმარა, ალფრედ, ნჟღარას იტყვი, საზარელია!
- აღმკნსი.** ეს შენც შეგეძლო გამოგეანგარიშნა, — შენ ხომ
ქეიანი ხარ. ასე 28—29 საათის განმავლობაში, აბა,
დათვალე!
- ასტა** (შეჭკვილებს და ყურებში თითს დაიფრქვამს). კმარა, ალფ-
რედ, გაჩუმდი!
- აღმკნსი** (მუშტად შეკუმშულს ხელს სტოლზე დაუშვებს). მაგრამ,
მითხარი, რა აზრია ყველა ამაში?
- ასტა.** რაში?
- აღმკნსი.** და აი ამაში, რაც მე და რიტას დაგვემართა?
- ასტა.** შენ აზრს ეძებ, ალფრედ?
- აღმკნსი.** ოჰ, რასაკვირველია, უთუოდ რაიმე აზრი უნდა
იყოს ამაში. სიცოცხლეს, არსებობას, ბედს—ყველა
ამას აზრი უნდა ჰქონდეს.
- ასტა.** ოჰ, ჩემო საყვარელო ალფრედ! განა ამის შესახებ
გარკვეული, ნამდვილი რამე ითქმის?
- აღმკნსი** (მწარედ იფინას). არა, არა! იქნება შენ მართალიცა
ხარ. იქნება მართლა ყველა ისე ხდებოდეს, უცაბე-
დად, როგორც მოჰხვდება, უფიქრელად, უაზროდ
როგორც ღელვის დროს ზღვაში უპატრონოდ და-
ტოვებული გემი წარამარად დაქანაობს. ადვილი შე-
საძლებელია; ეს ჩვენი შემთხვევა მაინც მეტადა ჰგავს
ამას.
- ასტა.** მერე, ეს რომ მარტო მოჩვენება იყოს?
- აღმკნსი** (გამოფხინებულად). მართლა რომ აგრე იყოს? არ
იკისრებ, ასტა, როგორმე გამოარკვიო ეს? მე-კი
უარს ვამბობ. (უფრო დაშვიდებულად) ის იყო ეიოლ-
ფი გონიერულს ცხოვრებას იწყებდა. რამდენი და-
ფარული ნიჭი გაჰქრა იმასთან ერთად, იქნება სამა-

გალითო და სათაყვანებელი ნიქიცა!.. ვვოცნებობდი მე უბედური, რომ ჩემი სიამაყე გახდებოდა, სიხარული. და აი, საკმო იყო მხოლოდ ვიდაცა ბებრუტუნა გამოთაყვანებულისა და იმის ფინიას ნახვა და გაჭკრა ყველა ეს...

ასტა. მაგრამ ჩვენ ხომ სრულებით არ ვიცით, რანაირად მოხდა ეს?..

ალექსა. რასაკვირველია, რომ ვიცით. ბავშვებს დაუნახავთ, ნაეით ზღვაში როგორ შეცურებულა. დაუნახავთ ეიოლფიც, რომელიც ზღვის პირასა მდგარა. დაუნახავთ, როგორ გაშტერებით უყურებდა თურმე, მერე თვალები დახუჭა, თავბრუ დაესხა (გააკანკალეს)... აი, მაშინ თურმე ჩავარდა წყალში და დაიღუპა, შთაინთქა ზღვის ზვირთებით დამძიმებული...

ასტა. მართალია, შესაძლებელია, მაგრამ...

ალექსა. არა, დამერწმუნე ის ბებრუტუნაა მიზეზი, რომ ეიოლფი ეხლა იქ, შორს, ზღვის ძირას არის!

ასტა. მაგრამ, საყვარელო აღფრედ, რად უნდა მოქცეულიყო ასრე?

ალექსა. ა! საქმეც მავაშია? რად? აქ შურისძიებას აღგილი არა აქვს. ისეთი არა ყოფილა-რა, რომ დაწყევლილს ბებერს შური ეძია. ეიოლფს მისს ღღეში არა უმტრია-რა. არ დასცინოდა, იმის ფინიას ქეებს არ ესროდა. გუშინდლამდის თვალით არ უნახავს არც ის და არც იმისი ფინია; მაშასადამე, შურისძიება ტყუილია, საქმე ამითი არ აიხსნება. მაინც შენთვის კარგადა სცხოვრებ, თუმცა უაზროდ; ასე, ასტა. როგორცა სჩანს, ასეთი მოვლენა ქვეყნიერობის წესრიგს სრულიადაც არ არღვევს თურმე.

ასტა. უთხარი რამე ამის შესახებ რიტას?

ალექსა (უჩინის ხასუხად თავს აქნევს). მე თითქმის შენთან ლაპარაკი უფრო მეადვილებს, ასტა (სუნთქვა უძნელებს). დიად, თითქმის ყოველის საგნის შესახებ.

(ასტა ჯიბიდან ნემსებს, ძაფს და ქაღალდში გასვეულს რაღაცას ამოიღებს. აღმერსი არეულად აღეწებს თვალს),

აღმერსი. ეგ რა გაქვს, ასტა?

ასტა. შავი მიტკალი (აღმერსის შლიანას აიღებს).

აღმერსი. ოჰ, ეგ რაღად გინდა?

ასტა. რიტამა მთხოვა. ნებას მომცემ?

აღმერსი. რა ვიცი, ჩემთვის სულერთია.

(ასტა შლიანას გარეშემო შავს აკერებს).

აღმერსი (ასტას უყურებს). რიტა სად არის?

ასტა. ვგონებ, ბაღში გავიდა სასეირნოდ; ბორჰნიმია იმასთან.

აღმერსი (წოტათი გაგვირგებულად). განა ბორჰნიმი აქ არის?

ასტა. შუადღის მატარებელით მოვიდა.

აღმერსი. ამას-კი არ მოველოდი...

ასტა (ჭკნაგს). იმას ისე გულით უყვარდა ეიოლფი.

აღმერსი. ბორჰნიმს ერთგული გული აქვს, ასტა.

ასტა (დამშვიდებულად, მაგრამ გრძნობათ). ეგ მართალია, გულ-მრუდე არ არის.

აღმერსი. სწორედ რომ ვთქვამთ, შენც ხომ თანაუგრძნობ.

ასტა. რასაკვირველია.

აღმერსი. მაგრამ მაინც ვერ გარდაგიწყვეტია...

ასტა (გაწვევტიანებს). ოჰ, ალფრედ, მაგას თავი დაეანებოთ!..

აღმერსი. არა, არა... მარტო მე მითხარ; რატომ არ შეგიძლიან გამოტყდე?..

ასტა. ღვთის გულისათვის, გევედრები! ნუ ეცდები. შენ არ იცი, როგორ მემძიმება ამისი თქმა... აი, შენი შლიაპა მზად არის.

აღმერსი. გმადლობ.

ასტა. მაგრამ ჯერ არ გაბითავებია, —ახლა მარცხენა მკლავზედ უნდა გაგიკეთო.

აღმერსი. როგორ? მკლავზედაც?

ასტა. დიად, ასეა ჩვეულება.

აღმერსი. კარგი მაშ; როგორც იცოდე. (მივა და ახლა სამკლავიანად შავს მკლავზედ აკერებს).

- ასტა. ხელს ნუ ანძრევ, თორემ ნემსს გიჩხვლევტ.
- აღმეკსი (აღნაჯ აღმეკბა). თითქოს არა მომხდარიყოს-რა, ისე ვარ რაღაც დამშვიდებული.
- ასტა. მართლა, აღფრედ?
- აღმეკსი. როდესაც შენ პატარა გოგონა იყავი, მაშინაც ასე ჰზრუნავდი ხოლმე ჩემის ტანისამოსისათვის.
- ასტა. რაც-კი შემეძლო, მუდამ ვცდილობდი ხოლმე.
- აღმეკსი. მახსოვს, სულ პირველად სამგლოვიარო შავი დამიკერე.
- ასტა. მართლა?
- აღმეკსი. მახსოვს, მამა რომ მომიკვდა, ჯერ ისევ სტუდენტი ვიყავ, ქუღზედ შავი შემომიკერე.
- ასტა. წარმოიდგინე, მე ეს სრულიად არ მახსოვდა.
- აღმეკსი. რასაკვირველია, არ გეხსოვება. შენ მაშინ ისეთი პაწია იყავი.
- ასტა. მართალია, პატარა ვიყავ.
- აღმეკსი. და ორის წლის შემდეგ, დედა რომ მოგვიკვდა, მაშინაც შენ დამიკერე სამგლოვიარო შავი სახელოზედ.
- ასტა. მეგონა, ასე უნდოდა.
- აღმეკსი (ხელზედ ხელს უსვამს). რასაკვირველია, ასე უნდა, ასტა. მერე-კი, როდესაც ობლად დავრჩით... გაათავე?
- ასტა. გაათავე. (ნემსსა და ძაფს ალაგებს). მაინც რა კარგი იყო ის დრო, აღფრედ! გახსოვს, ორნი რომ ვცხოვრობდით მარტოდ.
- აღმეკსი. ოჰ, რასაკვირველია, მაგრამ საკმაოდ ბევრიც ვიშრომეთ.
- ასტა. ჰო, შენ.
- აღმეკსი (ფიცხად). მაგრამ შენც მუდამ შრომობდი, როგორც კი შეგეძლო. (აღმეკბა). ოჰ, ჩემო საყვარელო ერთგულო... ეიოლფე.
- ასტა. კარგი, ნუ მოიგონებ, გემუდარები.

- აღმკნსი.** შენ რომ ვაჟი ყოფილიყავი, ხომ უთუოდ ეიოლფს დაგარქმევდნენ.
- ასტა.** რასაკვირელია, რომ... მერე, როდესაც სტუდენტი გახდი... (უნებურად ეღიშება). ღმერთო ჩემო, როგორი რამ იყავი, ნამდვილი ბავშვური ხასიათი გქონდა...
- აღმკნსი.** მართლა, ასტა?
- ასტა.** ეხლა მაინც ასე მგონია, წარსულს რომ ვიგონებ. შენ თითქოს გძულდა, გწყინდა, რომ ძმა არა გყავდა და მარტო და გყავდა.
- აღმკნსი.** არა, ტყუილია, ეგ შენ გაბრაზებდა.
- ასტა.** იქმნება, მართლა აგრეც იყო, ვინ იცის, მაგრამ ცოტათი მებრალებოდი კიდევ!
- აღმკნსი.** მჯერა. მახსოვს, ერთხელ ჩემი ტანისამოსიც ჩაიცვი.
- ასტა.** დიად, შენი კოხტა სადღესასწაულო ტანისამოსი. გახსოვს, ლურჯი ხალათი და მოკლე, მუხლებამდის, შარვალი?
- აღმკნსი.** (ასტას შესტკეპის). აი, თითქოს ეხლაცა გხედავ. ისე კარგად მაგონდება, როგორ დარბოდი მაშინ ჩემს ტანისამოსში გამოწყობილი.
- ასტა.** რასაკვირველია, ეს მხოლოდ მაშინ, როდესაც მარტონი ვიყავით ხოლმე შინ.
- აღმკნსი.** მახსოვს, მაშინ მე მუდამ პატარა ეიოლფს გიძახოდი ხოლმე.
- ასტა.** იმედი მაქვს, აღფრედ, შენ ამას რიტას არ უამბობდი!
- აღმკნსი.** როგორღაც მახსოვს, ვგონებ, ვუამბე ერთხელ.
- ასტა.** ჰმ, როგორ შეიძლება, აღფრედ?!
- აღმკნსი.** რას იზავ, ხომ იცი, ცოლს ყველაფერს უამბობენ ხოლმე.
- ასტა.** ჰო, ეგ მართალია.
- აღმკნსი.** (თითქოს ეს აჩის გამოიღვიძაო, შებღზედ ხელს იტაცებს და წამოხტება). როგორ ვგონია, განა ეხლა აქ ჯდომი და ლაპარაკი შემფერის, როდესაც...

- ასტა** (შეწუხებული წამოდგება) რა დაგემართა, ალფრედ?
აღმეკსი. მე თითქმის გადამაფიწყდა, სრულიად დამაფიწყდა ის...
ასტა. ეიოლფი?..
აღმეკსი. ვზივარ და წარსულს ვიგონებ; იმას კი ადგილი ამ მოგონებაში აღარა აქვს...
- ასტა.** ეს მხოლოდ შენა გგონია აგრე, ალფრედ; ეხლა არ იყო ეიოლფზედ ლაპარაკობდი.
- აღმეკსი.** არა, არა! გაჰქრა, ჩემის ფიქრიდგან, გულიდგან. მრიწმინდა. არის და იყო ისეთი წამიც, რაც აქა ვსხედვართ და ვყბედობთ, როდესაც იმას ველარა ვხედავდი, სრულიად დამაფიწყდა.
- ასტა.** უნდა შეისვენო თუ არა, დროებით დაივიწყო ეგ შენი მწუხარება.
- აღმეკსი.** არა, არა! საჭირო არ არის. აქ მოსვენებას ადგილი არა აქვს! არავითარი უფლება არა მაქვს და არც გული მიმწევს (საშინლად აღელვებული მარჯვნივ გაუხვევს). ერთი-ღა დამრჩენია: ეიყო იქ, ზღვასთან, ან შიგ ზღვაში, სადაც უძირო სიღრმეში წყალი ეიოლფს უწყალოდ ატრიალებს!
- ასტა** (მაჭკარდება და დაიჭკვს) ალფრედ! ალფრედ! არ წახვიდე.
- აღმეკსი.** არა, ასტა! ასე უნდა. თავი დამანებე. ამ ნავს მოვხსნი და...
- ასტა** (შეშინებული). ნუ წახვალ-მეთქი, გეუბნები!
- აღმეკსი.** კარგი, არ წავალ, გამიშვი.
- ასტა.** (მაგიდასთან მიიყვანს). რა არის, ერთს წამს მაგ ფიქრებს თავი დაანებე. მოდი, აქ დაჯექ, ალფრედ.
- აღმეკსი** (უნდა დაჯდეს) რასაც კი მეტყვი, ყველას ავასრულებ.
- ასტა.** არა, აქეთ არა. აქედან მუდამ წყალს უნდა უცქირო. (ზურგს შეაბრუნებინებს ზღვისაკენ და ისე დაჭსკამს სკამზედ) აი, ეხლა ლაპარაკი განვაგრძოთ.

- ახმეკსი** (სუმუქად სუნთქავს). ოჰ, რა კარგი იქნება, თუნდაც ერთს წამს რომ შევიძლებდე დავიწყებას, ნალველი გადმეყრებოდეს.
- ასტა.** დიად, აღფრედ, ეს უთუოდ საჭიროა.
- ახმეკსი.** მაგრამ მითხარი, სისაძაგლე და სიმდაბლე არ არის ჩემის მხრივ, რომ დავიწყებას ვნატრობ?
- ასტა.** სულაც არა. განუწყვეტლივ ერთისა და იმავე წერტილის გვერდით ტრიალი შეუძლებელია.
- ახმეკსი.** ჰო, ვხედავ, რომ შეუძლებელია. აი, ვიდრე შენ მოხეიღოდი, მე აქ მარტოკა ვიჯექი და საშინლად ვიტანჯებოდა. და მერე, ამ მწარე ტანჯვის დროს...
- ასტა.** ჰო, რა, რა?..
- ახმეკსი.** ერთბაშად წარმომიდგა, დაიჯერებ თუ არა, ასტა! თუ დღეს სადილად რა გვექნება.
- ასტა.** (დამშვიდებულის კილოთი). ღმერთო, მერე, რა არის, თუ კი ცოტათი მაინც არის დაგამშვიდებს ეგ.
- ახმეკსი.** წარმოიდგინე, რომ მართლაც დავმშვიდდი ერთს წამს. (ხელს გაუშეკვს მაკადაწედ) რა ბედნიერი ვარ, ასტა, რომ შენა მყევხარ! ეს დიდი შეღავათაა ჩემთვის ამ მწუხარებაში!
- ასტა** (დაფიქრებული შეჭურვებს). ჯერ უზირველეს ყოვლისა იმიტი უნდა იყო ბედნიერი, რომ რიტა გყავს.
- ახმეკსი.** ეგ, რასაკვირველია, აგრეა. მაგრამ მე და რიტას შუა ნათესავობა არ არის, დობას იგი მე ვერ გამიწევს.
- ასტა** (ძაღდატანებით). აგრე გგონია?
- ახმეკსი.** დიად, ჩვენს ოჯახობს რალაც თავისებური და უცნაური ჩვეულება აქვს (თითქოს დაცინვით). მაგალითად, ჩვენი სახელები ხმოვანის ასოებით იწყობა. გახსოვს, ამაზედ მე და შენ ბევრს ვლაპარაკობდით ხოლმე. ნათესავეები ყველა ღარიბები არიან და თვალებიც ყველას ერთის ფერისა აქვთ...
- ასტა.** როგორ გგონია, ვითომ ჩემი თვალებიც ისეთია?

- ხლმქსი.** არა, შენ-კი თითქმის სულ დედასა ჰგევხარ. ჩვენი მზგავსებო სრულად არა გაქვს. თითქმის მამასაც კი არა ჰგევხარ, მაშინ როდესაც...
- ასტა.** რა, როდესაც?..
- ხლმქსი.** ჩემის ფიქრით, ერთად ცხოვრებამ მზნეობრივად ორივეს ერთი და იგივე ბეჭედი დაგვასვა.
- ასტა** (აღფრთხილებული). ოჰ, ალფრედ! თუ ვარ, შენგნით ვარ ისევ ბედნიერი ცხოვრებაში!
- ხლმქსი** (თაჯს აქნევს). პირიქით, შენ ჩემი მოვალე არაფრით ხარ, ასტა.
- ასტა.** თითქმის ყველაფრით! ეს შენც კარგად იცი, ჩემთვის არასა ჰზოგავდი...
- ხლმქსი** (სიტყვას აწყვეტინებს). კმარა, რა გამსხვერპლეთ, ნეტა! ბავშვობიდანვე მეტად მიყვარდი და მორჩა, გათავდა. (მტკიცე ზაღუნა). მერე-კი მეგონა, რომ მოვალე ვიყავ დანაშაული გამომესყიდნა.
- ასტა** (განცვიფრებული). დანაშაული!
- ხლმქსი.** იქნება ჩემიც არა, მაგრამ მაინც...
- ასტა.** მაშ ეისი?
- ხლმქსი.** მამის მხრივ იყო ეს.
- ასტა** (სკამიდან წამოხტება). მამის მხრივ! (დაჯდება). რა გინდა სთქვა, ალფრედ!
- ხლმქსი.** ნამდვილად კეთილი მამა ის შენთვის არასოდეს არა ყოფილა.
- ასტა.** ო, ნუ იტყვი მაგას!
- ხლმქსი.** ხომ მართალია, ასტა, არ უყვარდი; და თუ უყვარდი,—ისე არა, როგორც რიგი იყო.
- ასტა** (მოკრძობით). იქნება მართლაც ისე ძალიან არ ვუყვარდი, როგორც შენ, მაგრამ ეს ადვილი გასაგები არის.
- ხლმქსი** (თავისას განაგრძობს). და დედაშენსაც ხანდახან სასტიკად ეპყრობოდა. უკანასკნელს წლებში მაინც ასე იყო.

ასტა (ჩუმად). ნუ დაივიწყებ, რომ დედა მამაზედ ბევრად პატარა იყო.

ალექსი. როგორ, გგონია, ვითომ ისინი ერთმანერთის შესაფერისნი არ იყვნენ?

ასტა. მაინც ასე იყო.

ალექსი. თუნდაც აგრე ყოფილიყოს, მაინც საკვირველია, რომ ის ისეთი კეთილი, მოალერსე და გულ-შეგარდნილი იყო ყველაზედ და ყველასათვის...

ასტა. მაგრამ დედაც ხომ ყოველთვის ისეთი არ იყო, როგორიც უნდა ყოფილიყო.

ალექსი. დედა შენი?

ასტა. ასე მგონია.

ალექსი. მამასათვის?

ასტა. დიად!

ალექსი. უნდა გამოვტყდე, არ შემომჩნევია.

ასტა (დგება და ცრემლს ძლივს ამაგრებს). ოჰ, საყვარელო ალფრედ! ნუ შეაწუხებ ჩვენს ძვირფასს მშობლებს (მარჯვნივ მხაკს გადადის).

ალექსი (ადგება). კარგი, იმათ თავით დავანებოთ. მაგრამ თვით ის მკვდრები რომ არ გვესვენებენ, ასტა, არც დღით, არც ღამით.

ასტა (გაძნობათ შეჭყურებს ალექსს). დრო ყველას დაგვაიწყებს, ალფრედ!

ალექსი (უძღუნად). მერე, შენც აგრე ჰფიქრობ? მაგრამ, მითხარ, როგორ გავატარო ეს პირველი საზარელ დღეები (ხმა წასუჯი) არ ვიცი—სწორედ!

ასტა (მსრბზედ ხელებს დაადებს და ხკეწნის გილოთი). წადი რიტასთან, გვევდრები, წადი.

ალექსი (ხელიდგან გაუსხლტება; სასტიკად). არა, არა ნუ მთხოვ! არ შემოდლიან! (დამშვიდებული ნება მომეცი, შენთან დავრჩე.

ასტა. კარგი მაშ, არ წავალ.

ალექსი (ხელს გამოართმევს ასტას). გმადლობ (ჩამდგენსაშე

სანს წყალს უუჭრებს). ნეტა, ეხლა ჩემი პატარა ეიოლთი სად უნდა იყოს (მწუხარე დიმილით) შეგიძლიან ამიხსნა ეს, შენ ჩემო დილო ეიოლთ? (თავს აქნევს). არა, ამას აქ, ქვეყანაზედ, ვერაინ მეტყვის. მე ვიცი მხოლოდ ერთი რამ—საზარელი, ნამდვილი, —ეს ის, რომ ეიოლთი აღარა მყავს.

ასტა

(მარცხნივ იუჭრება და აღმერსს ხელს წაართმევს).

(ქანი აღმერსი და ბოჭჭსეიმი ბილიკასეუდ მოდინ, რიტა წინ მადის. შავი ტანისამოსი ატვია; თავზედ სამგლოვიარო შიბხადე ახვევია, ბოჭჭსეიმს ილღის ქვეშ ქოლგა უჭირავს).

აღმერსი (მიეგებება რიტას). რიტა, თავს როგორა ჰგრძნობ?

რიტა (აღმერსის წინ არ გაჩერდება). ოჰ, ნუ მკითხავ.

აღმერსი. აქ რად მოხვედი?

რიტა. შენ დაგეძებდი. რა იქენ? რას აკეთებ?

აღმერსი. არათერს. ასტა მოვიდა ჩემთან.

რიტა. დიად, მაგრამ ვიდრე ეგ მოვიდოდა? დილიდან აქნობამდის არ მინახინარ?

აღმერსი. ვიჯექი აქ და ზღვას გავყურებდი.

რიტა. მერე ეგ შესაძლებელია განა?

აღმერსი (აღეგებუელი). ეხლა ყველაზედ მეტად მარტო ყოფნა შირჩენია!

რიტა. (შეშფოთებული წინ და უკან გადი-გამოდის). ეგრე ერთს ადგილას უნდა იჯდე უმოძრაოდ?

აღმერსი. ხომ არსად მიჩქარება, რა უშავს.

რიტა. მე-კი თითქმის ვერც კი სადმე დავმჯდარვარ. ყველაზედ მეტად-კი ეს ადგილია ჩემთვის აუტანელი. ზღვის ცქერა არ შემოძლიან.

აღმერსი. მე-კი აი, სწორედ ეს სანახაობა მიზიდავს აქეთ.

რიტა (ბოჭჭსეიმს). როგორ გგონიათ, არა სჯობიან, აღფრედმა ჩვენთან ერთად გაიაროს სადმე?

აღმერსი. არა, არა, მე აქ დამტოვეთ.

რიტა. მაშ თუ აგრეა, მეც შენთან დავრჩები, აღფრედ!

ალექსი. დარჩი, თუ გინდა. შენც, ასტა.

ასტა (ბორჭხეიშ ჩუმად). ორნი დავტოვოთ.

ბორჭხეიში (ხანგრძლივად შეჭხდავს). ბ-ნო ასტა, გნებავთ, ზღვის ნაპირისაკენ გავისეირნოთ? ეს უკანასკნელი იქნება, სულ უკანასკნელი!

ასტა (ქოლგას აიღებს). კარგი, წავიდეთ.

(ასტა და ბორჭხეიში სანაყო ეზოს მიეუფარებიან. ალექსი წინ და უკან გადი-გამოდის, მერე ხის ქვეშ ჩამოჯდება ქვასზე, წინა სტენასზე).

რიტა (ალექსის წინ, შესდგება სეჯები ძანს ჩამოუშვია და თითები ერთმანეთზედ გადაუხლართავს). ალფრედ, შეგიძლიან თუ არა მიეჩიო იმ ფიქრს, რომ ეიოლფი აღარა გვყავს?

ალექსი (მოღუწვლული უსაზღვარო სიგრცეს გაჭყურებს). ძალაუნებურად მივეჩვევი.

რიტა. მე-კი არ შემიძლიან, არა. მერე, ახლა ეს საზარელი მოჩვენება! არა, მთელს სიცოცხლეში მოსვენებას არ მომცემს!

ალექსი. (თავს მალჯა ასწეკს და ჩააცქვრდება). რა მოჩვენება? რა ნახე, რიტა?

რიტა. მე არასფერი. მაგრამ საშინელება-რამ მიაშხეს...!

ალექსი. ბიამბე, რა არის?

რიტა. ბორჭხეიშ ვთხოვე, ნავთ სადგურამდ ის გამომყოლოდა.

ალექსი. მერე, იქ რა გინდოდა?

რიტა. შავშებისათვის უნდა მეკითხნა, როგორ მოხდა ეს უბედურება.

ალექსი. განა არ ვიცით, როგორც მოხდა?

რიტა. მაგრამ, აი, მე კიდევ ახალი რაღაც შევიტყე. ეს აქამდის არ ვიცოდით.

ალექსი. რა?

რიტა. როგორცა სჩანს, მართალია, რომ ერთბაშად არ შთაუნთქავს ზღვას...

ალექსი. აჰა! განა ამასაც ამბობენ ეხლა?

- რიტა.** დიად; ბავშვებს უნახავთ, როგორ დებულა ეიოლფი ზღვის ძირას; დღესავით თერმე სჩანდა წმინდა წყალში.
- ალექსი** (კბილების კაჭუნით). მერე, კი არ უშველეს?
- რიტა.** ალბად არ შეიძლებოდა.
- ალექსი.** არა, იმათ ყველამ ცურვა იციან. მერე, არა სთქვეს, როგორ იღვან?
- რიტა.** დაუნახავთ, რომ ზურგზედ დებულა, პიჩაღმა, თვალები ახელილი ჰქონია.
- ალექსი.** თვალებ გახელილი? უმოძრაოდ?
- რიტა.** დიად, უმოძრაოდ. მერე რაღაც მიესია და წაილოო; უთუოდ ზვირთი იქნებოდა.
- ალექსი** (თავს ოდნავ აქნევს). მაშ, აი, საქმე როგორ ყოფილა.
- რიტა** (ტრემულს ამგვრებს). დიად.
- ალექსი** (ყრუდ). და ველარ, ველარა ვნახავთ.
- რიტა** (ხელებს ამტვრევს). დღე და ღამ ეხლა თვალ-წინ სულ ის მედგება, თუ იქ, ზღვის ძირას, ეიოლფი როგორ იწვა.
- ალექსი.** თავისის დიდრონის გახელილი თვალებით.
- რიტა** (შეხტება). დიად, გახელილი თვალებით. მე სწორედ აგრე ვხედავ! აგრე ვხედავ! აი, ახლა ჩემ თვალ-წინ არის.
- ალექსი** (მძიმედ წამოადგება და ციკად, მრისხანედ შეჭყურებს). ავი თვალთა დამნაშავე, განა, რიტა?
- რიტა** (გათვითრდება). ავი თვალი!..
- ალექსი** (უფრო ახლო მივა). იმ ბავშვს, რომელიც იქ, ზღვის სიღრმეში, იწვა, სთქვი ავმა თვალმა დაჰკრა?
- რიტა** (წაიბარბაცებს). ალფრედ!..
- ალექსი.** მიზასუხე! მართლა ავმა თვალმა დაჰკრა?
- რიტა.** (შეჭკივლებს). ალფრედ! ალფრედ!
- ალექსი.** ავისრულდა, რიტა, რაც გსურდა.
- რიტა.** მე? მე მსურდა?
- ალექსი.** დიად, შენ გსურდა, რომ ეიოლფი არ ყოფილიყო.

- რატა.** არასოდეს. მე მხოლოდ ის მინდოდა, რომ ეიოლფი ჩვენ შუა არა მდგარიყო.
- ხლმეკსი.** და აი, ეხლა ხომ აღარ არის.
- რატა** (ხუმად მიაშტერდება თავის წინ სივრცეს). იქნება ეხლა უფროა, ვიდრე უწინ. (შაშისგან ზარდაცემული). ეს საზარელი მოჩვენება!
- ხლმეკსი** (თავის ქნეკით). დიალ, დიალ, ავი თვალი.
- რატა** (შეშინებული უკან დაიწეკს). თავი დამანებე, ალფრედ! შენ მე მაშინებ. ასე საშიშრად არსად მინახევხარ.
- ხლმეკსი** (სასტოკად და ციკად შესცქერის). ხალხს მწუხარება აბრაზებს.
- რატა** (საწყენი კილოთი და თანაც შიშით). მეც მაგასვე ეგრძნობ.
(ხლმეკსი მარცხენა მხარეზე გადადის და ზღვას უყურებს. რატა მაგადასთანა ჯდება. მცირე ზაუნას).
- ხლმეკსი** (თავს რატასკენ მიბრუნებს). რიტა, შენ ის სულით და გულით არასოდეს არ გყვარებია!
- რატა** (ციკად და თავდაჭერით). არც თუ ოდესმე ყოფილა იგი სავსებით ჩემი.
- ხლმეკსი.** ეგ იმიტომ, რომ შენ არასოდეს არა გქონია სურვილი შენი ყოფილიყო.
- რატა.** ო, არა! ვცდილობდი, მაგრამ პირველ წამიდანვე ჩვენ შუა ვილაყა ჩადგა.
- ხლმეკსი** (რატასკენ მიბრუნდება). როგორ, ვითომ მე ვიყავ ეგ აღამიანი?
- რატა.** სრულიადაც არა, შენ ამ შემთხვევაში მეორე აღგილი გეჭირა.
- ხლმეკსი** (მიუახლოვდება). მაშ, ვინ იყო, ვინ?
- რატა.** მამიდა.
- ხლმეკსი.** ასტა?
- რატა.** დიალ, ასტა.
- ხლმეკსი.** მართლა დარწმუნებული ხარ?

- რატა.** პირველ დღიდანვე ასტამ წამართვა იგი. იმ დღიდანვე, რა დღესაც მას ის უბედურება დაემართა.
- აღმეკსი.** მაგრამ თუ ეგ მართალია, იცოდე ასტას სიყვარულით მოსდიოდა ეს.
- რატა.** საქმეც ეგ არის! სიყვარულის განაწილება არა მჯერა, მძულს! და არც თუ ვისმეს გავუყოფ.
- აღმეკსი.** მხოლოდ მე და შენ უნდა გავგვეყო მისი სიყვარული ერთმანეთში და სხვას არავის.
- რატა** (იწონიულად შეჭხკდვას). მე და შენ? შენც ხომ არა გყვარებია, როგორც რიგი იყო.
- აღმეკსი** (ზანდაცემული შეჭყუბებს). როგორ, მე არ მიყვარდა?
- რატა.** შენ მთლად შენის თხუხულებით იყავი გატაცებული... მოვალეობის შესახებ.
- აღმეკსი** (ძალა-მომატებულად). დიალ მართალია, თითქმის სავსებით იმ თხუხულებით ვიყავ. შთანთქმული, მაგრამ იმასაც ნუ ღივიწყებ, რომ მე იგი ბოლოს ეიოლფს ვამსხვერპლე.
- რატა.** კმარა, ეიოლფის სიყვარული არ იყო მიზეზი, რომ წერას თავი დაანებე.
- აღმეკსი.** მაშ რა იყო მიზეზი, უმიზეზოდ ხომ არ იქნებოდა?
- რატა.** იმიტომ, რომ ეჭვი არ გასვენებდა; არა გჯეროდა, რომ დიდის ნიჭის პატრონი იყავი.
- აღმეკსი** (აკვირდება) მართლა? განა შემნიშნე?
- რატა.** დიალ, ბოლოს და ბოლოს ამ დასკენას დავადექ. და აი, მაშინ ცხოვრების ეგ ნაკლი, რომ რითიმე ამოგვესო, შენ სხვა საგანს დაუწყე ძებნა: მე-კი—მე ველარ გაკმაყოფილებდი.
- აღმეკსი.** ეგ, რიტა, ბუნების კანონია.
- რატა.** შენც ამისთვის გინდოდა პატარა ეიოლფი საკვირველებათ გარდაგექმნა.
- აღმეკსი.** არა, მე ეგ განზრახვა არა მქონია; მსურდა მხოლოდ ბედნიერება მიმენიჭებინა, აი, რა იყო ჩემი აზრი.

- რატა.** მაგრამ სიყვარულით კი არ ჰხელმძღვანელობდი. აბა სულის სიღრმეში ჩაიხედე (შეშინებულის გამომეტყველებით). კარგად დააკვირდი, იმ სიღრმეში თავს რა იფარავს.
- ალექსი.** უკეთესია, არ ჩაიხედო.
- რატა.** აი, ხომ ჰხედავ, შენც მასვე ჰტიქრობ?
- ალექსი.** (ჩაფიქრებული). მაშ, თუ რასაც ამბობ, მართალია, ეიოლფი ჩვენი არასოდეს არა ყოფილა.
- რატა.** სავსებით ჩვენი? არასოდეს არა ყოფილა და არც თუ სიყვარული გვქონია შესაფერი.
- ალექსი.** და ასე მწარედ კი ვგლოვობთ?
- რატა.** (ბრაზობრებული). მართლაც, განა სასაცილო არ არის რომ სხვის შვილს ასე ვგლოვობთ?
- ალექსი** (აღუკვებული). სხვისას? განა შეიძლება აგრე ითქვას!
- რატა.** (მწუხარედ და ნაღვლიანად ჰაქნებს თავს). ჩვენ ის ვერ მოვახერხეთ, ალფრედ, რომ ჩვენი შვილი ხელთ გვეგდო, — ვერც მე და ვერც შენ.
- ალექსი** (ხელებს იმტკრებს). ეხლა გვიან-ლაა, გვიან!
- რატა.** ო, რა უბედურებაა!..
- ალექსი** (სწრაფად წამოხტება). ყველაფერში შენ ხარ დამნაშავე!
- რატა** (ესეც ადგება). მე?
- ალექსი.** დიად, შენ! დამნაშავე ხარ იმისა, რომ ეიოლფი დაკოკლდა! დამნაშავე ხარ იმაშიც, რომ დარჩობას ველარ გადაეარჩინეთ!
- რატა** (თავის გამართლებით). ალფრედ!.. როგორ არა გრცხვენინიან, რომ ყველაფერს ბრალს მე მახვევ.
- ალექსი** (თავს კვლავ იმაგვებს). დიად, დიად! შენ არ იყავი, რომ ძუძუთა ბავშვი მაგიდაზედ დასეი და თავი დაანებებე.
- რატა.** არა, ის იმ დროს რბილს ნააღზედ იწვა და თავისთვის ეძინა. შენც პირობა მომეცი, ყურს ეუფლებო.

- ალექსი.** დიად, დაგბირდი, მაგრამ (ხმას დაუდაბლებს) მოხვე-
დი შენ და ბავშვისათვის თაფი დამანებებინე.
- რატა** (ხეუნისა და წმუნების კიდობთ). უკეთესია გამო-
ტყდე, რომ შენვე დაგავიწყდა ბავშვიცა და თით-
ქმის ყველაფერი!
- ალექსი** (გაჭკაგრებულად). დიად, დამავიწყდა... (ჩუმად) შენს
ხევენაში.
- რატა** (გაბჭაზებულად). ალოფრედ! ალოფრედ! ეს შენ მხრივ დი-
დი უსინიდილობაა!
- ალექსი** (ხელს მოჭკუმშავს ჩუმად გაბჭაზებულად). პატარა ეი-
ოლოფიც აი, სწორედ იმ წამიდან გასწირე სას იცე
დილოდ.
- რატა** (გამხეტებულად). შენც აგრევე ჰქმენ, შენც, რაკი საქმე
მანდამდის მივიდა!
- ალექსი.** კარგი, თუ გინდა ბრალი მეც დამდე. ჩვენ ორიგენი
დამნაშავენი ვართ და ეიოლოფის სიკვდილი ღირსე-
ული სასყიდელია ჩვენთვის.
- რატა.** სასყიდელი, ჯილდო?
- ალექსი** (თავს შეიმაგრებს). დიად, ეს მე და შენი, სასჯელი
ღირსეულია. სანამ ცოცხალი იყო, ორივე ვერიდე-
ბოდით, რაღაც საიდუმლო შიში და საზარელი
გრძნობა გეაშორებდა. არ შეგვეძლო გულ-ცივად
გვეცქირა იმ საგნისათვის, რომელიც მას მუდამ თან
დაჰქონდა... ეს...
- რატა** (ჩუმად). საბჯენი ჯოხისათვის?...
- ალექსი.** დიად, და ეს ჩვენი მწუხარებაც იგივე სინიდილის
ქენჯნა და ღრღნაა, რიტა. სინიდილის ქენჯნა და სხვა
არაფერი.
- რატა** (შეშინებულად ჭ გაფითრებულად). ოჰ, ყველა ეს სასოწარ-
კვეთილებამდის მიმიყვანს, ჰკუთიდგან შეგვეშლის ორ-
ივეს. ამ ბოროტს საქმეს ჩვენ ხომ ვერასოდეს ვე-
ლარ გამოვისყიდით!

აღმკნსი (უფრო მოაზიჯებულა). წუხელის სიზმარში ეოლოფი ვნახე, ვითომ ნავთსადგურიდან მოდიოდა. იმას ისევ შეეძლო სირბილი, როგორც სხვა ბავშვებს. მაშასადამე, კოქლი აღარ იყო. მეგონა, ვითომ ეს საზარლობა მხოლოდ სიზმარი იყო. ოჰ, რომ იცოდე როგორ ვმადლობდი, როგორ ვადიდებდი... (შესდგება).

რიტა (ძალან აკვირდება აღმკნსს). ვის?

აღმკნსი (რიტას თვალს აჩივებს). ვის?

რიტა. ჰო, ვისა ჰმადლობდი, ვის ადიდებდი?

აღმკნსი (მკაცრად). ეს სიზმარში იყო-მეთქი, არ გესმის?

რიტა. როგორ, თითქოს არ გჯერა, ვილაცა?...

აღმკნსი. ე! არაფერი! ასე მომიარა, მეც არ ვიცი, რად. სიზმარში...

რიტა (საყვედურის კილოთა). ტყუილად მაეჭვიანებ, აღფრედ!

აღმკნსი. მაშ, ის უკეთესი იქმნებოდა, რომ მთელს სიცოცხლეში მაგ ბურუსში იყო?

რიტა. იქნება ჩემთვის უკეთესიც იყოს. სხვა არა იყოს-რა, ეს მწუხარება მაიმედებდა; ეხლა-კი სრულიად აღარა გამეგება-რა.

აღმკნსი (აკვირდება)- ვსთქვამთ რომ შეიძლებოდა ამისი არჩევა, რომ შეგეძლოს ეოლოფს გამოეკილო იქ, სადაც ამ უამად იგია...

რიტა. მერე?

აღმკნსი. ისიც რომ ნამდვილად იცოდე, რომ იპოვნი, იცნობ და მთელს მისს ამბავს, ვითარებას შეიტყობ?...

რიტა. დიად, მერე?

აღმკნსი. თანახმა იქნებოდი, ამ აზრით წყალში გადავარდნილიყავ, დამრჩვალიყავ? შენის ნებით დაგეტოვებინა ყველა ეს, რაც გარს გახვევია, სიცოცხლეს გამოჰსალმებოდი? თანახმა იქნებოდი, რიტა?

რიტა. ეხლა? ამ წუთას?

აღმკნსი. დიად, დღესვე. მიპასუხე გარდაწყვეტით?

- რატა** (ყაყმანაბს). ჰა, არ ვიცი, ალფრედ! ვგონებ, არა. შე
ჯერ კიდევა მსურს შენთან სიცოცხლე.
- ალექსი**. მხოლოდ ჩემის გულისათვის ვერ გაჰბედავდი?
- რატა**. დიალ, მხოლოდ მაგისთვის!
- ალექსი**. მერე-კი ისურვებდი? მითხარ!
- რატა**. ოჰ, ღმერთო ჩემო! როგორ ვიპასუხო? გეუბნები,
რომ ვერა-მეთქი. არასოდეს, არა!
- ალექსი**. მეც რომ წავსულიყავ ეიოლფთან? და რომ ისიც
ბეჯითად იცოდე, რომ ორივეს იქ გენახავდი. დას-
თანხმდებოდი მაშინ?
- რატა**. სიამოვნებით! მაგრამ....
- ალექსი**. მაგრამ რა?
- რატა** (ხელა ამოიხსრებს). ვგრძნობ, რომ ვერ შევძლებდი.
არა, არა, ირატურის გულისათვის არ შემიძლიან!
- ალექსი**. არც მე შემიძლიან.
- რატა**. ხომ აგრეა, ალფრედ! ვერც შენ შესძლებდი განა?
- ალექსი**. არა, დედამიწის შვილნი ვართ; ჩვენი სამშობლო აქ
არის.
- რატა**. დიალ, მხოლოდ აქ ეპოვებთ იმ ბედნიერებას, რომ-
ლის შესახებაც მუდამ ვოცნებობთ.
- ალექსი** (მოღრუბლული). ოჰ, ბედნიერება, ბედნიერება! მაგრამ
იცი, რა...
- რატა**. შენ გინდა სთქვა, რომ ჩვენთვის ბედნიერება არ
არსებობს; რომ ვერასოდეს ვერ ვიკვებებთ მას. (კით-
ხვითის გამოძეგვლებით აკვირდება). მაგრამ უცბად
რომ? (მხურვალედ) არა, არა! თქმას ვერა ვბედავ!
ფიქრიც-კი არ შემიძლიან.
- ალექსი**. სთქვი, რიტა, სთქვი!
- რატა** (ყაყმანათ). ვცადოთ... იქნება დავივიწყოთ როგორმე...
- ალექსი**. დავივიწყოთ ეიოლფი?
- რატა**. ჩვენი მწუხარება, ჩვენი სინანული.
- ალექსი**. ნუ-თუ შენ ეს გსურს?
- რატა**. დიალ, რომ შეიძლებოდეს. (აღვლელი) იმიტომ, რომ

- ასეთს მდგომარეობას დიდხანს ვერ გავუძლებ! ოჰ, ნუ თუ ისეთს ვერას მოვიგონებთ, რომ დავეავიწყოს?
- ალექსი** (თავს აქნეკს). ისაც-კი ვერ წარმომიდგენია, თუ ეს შესაძლებელია?
- რიტა**. იქნება შორს სადმე რომ წავიდეთ...
- ალექსი**. სახლიდან? მერე შენ ხომ ისე კარგად არსადა ჰგრძნობ თავს, როგორც შინ?
- რიტა**. მაგრამ, იცოდე, მხოლოდ მაშინ, თუ რომ ჩვენს სახლში სტუმრები მუდამ ბლომად იქმნებიან, ან და ისეთს თავგასართობს რასმეს გავიჩინო, რომელსაც ჩვენი გაზრუება, ამ მწუხარების შესუბუქება შეეძლება...
- ალექსი**. არა, აგრეთს სიცოცხლეს ვერ ავიტან; ისევ ისა სჯობს მაშ, ჩემს სამუშაოს დაფუბრუნდე.
- რიტა** (შეატრის კალოთი). შენს სამუშაოს, რომელმაც ჩვენ შუა მთელი მთა ამართა?
- ალექსი** (აკვირდება). ამას იქით უფრო დაშორებულები ვიქმნებით.
- რიტა**. რისთვის?
- ალექსი**. ვინ იცის, იქნება ეს ბავშვის თვალები დღე და ღამ თვალ-წინ გვედგეს...
- რიტა** (დაბაჯის ხმით, განკალოთ). აღფრედ, ეგ ისეთი საზარელი ფიქრია, რომ!
- ალექსი**. ჩვენი სიყვარული ერთ დროს ცეცხლივით მწველი იყო. მაშ უნდა ჩაჰქრეს?
- რიტა**. ჩაჰქრეს!
- ალექსი** (შეატრად). ერთს ჩვენთაგანს იგი კიდევაც ჩაუქრა.
- რიტა** (თავზარდაცემული). მერე, ჰბედავ კიდევ და მეუბნები?
- ალექსი** (ტკბილად). რიტა! მოისპო, მოკვდა ის სიყვარული, მაგრამ ის, რასაც ეხლა მე შენდამი ვგრძნობ ამ ერთობისა და შენანების გამო, თითქოს განახლებად მეჩვენება.
- რიტა**. ძალიანაც მესაქიროება ეგ შენი განახლება.
- ალექსი**. რიტა!

- რატა.** მეც კაცი ვარ! მეც სისხლი მიღულს, რომელიც შენს ცივს, გაყინულ სისხლს არაფრით ემზავსება. (ხელებს იმტკრებს) და აი, სამუდამოდ განწირული ვარ, განწირული ქენჯნისა და ტანჯვისა მსხვერპლათ! მერე ვისთან? იმ კაცთან, რომელსაც ამის შემდეგ ჩემობა აღარ ეთქმის, სხვისია!..
- აღმკნსი.** საქმე მიინც ასე უნდა დაბოლოვებულიყო, რიტა.
- რატა.** ჰმ, ასე უნდა ყოფილიყო! პირველად კი... ო, რა შეუდარებელის სიყვარულით ვიყავით ორივე გატაცებულნი!
- აღმკნსი.** მხოლოდ არ დაივიწყო, მე-კი არა.
- რატა.** მაშ, აბა რას ჰგონობდი მაშინ, როგორ მეპყრობოდი?
- აღმკნსი.** რასაც მაშინ ვგრძნობდი, ეს შემდეგი სიტყვით შეიძლება გამოიხატოს: <შიშს> აი, რას.
- რატა.** მესმის, მაგრამ, რითი დაგიმორჩილე, ნეტა?
- აღმკნსი** (დაბაჯის ხმით). მაგ კაცის დამადნობელის მომხიბლავის სილამაზით.
- რატა** (ავგოდებას). მარტო ამითი? სულ ეს იყო?
- აღმკნსი.** არა, კიდევ სხვა რაღაც.
- რატა.** ვიცი, მიგიხვდი, ეგ რაღაცა რა იყო? „ეს იყო ჩემი ქონება“, როგორც შენ ამბობ ხოლმე. ხომ მართალია, ალფრედ?
- აღმკნსი.** დიად, აგრეთა.
- რატა** (ყვედრებით შეჭყურებს). ოჰ! განა შეგეძლო?
- აღმკნსი.** ჩემთვის საჭირო იყო ასტასათვისაც მეფიქრა.
- რატა** (მწუხარე და მწაჩე კაღვით). მაშ აგრე, ასტამ შეგვაუღლა?
- აღმკნსი.** არა, იმან არაფერი არ იცოდა. ეხლაც-კი არა იცის-რა.
- რატა.** სულ ერთია. ყველაფერი ეს ასტას მიზეზით მოხდა! (იღიმება და ქურდულად გადააკვებს საყვედურით თვალს.) მაგრამ არა, უფრო-კი პატარა ეიოლფია დამნაშავე იცი, რომელი ეიოლფი?
- აღმკნსი.** ეიოლფი?
- რატა.** დიად, ეიოლფი. ხომ ასე ეძახდი ხოლმე ასტას? როგორ არა, მე მახსოვს. არ მახსოვს, როდის, მაგრამ

შენ თითონ გამომიტყდი ერთხელ. (აღმეკსთან მივა).
გახსოვს ის საათი,—ის ისეთი მხურვალე და მომხი-
ბლავი რამ იყო?

აღმეკსი (ზარდაცემულივით უკან გაიწეოს). მე არაფერი არ მა-
ხსოვს და არც მინდა, რომ მახსოვდეს!

რიტა. ეს ის დრო იყო, ჩვენ რომ მეორე ეიოლფი დაგვი-
კოჭლდა!

აღმეკსი (მაგიდას დაეხრებოდა; დახალის სმით, ყრუდ). შურის-
ძიება!

რიტა. დიალ, შურისძიება!

(ასტა და ბარჩხეიმი სანავე ეზოს მხრივ შემოდან. ას-
ტას ხელში ევაკლები უჭირავს).

რიტა (თავს იმაგრებს). ასტა, რაც კი სათქმელი გქონდათ,
ხომ ყველაფერი უთხარით ერთმანეთს?

ასტა. ვგონებ ყველაფერი. (ქაღვასა და ევაკლებს სკამზედ
დაწეობს).

ბარჩხეიმი. სეირნობის დროს ქ-ნი აღმერსი ძალიან ცოტას
ლაპარაკობდა.

რიტა. მართლა? აი, ჩვენ, მე და ალფრედმა კი ბევრი რამ
ვუთხარით ერთმანეთს.

ასტა (შეშფოთებული შეჭყურებს ხან ერთსა და ხან მეორეს).
რა იყო, რა მოხდა?

რიტა. დიალ, ჩვენ იმდენი რამ ვუთხარით ერთმანეთს, რომ
ვგონებ, მთელს სიცოცხლეში გვეყოს. (კილოს გა-
შოცხდის). წავიდეთ ყველანი. მაღლა ავიდეთ. ამის
შემდეგ ჩვენთვის საზოგადოება საჭირო. თორემ მე
და ალფრედი ერთმანერთთან ვერ მოვთავსდებით.

აღმეკსი. კარგი, წადით. (ასტასკენ მიბრუნდება) და შენ კი,
ასტა, რამდენიმე სიტყვა უნდა ვითხრა.
(რიტა და ბარჩხეიმი შეღმართს ბილიკით აივლიან).

ასტა (შეწუხებული). რა მოგიხდათ, ალფრედ?

აღმეკსი (მოღრუბლული). ის, რომ აქ ცხოვრება აღარ შემი-
ძლიან.

ასტა. აქ, ე. ი. რიტასთან?

აღმეკსი. დიალ, მე და რიტას ერთად ცხოვრება აღარ შეგვი-
ძლიან.

- ასტა (აღმკნსს ხელს დაუჭერეს და ახუღკეს). საშინელებაა, ამას რას ამბობ, ალფრედ!
- აღმკნსი. კეშმარიტად აკრეა! ჩვენ მხოლოდ ერთი მეორეს-ღა ვაბრაზებთ.
- ასტა (მწუნაკებისაგან აღეფუებულა). ოჰ, ნუ-თუ მოვიფიქრებდი, რომ ასე მოხდებოდა?!
- აღმკნსი. ამაზედ დღემდის არც მე მიფიქრია.
- ასტა. ახლა გინდა!.. რომ... გამაგებინე, რა გინდა ალფრედ?
- აღმკნსი. მსურს გაღვიკარგო, აქაურობას მოვშორდე.
- ასტა. გსურს, ისევ მარტოდ-მარტო იყო?
- აღმკნსი (თანხმობის ნიშნად თავს დაუქნევს). დიალ, ისევ მარტოდ-მარტო, როგორც წინად.
- ასტა. შენ სრულიადაც არა ხარ ისეთი კაცი, რომ მარტო იცხოვრო.
- აღმკნსი. რატომ არა? თუ კი წინად შემეძლო.
- ასტა. წინად! მაგრამ მაშინ მე ვიყავე შენთან.
- აღმკნსი (ჭსუნს ასტას ხელი გამოაჩთვას). რასაკვირველია, აგრე იყო. და აი, ეხლაც შენთან ერთად მსურს ვიცხოვრო, ასტა.
- ასტა (არ აძლევს). ჩემთან? არა, არა, ალფრედ! ეს შეუძლებელია!
- აღმკნსი (მოწყენილი შეჭყურებს). მაშასადამე, ჩვენ შუა ბორჯხეიმი სდგას!
- ასტა (ცოცხლად). არა, არა! სცდები. ის არაფერს შუაშია.
- აღმკნსი. მაშ კარგი. თუ აგრეა, მოვდივარ შენთან, ჩემო დაო, ჩემთვის შენ უთუოდ საჭირო ხარ. უნდა უთუოდ შენთან ვიმყოფებოდე რამოდენიმე ხანს, რომ განვიწმიდო და კვალად აღვსდგე ამოდენი ხნის შემდეგ. რაც მასთან ვცხოვრებ...
- ასტა (განწიისხებულა). ალფრედ! რიტასთან დამნაშავე ხარ შენ!
- აღმკნსი. მართალია, ვიყავი, მაგრამ ეხლა აღარ ვარ. ოჰ, ასტა, მოიგონე, როგორ კარგად ვცხოვრობდით ერთად! თავისუფალნი, ბრწყინვალე დღესასწაულებით მხიარულნი!

- ასტა.** დიად, ევ მართალია, ალფრედ! მაგრამ ამ სიტუაციის, ამ ცხოვრების ორჯელ გამოცდა შეუძლებელია.
- აღმეკსი** (მწაქედ). შენ გინდა სთქვა, რომ ქორწინებამ გამოუბრუნებლად, სამუდამოდ შემბლალა?
- ასტა.** არა, ამის თქმას სულაც არა ფიქრობდი.
- აღმეკსი.** მაშ თუ აგრეა, ჩვენ ისევ ძველს ცხოვრებას დაფურუნდებით.
- ასტა** (განდაწყევტით). შეუძლებელია, ალფრედ!
- აღმეკსი.** შეიძლება, შეიძლება. ძმისა და დის სიყვარული... თავდებია.
- ასტა** (თავს იმაგრებს). კარგი, აბა, განაგრძე!
- აღმეკსი.** არის ერთად-ერთი კავშირი, რომელიც ევოლიუციის კანონს გამოჰპარეა...
- ასტა** (შემკრთალი დაჭლუნავს თავს). მაგრამ ჩვენს შორის რომ არ...
- აღმეკსი.** რა?
- ასტა.** სულაც არა არის და-ძმური დამოკიდებულება?
- აღმეკსი** (განცვიფრებული შეჭეუტებს). ღვთის გულისათვის, რა გინდა სთქვა?
- ასტა.** კარგი, ალფრედ! სჯობია მაშ ბარემ ყველაფერი ერთად გითხრა.
- აღმეკსი.** რასაკვირველია, სთქვი!
- ასტა.** ის ღედას წერილები... პორტფელში რომ მაქვს...
- აღმეკსი.** მერე, რა?
- ასტა.** როდესაც მე წაეალ, უთუოდ უნდა წაიკითხო.
- აღმეკსი.** მერე რისთვის?
- ასტა** (საშინლად აღეკვებული). იქიდგან შეიტყობ....
- აღმეკსი.** სთქვი, რას?
- ასტა.** რომ მე უფლება არა მაქვს... მამიშენის გვარი ვატარო.
- აღმეკსი** (თავზანდაცემული განზედ გაიწეკს). ასტა! რას ამბობ მაგას?
- ასტა.** წაიკითხე ეს წერილები და ჰნახავ, ყველას მიჰხედები. და იქნება მაპატიო კიდევ... მეც და ღედასაც.
- აღმეკსი** (საფეთქებზედ ხელს იტაცებს). ლამის მთლად დავიბნე-თავი მიზრუის. შენ, ასტა, მაგრამ არა.....

- ასტა.** შენ, ალფრედ, ჩემი ძმა არა ხარ!
- ალექსი.** (გაბედვით და მუდარის გამომეტყველებით). მერე, რა არის განა! განა ამით ჩვენი დამოკიდებულება ერთმანეთთან შეიცვალა? სრულიადაც არა.
- ასტა.** (თავს აქნევს). ყველაფერი შეიცვალა, ალფრედ! ეს და-ძმის დამოკიდებულება აღარ იქნება.
- ალექსი.** მართალია, მაგრამ ამითი ხომ იმ დამოკიდებულებას, რა დამოკიდებულებაც ჩვენ გვქონდა, არაფერი ეწება, იგი თავისს სისპეტაკეს არა ჰკარგავს. სამუდამოდ ისე დარჩება, როგორც აქამდის იყო.
- ასტა.** ნუ დაივიწყებ, ალფრედ, რომ ამის შემდეგ იგიც იმას დაემორჩილება... რასაც შენ რევოლიუციის კანონს ეძახი?"
- ალექსი.** (გამოსაწყდად ძლიან აკვირდება). მაშ გინდა სთქვა, რომ...
- ასტა.** (ჩუმად, აღუკებული). სიტყვა აღარ სთქვა, საყვარელო ალფრედ. (სკამიდან ეგავილებს აიღებს). ამ წყლის იასამანს ჰხედავ?
- ალექსი.** (ოღნავ და მძიმედ უქნევს თავს). ეგ იმ გვარისაა, რომლებიც ფესვებს ღრმად გაიდგმენ ხოლომე.
- ასტა.** ეს იასამანი ტყის წყაროს პირას დაეკრიბე, სწორედ იმ ადგილას, სადაც წყარო ზღვაში გადაქუხს. (ეგავილებს აძლევს). არ გინდა, ალფრედ, აიღე?
- ალექსი.** გმადლობ.
- ასტა.** (თვალცრემლიანი). უკანასკნელს სალამს გიძღვნიან პატარა ეიოლფისაგან.
- ალექსი.** (შეჭეუტებს). იმ ეიოლფისაგან, რომელიც იქ ზღვის ძირას არის?.. თუ შენგან?
- ასტა.** (ჩუმად). ორივესაგან (ქოლგას აიღებს). ეხლა ზემოდ წადი რიტასთან (ბილაგს გაუდგება).
- ალექსი.** (მაგიდიდან შლიაბას აიღებს და მწუნარე კილხით მიჭმარტავს ასტას). ასტა... ეიოლფ! პატარა ეიოლფ!.. (უგან გაჭეუტებს).

ინ-ანი

(დასასრული მეორე მოქმედებისა)

ორი მეგობრობა

(დასასრული*)

კინე ცოლის შერთვის შემდეგ პარიზში იყო და აქ ისევ ჩვეულებრივ ალტაცებულს მეგობრულს ცხოვრებას ატარებდნენ ისა და მიშლე. შემდეგ ისევ ჰაიდელბერგში წავიდა და იქიდან სწერს მიშლეს: „ხშირად ვიხსენებ ხოლმე აქ იმ დღეებს, როცა აქ იყავით... რაც უნდა მოხდეს, ჩვენ მაინც სიკვდილამდის განუყრელნი დავრჩეთ. მართალია, მანდაურმა კრიტიკოსებმა მთლად ერთიანად გადამყლაპეს, მაგრამ მე კი მაინც სიცოცხლეს ვეტანები: ესე იგი, მე თქვენ მიყვარხართ, თქვენზედ ვჭფიქრობ, უთქვენოდ მოწყენილი ვარ“... „დიდი ხანია თქვენს შესახებ არა ეიცო-რა, ჩემო ძვირფასო მეგობარო! ასე ცხოვრება არ მიყვარს; ასე მგონია, ჩემი არსების ერთი ნაწილი მაკლია... ნახვამდის, ჩემო საყვარელო მეგობარო. თითქმის მთელი ჩემი ცხოვრება უთქვენოდ გავატარე. ამაზედ უმსგავსო იქნება რამე? როგორც ყოველთვის, მთელის ჩემის გულითა და სულით მიყვარხართ... თქვენი წინანდელი გრძნობები არ მომაკლოთ. ყველაფერზედ უფრო ძვირფასი ამ ცხოვრებაში ეს არის ჩემთვის“... „ამაზედ უფრო სასულელე გინახავსთ რამე, ნუ თუ ასე ერთმანერთს მოშორებული უნდა ვიყვნეთ მთელი ჩვენი სიცოცხლე! მე აქ განდევნილივით ვცხოვრობ, თქვენც რომ აქ სცხოვრობდეთ სადმე მახლობელ გამოქვაბულში, მეტი არა

*) იხ. „მთაბე“ № V.

მინდა-რა. ნახვამდის, ჩემო კეთილო და ძვირფასო მეგობარო! თუმცა ეს საუკუნე მეტად გულცივია და სასტიკი, მაგრამ მართო ჩვენი მეგობრობაა საკმარისი, რომ შემაყვაროს იგი. მრავალი რამ ირღვევა და ჰქრება ჩვენს თვალს წინ, მაგრამ ეს მეგობრობა ისეთი რამ არის, რომ თავის დღეში არც გაჰქრება და არც შესუსტდება... იერემიასი არ იყოს, დავიყვირებდი, რომ შესაძლო იყოს: იერუსალიმ! იდეალურო სიონო, წმინდა გერმანია ილუზები! გერმანელთა ტაძარი ირღვევა*), ამ ნანგრევებზე ვღგავარ და გვხვევი და მიყვარხართ, როგორც ერთი უმშვენიერესი ანგელოზი მომავლისა. ძვირფასო ანგელოზო! განთავისუფლდით ციებისაგან“. „გულ-ახილი გეტყვით, რომ უთქვენოდ და კიდევ უზოგიერთოდ ეს დედა-მიწა საზიზღრად მომეჩვენებოდა. ნუ თუ შესაძლოა, რომ ღვთის სული ჰქონდეს ჩაბერილი ისეთ ადამიანებს, როგორიც ზემოხსენებულნი (კუხენი). ამ გვარი შემთხვევა ექვს მიძრავს პანტიფის შესახებ. მაგრამ ეს კრ თავის დღეში საეჭვოდ არ მექმნება, რომ თქვენში კარგა ძალი ღვთაებრივი ნაწილია მოთავსებული. ნახვამდის! თქვენი ერთგული მორწმუნე“. „ჩემო კეთილო და დიდებულო მეგობარო, თქვენი გამარჯვება ჩემი გამარჯვებაა. საჭიროა, რომ თქვენ გაიმარჯვოთ ორივე ჩვენს მაგივრად. იყავით ბედნიერი ისე, როგორც სახელოვანი ხართ. ნუ დამივიწყებთ თქვენს გამარჯვების დღესასწაულში“.

ასეთის აღტაცებულის, ასეთის წმინდა გრძნობებით არის აღსავსე ამ შესანიშნავის კაცების მიწერ-მოწერა. კინეს გულისა და სულის დიდებულობის უეჭველი საბუთია ამ გვარი უცვლელი და მტკიცე მეგობრობა და გრძნობის ასეთის წარმტაცის ენით გამოხატვა. ზემოდაც მოვიხსენიეთ, კინესთვის ეს ხანა ისეთი ბედნიერი იყო, რომ ჩვეულებრივ მომაკვდავთა აზრით ყოველივე უნდა დავიწყებოდა. აღგზნებულად შეყვარებულს, მრავალის

*) კინე აქ ძველის გერმანიის დარღვევაზე ლაპარაკობს, რომლის შემდეგაც გაერთიანებული გერმანია უნდა გამოვიდეს ისტორიის სცენაზედ— მისივე აზრით.

ტანჯვის მერმე ძლივს ეღირსა თავის საყვარელ არსებასთან (მინა-მორე) შეკავშირება. მაგრამ ამ გაბედნიერებამ მის გრძნობას მიშლესადმი ცეცხლიც კი მიუმატა. გარდა ამისა, ორივე მეგობრები ერთსა და იმავე სარბიელზედ მოღვაწეობდნენ ისტორიაში და ლიტერატურაში. კინე ხედავდა, რომ მეგობარმა ერთობ წაასწრო, რომ მისი მეგობრის დიდებულებას მტრებიც კი ვერ ჰყოფდნენ უარს, მაგრამ მის თავში ერთი წუთითაც, ერთხელაც არ გაუფლავებია შურისა და სიხარბის რაიმე მსგავსს. მისი მეგობარი, დიდებულად აღიარებული, ნივთიერადაც კარგად მოეწყო. მას პროფესსიონარობის ადგილი უკვე ჰქონდა დაჭერილი მაშინ, როდესაც კინე ძლივს ირჩენდა თავს ჰონორარებით, რომელსაც იგივე მიშლე უხერხებდა, მაგრამ არც ამ შემთხვევას გამოუწვევია რაიმე მსგავსი თუ გინდ გულის-გაგრილებისა. ეს გასაკვირველი კი არ არის ისე, როგორც არც ის იქმნებოდა გასაკვირველი, რომ წინააღმდეგი მომხდარიყო — ქვეყანაზედ გასაოცარი არა ხდება-რა, მაგრამ რამდენად აღტაცებული ხარ კაცო, რამდენად მაღლობელი და კმაყოფილი, როცა ხედავ, რომ ამ ადამიანებს სწორედ ღვთის სული ჰქონიათ ჩაბერილი, რომ მათ უმადლესს, იდეალურს განწყობილებას არავითარი მიწიერი ჩირქი და ბიწიერება არ მოსცხებია. გიხარია და თავი მოგწონს, რომ კაცობრიობას კიდევ არ მოსპობია ღვთის მსგავსი ადამიანები. მაგრამ ქართველ მკითხველს კი გული უფრო უკვდება და უფრო შხამით ეგებება, რომ გადაავლებს თვალს თავის ლიტერატურის დიდებულ პირთა ბიოგრაფიას და დაინახავს, რამდენად ეს დიდებულნი შორს იყვნენ ღვთაებრივობაზედ, რომ დაინახავს, რომ ამ დიდებულთა შორის განწყობილება მარტო შურითა და ინტრიგით შეზავებული ყოფილა და ერთმანეთისათვის ისიც კი შეხარბებიათ, რატომ კოჭლი და ბრმა არ არისო. და ბოლოს თავისის სიცოცხლისა და ცხოვრების მიზნად და საზოგადო მოღვაწეობის აზრად ის აღუარებიათ, რომ ერთი მეორეს ყოველნაირი სიბინძურე მოახვიონ თავზედ და შემდეგ, თუ მოახერხებენ, სამარის კარამღისაც გალანძღული და გულ-გახეთ-

ქილი მიიყვანონ. მაგრამ თუ ჩვენი ცხოვრება სანუგეშოს არას გვაძლევს, სხვაგან მაინც ვიძიოთ სულის ერთი წუთით მომასვენებელი, სასოების წარწყმედისაგან იქნებ რაიმე ნაირად თავი დავაღწიოთ ერთს საათს მაინც.

მიშლეს ნიადაგი ზრუნვა და ფიქრი ის იყო, რაზე ნაირად კინესათვის კათედრა ეშოვა პარიზის უნივერსიტეტში, ან მასწავლებლის ადგილი პარიზში, რომ მეგობარნი განუყრელნი ყოფილიყვნენ. მაგრამ კინეს აზრებს არა ჰყავდა მოსარჩლე და თანამგრძობი იმ დროის უფერულ ბურჟუაზიულ მთავრობაში და ძლიერ გასაჭირი შეიქმნა ეს საქმე. მხოლოდ 1838, როცა ვილმენსმა (შესანიშნავი კრიტიკოსი და ისტორიკოსი XVIII საუკ. ლიტერატურისა) იშოვნა მინისტრობა, კინეს მისცა პროფესორობა ლიონში და კინეც დასთანხმდა, მით უმეტეს, რომ მიშლემ ურჩია—ლიონი პარიზის გზა არისო. „ვსთანხმდებიო—სწერს იგი მიშლეს,—ამით დიდი მსხვერპლი მოვუტანე აზროვნებას. თუ ამით (ლიონში წასვლით) თქვენ ვერ გიახლოვდებით და თუ ამით ვერ მივალწიე მას, რომ დანარჩენი ჩემის ცხოვრებისა გამეტარებია თქვენთან და ჩვენ მეგობრებთან, მე მაინც რაც კი შემეძლო ყოველივე ღონე ვიხმარე, რომ დაგახლოვებოდით. ნახვამდის, ჩემო მეტად ძვირფასო მეგობარო! გიყვარდეთ ისე, როგორც მე მიყვარხართ“. მიშლე ჰკითხულობს და სტამბავს კინეს თხზულებებს. „თქვენი *La vis des jesus* საერთო აღტაცებას იწვევს“,—სწერს მიშლე კინეს. „ბედნიერი ვარ, რომ საერთოდ მოწონებული დარჩა თქვენი თხზულება, რაიცა თქვენ ვერც მალლად გაყენებთ“. „აღტაცებული და ბედნიერი ვარ თქვენის გამარჯვებით. პარიზში თქვენი თხზულება დიდ სახელს მოიხვეჭს“. მიშლეს ამ დროში ცოლი მოუკვდება. ის მაინც არ შესწყვეტს კინესთან წერას, მისი თხზულებების კითხვასა და განსჯას. „საფრანგეთის უნივერსიტეტში წავიკათხე თქვენი ლექსები (*les bords du Rhin*), რომელნიც აღტაცებით იქმნენ მოსმენილნი. მე ვსთქვი, ის რაცა მრწამს,—რომ თქვენ ხართ ერთი იმ ორ და სამ დიდებულ პოეტთაგანი, რომელიც ამშვენებს პროზით აღსაფხე ამ ქვეყანას. თქვენ თან

და თან იკავებთ თქვენს შესაფერს ადგილს ლიტერატურაში...“

მიშლეს თავისი ოცნება აღუსრულდა და თავისი ცდა არ გაუცუდდა. 1841 წ. კინეს პარიზის უნივერსიტეტში მისცეს კათედრა სამხრეთ ევროპის ლიტერატურისა და მათი მეგობრული კავშირი, რასაკვირველია, კიდევ უფრო განმტკიცდა, თუ კი შესაძლო იყო ესა. სულიერსა და გონებრივ თანხმობას ზედ დაერო თანხმობა მოქმედებისა და ორი ალტაცებული კაცი შეუდგნენ ახალგაზღობის აღზრდასა და წვრთნას, მას უღვიძებდნენ საუკეთესო გრძნობებსა და აზრებს. იგინი ამხედრდნენ პოლიტიკურის ინდიფერენტისმისა და გარყვნილების წინააღმდეგ, გამოილაშქრეს იეზუიტების წინააღმდეგ სარწმუნოებასა და პოლიტიკურს მოქმედებაში. ამ დროებში მოდაში იყო შემოსული განსაკუთრებული გატაცება პაპისმით და სარწმუნოებაში საშინელი მოუთმენლობა დამკვიდრდა; შატობრიანიც კი გაიტაცა რეაქციამ. პროფესორები ორ დასად გაიყო. მიშლე და კინე, მათი ახალგაზდა თაყვანისმცემლებით ეომებოდნენ აზრითა და გრძნობით ხანს გადასულს დასს პროფესორებისას, რომელიც გააფთრებულის კათოლიციისმის დაცვას კისრულობდა. კინეს ლექციები ამის გამო შეჩერებულ იქნა, რადგან ბრალად დასდევს საგანს გადასცდაო. მართალია, აზრი და გრძნობა თითქმის მთელის საზოგადოებისა მიშლესა და კინეს მხარეზედ იყო და ასეთი გამარჯვება მათ ყოველივეს ერჩიათ, ხოლო ფაქტიურად ინტრიგებისა და ქვეშ-ქვეშაობის წყალობით იეზუიტები იმარჯვებდნენ. *Revue des deux Mondes*-მაც უღალატა ორ მეგობარსა. ამ ეურნალის რედაქტორმა სიტყვა მისცა კინესა და მიშლეს, თქვენი საწინააღმდეგო ჩემს ეურნალში არა დავსტამბო-რაო და მოატყუა და მიშლეს წინააღმდეგ ამხედრდა. კინემ არც აცავა არც აცხელა და მაშინვე რედაქციას თავი დაანება. საშინელ გაცხარებულ ბარათსა სწერს მიშლეს ამ შემთხვევის გამო და ასე ათავეებს: „ნახვამდის, საყვარელო მეგობარო. ეს ჩემი ზომაზედ გადასული გაჯავრება დამანახვებდა, რაზდენად მე თქვენ მიყვარხართ, რომ კიდევ

ვაც არა მცოდნოდა-რა თქვენდა მომართ ჩემის გრძნობის ძლიერების შესახებ“. კინე ამ ქამად ესპანიაში იყო, რათა ადგილობრივ შეესწავლა ინკვიზიციის ისტორია. ჩვეულებრივად, აქედანაც ხშირად სწერს მეგობარს ბარათებს და ამხნეებს: „ნურასი გეშინიანთ, იცოდეთ, რომ ჩემი ფიქრები ნიადაგ თქვენთან არის.“ 1845 გამოვიდა კინეს „ქრისტიანობა და საფრანგეთის რევოლუცია“, რომელსაც წინ მიუძღვოდა შემდეგი წერილი მიშლესადმი: „ერთი ჩემთვის მიუცილებელი რამ ეკლებოდა ამ წიგნს, რომ თქვენთვის არ მეძღვნა, თქვენთვის, ჩემო მეგობარო და ძმაო გულისა და ფიქრისა. რა შემთხვევას უნდა მივაწეროთ ის მოვლენა, რომ იმ დღიდან, რაკი ჩვენ ერთმანერთი გავიცანით, ერთად ვიყავით, თუ ერთმანერთზედ დაშორებულნი, ყოველს წუთში ერთსა და იმავეს ვფიქრობდით, ერთი და იგივე გვწამდა და ხშირად ერთსა და იმავე საგანს წარმოვიდგენდით ხოლმე—თუმც ამაების შესახებ არცკი გვილაპარაკნია ერთმანერთთან, ჩვენთვის ეს თანხმობა სულისა იყო დამამტკიცებელი საბუთი ჩვენის აზრის ქეშმარიტებისა; ოცი წელიწადია ჩვენ ამ ნაირად ვართ შეკავშირებულნი“. შემდეგ კინე თავისი თხზულებებისა და ლექსების გეგმას იხსენიებს. იხსენებს თავის მტრებსაც, რომელთაგან უსამართლო დევნა მას ბრახს კი არა ჰგვრიდა, არამედ აძლედა შემთხვევას ებრძოლა თავის თავთან, მის ბრძოლას ძალას უმატებდა და უფრო აქეზებდა და ამაგრებდა ქეშმარიტებისათვის ბრძოლაში და ბოლოს: „ამ სიტყვებსა ვსწერ და წინდაწინვე ვიცი, ჩემო მეგობარო, რომ ამ სიტყვებით თვით თქვენ აზრსაც გამოვსტყვამ. ჩვენის მოღვაწეობის საუკეთესო ნაწილად ყოველთვის მიმაჩნდა ის, რომ ჩვენის არსებითის თანხმობის საბუთებს ვიძლეოდით. თუ ვისამე გრძნობაზედ რაიმე შთაბეჭდილებას მოახდენს ეს წიგნი, მსურს იმანა სტყვას: „დახეთ ამ ორ ადამიანს, ყოველთვის ერთსა და იმავე საგანს ემსახურებოდნენ და მათი მეგობრობა დღითი დღე სიკვდილამდის იზრდებოდა“. ამავე 1845-ში სტუდენტებმა მიაართვეს მიშლეს, კინეს და მიცკევიჩს მედალი, რომელზედაც ზემოხსენებულის საშის პროფესორის სახე იყო გა-

მოქანდაკებული და ქვეით ეს წარწერა ჰქონდა: „საფრანგეთი და საფრანგეთის უნივერსიტეტის სტუდენტები“. სტუდენტთა წარმომადგენელმა ამ სიტყვებით დაათვა ამ სამის დიდებულის პროფესორის დახასიათება: „მხოლოდ ამათ არ დასტოვეს ჩვენის ისტორიის დიადი დღეების ხსოვნა და სწავება და მხოლოდ ამათის წყალობით დავუკავშირდით ამ დიდებულს წარსულს“. მედალის მეორე გვერდზედაც ეს ლათინური წარწერა იყო „ut omnes unum sint“ (ყველანი ერთად იყვნენო).

კინეს მიშლემაც უძღვნა თავისი წიგნი „ხალხი“ (peuple). ამის შემდეგი ბარათი მიშლესი აი რა შინარსისაა. „ეს წიგნი რაღაც წიგნზედ მეტია; იგი თვით მე ვარ. ამიტომაც იგი თქვენ გეკუთვნით. გავბედავ და ვიტყვი, რომ ეგ წიგნი მე ვარ და იგივე ხართ თქვენ. თქვენ ძლიერ კარგად უენიშნეთ, გაგვიზიარებია თუ არა ერთმანეთისათვის ჩვენი აზრი, ეს სულ ერთი ყოფილა, ყოველთვის ჩვენი აზრი ერთმანეთის თანახმა ყოფილა. ჩვენ ერთისა და იმავე გულით ვსცხოვრებთ. მშვენიერი ჰარმონია და საკვირველი რამ არის ეგ ჰარმონია, მაგრამ განა ბუნებრივი არ არის? ჩვენის შრომის სხვადასხვაობა ერთსა და იმავე ცოცხალს ფესვებზედ აღზრდილა: ეს ფესვია „საფრანგეთის გრძნობა და მამულის სიყვარული“. მაშ მიიღეთ ეს წიგნი ხალხის შესახებ, რადგან იგი თქვენა ხართ და იგივე ვარ მე“. აღტაცებით აღაესო კინემ აწერილმა და მაშინვე გამოხატა წერილში ეს აღტაცება. „რა მშვენიერი საჩუქარია, ჩემო მეგობარო! არ შემძლია გამოვთქვა, რას ვფიქრობ მის შესახებ. ჩვენს შემდეგ ყველას ეცოდინება, რომ დღითი დღე უფრო და უფრო ეუახლოვდებოდით ერთმანეთს...“ „სანამ თქვენ ეყოლებით (თქვენ კი ყოველთვის ჩემი დარჩებით) რას დავეძებ, იზარდოს ჩემ მტრებთა გუნდმა; ჩვენი კავშირი ისე მჭიდრო და მტკიცე გავხადოთ, როგორც თავის დღეში არა ყოფილა. ჩვენს მტრებს თავისდღეში ოცნებითაც კი ვერ წარმოუდგენიათ ჩვენ შორის ჩადგომა“. 1846-ში კინეს ხელ ახლა მისცა წინადადება მინისტრმა, უენის ლექციების საგანი შესცვალებო. კინემ ჩვეულებრივის სიმტკიცით უარჰყო ეგრეთი წინადადება

და ასეთი წერილით მიჰმართა მინისტრს. „ჩემი ლექციების პროგრამმა არის დაფუძნებული იმ პრინციპზედ, რომელიც მე მიმაჩნია აღზრდისა და განათლების ქვა-კუთხედათ. მოსპეთ ეს პრინციპი და მოისპობა ჩემი მოქმედება სწავლა-განათლების ნიადაგზედ, მე მოკლელეული ვიქნები ყოველივე საშუალებას, რაიმე გავაკეთო ამ ასპარეზზედ. ბატონო მინისტრო, თქვენ აღმიკრძალეთ ლიტერატურასა და საზოგადო დაწესებულებათა შორის კავშირისა და მათი ურთიერთშორის გავლენის შესახებ ვსთქვა რამე; კი, მაგრამ ეს კავშირი, ეს დამოკიდებულება არის მეცნიერული და ფილოსოფიური საფუძველი ყოველივე საგნისა, რომლის შესახებაც მე უნდა წავიკითხო ლექციები; იგი ჩემი კათედრის არსებობის მიუცილებელი პირობაა: უამისოდ მას არ შეუძლია აღასრულოს თავისი როლი. სწორედ ამ მიზეზით მიკავია მე იგი კათედრა; მოსპეთ ეს ხასიათი მისი და მისი არსებობაც მოსპობილია. თუ თქვენი წინადადება მივიღე, ჩემი ლექციების კათედრა ჩემისავე ხელით უნდა დავამსხვრიო და უნდა ვუღალატო არა თუ სწავლა-განათლების ჩემს პრინციპს, არამედ საზოგადო პრინციპს ლიტერატურისა, ისტორიისა და ფილოსოფიის სწავლებისას.

ყოველივეს ვარჩევდი იმისთანა უცნაურს მდგომარეობას, რომლის თავი მოთხოვნილება იქმნება ვუღალატო ჩემს გულწრფელობას თქვენს წინაშე, საზოგადოებისა და თვით ჩემის თავის წინაშე“.

29 იანვარს, 1846-ში, როცა მიშლემ დაიწყო თავისი ლექციების კითხვა, სტუდენტებმა დიდი მანიფესტაცია მოახდინეს. სასმენი ზალა გაქედილი იყო და კინეს უნივერსიტეტიდან დათხოვნის გამო აღელვებული მსმენელი იძიებდა დროს თავისი გრძობები ხმა მალლად განეცხადებია. მიშლე აღელვებულის ხმით და თითქმის თვალცრემლიანი გაიხსენებს საყვარელს სახელს, გაიხსენებს სულისა და გულის საიდუმლო კავშირს, რომელიც აერთებს თავის აზრის თანამოდმე და მეგობართან. აღტაცებული ტაშისცემა და ვაშა-ვაშას ძახილი დიდხანს გაისმის ზალაში, როცა კინეს სახელი წარმოითქმება და მიშლეს მად-

ლობას უხდის საზოგადოებას თავისს მეორე „მე“-ს მაგიერად“ კინესთან ამის შემდეგ სტუდენტებმა დეპუტაცია გაჭეზავენს, რომლის აზრი იყო პროტესტი განეცხადებია კინეს ლექციების მოსპობის გამო. კინემ ჩინებული პასუხი უთხრა დეპუტაციას: „... „ასჯერ უმჯობესია თავის დღეში არ განახოთ, ვიდრე განახოთ და თან წამოვიღო ჩემის პრინციპების ნახევარი... სწავლება მართო სიტყვით არ შესაძლებელია, სიტყვა საქმით უნდა იყოს განხორციელებული და მთელის ცხოვრებით უკვდავად გარდაქცეული. მართალი გითხრათ, მე არა მგონია ჩემს ლექციებს იმდენი სარგებლობა მოეტანოს თქვენთვის, რაც მოგიტანათ იმ შემთხვევამ, რომლის მოწმედაც თქვენა ხართ ეს რამდენიმე დღე... მართალიც რომა ვსთქვათ, რა მნიშვნელობა აქვს პირადობას და მის შემთხვევას. თესლი დათესილია, განღვიძების ზარი დარეკილია. ეს ახალმა თაობამ გაიგონა და აღარ დაიძინებს. თქვენ მოუხვევტ დიდებას ჩვენს ქვეყანას და ეს იქნება ჩემის შრომის ჯილდო, თუ კი ჩემი შრომა ჯილდოს ღირსია. მაშ გავიფიცოთ აქა და აღუთქვათ კიდევ ერთხელ ერთმანეთს და რაც უნდა დაგვემართოს, მაინც მტკიცედ ვემსახუროთ თავისუფლებისა და მეცნიერების კავშირს; რა მდგომარეობაშია არ უნდა ჩავარდეთ, თავის დღეში არავის შევებლალვიოთ ჩვენის გონების დიდებულება და ჩვენის ზნობრივის ცხოვრების უფლებანი. ამაშია ხსნა კერძოდ ყოველივე ჩვენთავანის და საზოგადოდ კი—თვით ჩვენის ქვეყნისაც“.

მიშლე თავისს მეგობარს ატყობინებს ყოველივე მოვლენას უნივერსიტეტის ცხოვრებიდან. თუ რასმე დასწერს, პირველად კინეს გაუგზავნის; რასაკვირველია „რევოლიუციის ისტორიის“ ერთ ტომს უგზავნის და თანაც მიშლე სწერს მეგობარს: „ქნ. კინეს ძვირფასსა და წმიდა ხელს ვაბარებ, ჩემო მეგობარო, რაც კი რამე მყავს ამ ქვეყნად ძვირფასი: შენთან ერთად ჩემს შვილ აღფრედს... რაღა დამრჩენია ამ ქვეყნად, თუ არ თქვენ? მხოლოდ სულის და გონების ნათესაობა დამშთენია ამ სოფლად“.

1848-ში მიზღვემ მეორე ცოლი შეირთო და ამ დღიდან მათი „ერთობა“, როგორც ამბობს ამ მშვენიერის წიგნის ავტორი ქ-ნი კინე, გათავდა. აქნობამდის მათი ცხოვრება შედუღებული იყო. 1848 წლის ნოემბრიდან სხვა სახელი ამოუდგება გვერდით მიზღვეს სახელს, სხვა ძალა შეიქმნება მისი ცხოვრების უფალი. რაღა თქმა უნდა, „უწინდელი კავშირი თავისდღეში აღარ განახლდება“. ჩვენ კი გვგონია, ქ-ნი კინე აქ, ცოტა არ იყოს, სცდება და ექვით არის შეცდომაში შეყვანილი. მართალია, მიზღვეს, როგორც ჰგავს, უწინდელი ცოლი დიდათ არად მიაჩნდა და, რასაკვირველია, კინეზედ უძვირფასესი ქვეყანაზედ სულიერი არა ჰყვანდა და მერე, რა კი სიყვარულით აღტაცებულმა შეირთო ცოლი, საყვარელ მეგობარს გვერდით საყვარელი ქალი ამოუდგა მის გულში; მაგრამ ვერასფერი დამამტკიცებელი საბუთი ვერა ენახეთ ჩვენ ამ წიგნში და ვერც ორ მეგობართა წერილში იმისი, რომ მიზღვეს გრძნობა კინესადმი შეცვლილიყოს. წინააღმდეგ, უფრო გაძლიერებულიც გვეჩვენება ეს გრძნობა და ვგრეც უნდა ყოფილიყო. რაც უნდა განვითარებული, განათლებული და ნიჭიერი ქალი ყოფილიყო მიზღვეს მეორე ცოლი (და მართლაც რომ ვგრეც იყო), მაინც ისეთს მეგობრობას ვერ დააფიწყებინებდა მიზღვეს. 50 წლის კაცი იყო და თითქმის 25 წელიწადი თავისი ცხოვრებისა გაატარა ამ მეგობრობის თაყვანისცემაში და განა შესაძლო იყო, რომელსამე სხვა გრძნობას იგი გაექრო და მისი ადგილი სავსებით დაეკირა. გარდა ამისა, გრძნობა მეგობრობისა ისეთივე ბუნების მოთხოვნილებაა, როგორც გრძნობა სიყვარულისა, ეს ორივე გრძნობა თითქმის ერთს ძლიერების არის და პირველი უფრო წმინდა და იდეალურია კიდევაც. ვგ ორი გრძნობა ადამიანის სულის ორგვარის მოთხოვნილების დამაკმაყოფილებელია და ერთს მეორეს როლის აღსრულება არ შეუძლია.

ამ გრძნობამ მეგობრობისამ მიზღვესა და კინეს დამოკიდებულებაში მოიპოვა სამაგალითო განხორციელება—ასეთი კავშირი მხოლოდ არა ჩვეულებრივ ადამიანთა ხვედრია და ყოვე

ლად შეუძლებელია ისეთი შაბლონური ბოლო მისცემოდა, როგორც ქ-ნ. კინესა ჰგონია. აქ ერთია მხოლოდ უეჭველი: ეს ის, რომ მიშლეს ახალ ცოლს არ ექაშნიკებოდა მისი ქმრის ასეთი აღტაცებული გრძნობა კინეს მიმართ, თვით კინეს ცოლს კი გულსა სწვავს ერთის მხრით ამნაირი უკმაყოფილება მიშლეს ცოლისა და მეორეს მხრით ის, რომ მისი ქმრის საყვარელ მეგობარს, რომლის ერთად ერთ ძვირფასს არსებას კინე შეადგენდა, მეორე აღამიანი გაუჩნდა ასეთივე საყვარელი და ძვირფასი. მიშლეს გრძნობა არ შესცვლია კინესადმი, ამის დამამტკიცებელი საბუთები სავსეა ამ წიგნში, ხოლო მიშლე დაავადმყოფდა, ნერვები აეშალა და ხანდახან უსამართლოდ გაებუტებოდა ხოლმე მეგობარს, თუმცა, მიუხედავად ამისა, თვითვე პირველი სცდილობდა „მცირე რამე საყვედურის“ მოსპობას.

1851-ში ნაპოლეონ III-ის ცუდლუტობით საფრანგეთში მმართველობის ცვლილება მოხდა. სხვა რომ არა, ამ მეფობის ხასიათის შესაგნებად ისიც კმარა, რომ საუკეთესო კაცები საფრანგეთისა სამშობლოდან განაძევა. 1851-ის თებერვალში მიშლეს ლექციებიც მოსპეს და აი მიშლე, უკვე სამი წლის ჯვარ დაწერილი, რასა სწერს კინეს:

„რა მყავს ამ ქვეყნად თქვენს გარდა, ალფრედისა და ჩემის ცოლის გარდა. თქვენა ხართ ჩემის ფიქრის ძმები და შვილები“. ეს ისევე იმ სიტყვების გამეორებაა, რომელსაც ცოლის შერთვამდი სწერდა კინეს მიშლე: „თქვენს მეტი რა გამაჩნია ამ ქვეყნადო“ — მხოლოდ აქ ეხლა ცოლიც მოიხსენია, მაგრამ ამით არა დაშავებია-რა გრძნობას მეგობრობისას.

1851 წელმა კინეს საზოგადო უბედურებასთან პირადი უბედურებაც მოუტანა. მას მოუკვდა საყვარელი ცოლი მინამორე და ამასთან ახალმა იმპერიამ იგი განდევნა სამშობლოდან. მართალია, ასეთი განდევნა სასახელო და სასიქადილო ხყო მისთვის. მისი სახელი დღეიდან, მრავალ სხვა დიდებულთ გარდა, ჰუგოს სახელთან არის შეერთებული, როგორც დე-

ენილისა სიმართლისათვის და ეს მისი სახელი კიდევაც უკვდავ ჰყო დიდებულმა პოეტმა თავისს „ერთის ბოროტ მოქმედების ამბავში“, სადაც ჰუგოს დაწვრილებით აქვს მოთხრობილი კინეს განდევნის ამბავი. ნაპოლეონ III-ის შინაყმებთან დარჩენას, რასაკვირველია, კინეს ასეთ დიდებულ კაცებთან ერთად განძევება ერჩია და მან უკანასკნელ დღემდის დიდებულად შეასრულა თავისი როლი განდევნილისა.

მიშლე ათასნაირად გულ მოწყლული დარჩა. მისი წყნარი ხასიათი არ მიიჩნია საშიშრად ნაპოლეონის მთავრობამ და სამშობლოში დასტოვა, მაგრამ სამაგიეროდ ხელები შეუკრა და ენა მოსჭრა და მოაშორა საუკეთესო თავისს მეგობარსა და იმედს. მიშლე, რაკი დარჩენილ იქმნა სამშობლოში, კინეს ნივთიერის მდგომარეობის უზრუნველ ყოფას შეუდგა, მისი ნაწერების ბეჭდვასა და გასაღებას და ყოველივე ამაში მამობრივ მზრუნველობას იჩენდა. „ჩვენი სული თქვენთან არის, ძვირფასო ჩემო, ჩვენი ფიქრები თქვენ დატრიალებენ მარადის“. — სწერს მიშლე განდევნილ მეგობარს, — „აგერ 25 წელი გადის მას შემდეგ, რაც მე შემიყვარდა თქვენი გენიოსობა, საყვარელო მეგობარო! და ეს გრძნობა ჩემში თან და თან იზრდება. ეს არის ვათავებ თქვენ უკანასკნელ თხზულებას, (რევოლიუცია იტალიაში), რომელიც ღრმა გრძნობებს აღძრავს ჩემში. ეს უფრო დიდი რამ არის, ვიდრე წიგნი. იგი საქმეს გააკეთებინებს აღამიანს. უკანასკნელი ფურცლები აღსაესება იმ გმირულის გრძნობითა და აზრით, რომელიც გმირობას ბადებს კაცში, და რომელიც აღამიანის სულს თავის თავზედ ერთი ორად უფრო მალლად აყენებს“. ეს ისევე ის მიშლეა, რომელსაც ქ-ნი კინე ეწამება მისი ქმრის შესახებ გრძნობის შეცვლას და აი კიდევ: „ჩემის სულის მარტოობა სალამს უძღვნის შენის სულის მარტოობას. რა ბედნიერი კაცი ხართ ჩვენთან შედარებით, თავისუფლების ჰაერით სუნთქავთ“. „სულით არ მომშორებიხართ ერთის წუთითაც და მეტად ძლიერად ვგრძნობ, რომ ამ სასტიკმა შემთხვევამ შეაერთა ჩვენი გული, დაუახლოვა ერთმანეთს ივინი, ვინც ერთმანეთისათვის უმახლობელესი არსებანი იყვნენ,

განამტკიცა შინაგანი ერთობა, თუმცა გარეგანად აქეთ-იქით მიგვეყარ-მოგვეყარა.“

კინე ხომ, რასაკვირველია, ისეთივე აღტაცებული მეგობარია, მიშლეს ყოველი წერილი მას ბედნიერებით აღავსებს: „რა ბედნიერება მომანიჭა ამ ძვირფასმა ნაწერმა, რომელიც მომეგვლინებოდა ჩემის ცხოვრების ყოველივე მძიმე შემთხვევის დროს“.... „ძვირფასო და მეტად ძვირფასო, ორნაირად ვარ განდევნილი, როცა არა ვიცი რა თქვენს შესახებ და როცა არასა-მწერთ ხოლმე“.

ამავე დროებში კინე მეორე ცოლს შეირთავს, იმ ქალს, რომელსაც ეკუთვნის ზემოდ მოყვანილი წიგნი კინესა და მიშლეს მეგობრობის შესახებ. ორ მეგობართ დაშორება მეტად მწვავედ მიაჩნდათ და ყოველი მათი წერილი აღსავსეა ამ სიმწვავის გამოხატვით: „როდისღა ვნახავთ ერთმანეთს? როდის ვიქნებით ერთად, ერთსა და იმავე ქალაქში?.. ოჰ, ჩემო ძვირფასო, მეტად დიდი სურვილი მაქვს თქვენის ნახვისა, თქვენის გადახვევისა, მომწერეთ ხოლმე! ისეთს ბედნიერებას ვკრძნობ ხოლმე, როცა თქვენს ხელს დავინახავ. საფრანგეთი ერთი ორად უფრო ცალიერად მიმაჩნია რაკი თქვენ აღარა ხართ იქა კიდევ და კიდევ ნახვამდის! მე თქვენთანა ვარ თვალით, გულითა და სულით“. ასე სწერს კინე მიშლეს. მიშლემც არა ნაკლებ გრძნობდა მეგობრის სიახლოვის საჭიროებას, თუმცა სამშობლოში დარჩენის ნება-მაინცა ჰქონდა: „იმ საშინელს დროში, რომელშიაც ჩვენ ვიმყოფებით, თან-და-თან მეზრდება სურვილი თქვენთან სულიერისა და გონებრივის დამოკიდებულებისა. ჩემი დიდი სურვილი ის არის, რომ თუმცა განცალკევებულად ვსრობობთ, მაინც ჩვენს შრომაში განგრძელდეს ის ჰარმონია და თანხმობა, რომელიც აქნამდის არსებობდა“. იგივე მიშლე სწერს: „თქვენ გიჭირავთ წმინდათა წმინდას ადგილი ჩემს სამუშაო ოთახში. ჩემს კაბინეტში თქვენი სურათი რევოლიუციის მეომრების შუა მაქვს ჩამოკიდებული.... ჩვენი განშორება და უბედურება ჩვენის ცხოვრებისა თან და თან უფრო მჭიდროდა ჰქმნის ჩვენს

ძმობას, ჩვენს კავშირს, ძვირფასო მეგობარო. თუმცა შორსა ხართ, მაგრამ თქვენი სიშორე შეიძლება უფრო მეტს ხსოვნასა და სიყვარულს იწვევდეს ჩვენში, ვიდრე თქვენს აქ ყოფნის დროს.“

ყირიმის ომში ნაპოლეონ III-ეს გამარჯვებამ ფრანგების გული მოუგო. ეს ასეც უნდა ყოფილიყო, როდესაც ისეთმა დაუძინებელმა ნაპოლეონის მტერმა ც-კი, როგორც კინე იყო, ეს გამარჯვება თითქმის სიამოვნებით მიიღო: აი რასა სწერს თავისს მეგობარს: „ჩემი განძევება რომ მთელი საუკუნე გაგრძელდეს, მაინც კმაყოფილი ვარ რუსეთის ტერრორისძმის დამხობით. ევროპას სლავიანებთა შემოსევის შიში ძილს უფრთხობდა. მადლობა ღმერთს, ევროპა აღარ გაყაზახდება... ორი დესპოტისმი დაეტაკა ერთმანებს, ორივე საზიზღარია, მაგრამ ერთია დესპოტისმი მთელის ნაციისა, მთელის ერის გულში აქვს გადგმული ფესვები ამ დესპოტისმს და გულთი მსურს მისი დამხობა, მეორეა დესპოტიზმს ერთის ოჯახისა, იგი ერის ნაპირზეა მარტო და თავისითაც გაივლის“. ასეთივე აზრის იყვნენ სხვა მტრებიც ნაპოლეონის რეჟიმისა და ნაპოლეონმა შენდობის თვალთ დაუწყო მათ ყურება, მაგრამ ორი დეკემბრის გამოსვლიდან კეთილშობილნი შეილნი სამშობლოსა არავითარ შენდობასა და წყალობას არ ღებულობდნენ. მიშლე გულ-დამწვარი უყურებს პოლიტიკურ მდგომარეობას თავისი სამშობლოსას, ერთის მხრით საზოგადოებას სულს უხუთავს მთავრობა, მეორეს მხრით თვით საზოგადოება სულთამხუთავს დიდის მოთმინებით და ქვეშევრდომობით ეკიდება. „ჩემი გული და ჩემი ნება კი თან და თან მამაცდება, — სწერს კინეს. — ღლითი ღლე ჩემი გული თქვენ უფრო და უფრო გიკავშირდებათ“.

„გიცხადებთ ჩემს საუკეთესო გრძნობას, — სწერს კინე მიშლეს, — ამ 1855 ახალის წლის მოახლოვებისა გამო. ეს წელი როგორიღაც მომხიბლველობით არის ჩემთვის აღსავსე: იგი მაცნობებს, რომ 30 წელიწადია მას მერე, რაც ჩვენი მეგობრობა დაიწყო. ასე მგონია, რომ პირველ ღლიდანვე ეს მეგო-

ბრობა ისეთივე იყო, როგორც ღღეს“. ამ ხანში მიშლემ დასწერა თავისი რენესანსის ისტორიის წინასიტყვაობა, რომლის შესახებ კინეს სწერს: „იმედი მაქვს, რომ აქ გამოთქმულ აზრთა თანხმობა თქვენ აზრებთან კიდევ ერთხელ ამტკიცებს ჩვენს ღრმა ძმობას. განვავრცოთ ქვეყნის სამაგალითოდ ეს მტკიცე მეგობრობა და პარმონიულის უცვლელის თანხმობით აღსავსე შრომა. ქვეყნისათვის მხოლოდ ეს არის კეთილი და და მრავალიც მოჰყავს აღტაცებაში, და შემდეგში: „ბედნიერი ვარ ჩვენის თანხმობისა, რომელიც ასე ძლიერადაა გაქვთ გამოხატული; მხოლოდ იგია ჩემთვის ღრმა სიმშვიდის მომცემი, ჩემი გამაძლიერებელი; ჩემის ზნეობრივის სიმრთელის წყარო, რაკი ფიზიკური აღარა მწყალობს... თავის ღღეში ჩვენის ძმურის კავშირის სიძლიერე ასე სავსებით, ასე ღრმად არ შეჰიგნია. ეს რაღაც საიდუმლოა, განგების შექმნილი“. 1855 წლის ივლისის თვეში ორი მეგობარი ერთმანერთს გადაეხვია ბრიუსელის სადგურზედ. მიშლე წავიდა განძვევებულის მეგობრის სანახავად. 1856 კინეს მოუკედა 16 წლის გერი— შვილი მეორე ცოლისა. საოცარია, რომ ასეთის უბედურების დროსაც სანუგეშოდ ისა აქვს, რომ მის მეგობარსაც დაეკარგა რამდენიმე თვის წინად ქალი: „რანაირათ წააგავს ჩვენი ბედი ერთმანეთს, — სწერს მიშლეს, — „მაშა თქვენ მოგიკვდათ და ცოტა ხნის შემდეგ მე დაეკარგე ღღედა. აღელი თქვენ მოგიკვდათ და მე ჟორჯი“.

ხშირად სხვა და სხვა გარემოების გამო მეგობართა მიწერ-მოწერა შესწყდებოდა ხოლმე, მაგრამ, როგორც მათი წერილებიდან სჩანს, ყოველთვის ერთმანეთთან იყვნენ აზრით.

აი რასა სწერს მიშლე კინეს: „ერთს ღღეს არ გუვლია ისე, რომ თქვენზედ გამუდმებით არ ვფიქრობდე. ყოველს წუთში ჩემის ფიქრისა და გრძობის საგანი თქვენა ხართ“... „რაღაც შესამჩნევი აკლდა ამ ბოლოს ხანს ჩემს ცხოვრებას, — სწერს კინე, — ის რომ თქვენთვის კაი ხანია ბარათი არ მომიწერია... მუშაობამ ჩამითრია... მაგრამ სულითა და გონებით ხომ სულ თქვენთან ერთად ვიყავი, ამას რაღა თქმა უნდა... და შემდეგ: „მას ღღეს აქედ, რაც ერთმანერთს ვიცნობთ, არც

ერთი თქვენი წერილი არ მიმიღია ისეთი, რომელსაც ჩემთვის ბედნიერება არ მოენიჭებოდას“.

1859-ში ნაპოლეონ მე-III-ემ საზოგადოების სიმპატია ცი დაიმსახურა. ასეა ხოლმე საბრალო კაცის საქმე. ის ერთობ თვინიერი პირუტყვია და ადვილად მოსათოკავი. თავდა პირველად იუცხოებს ხოლმე ყოველსავე ახალს, სულ ერთია, კარგია იგი, თუ ცუდი, და ბოლოს ძალა უნებურად შეურიგდება. როცა ცუდს დაემორჩილება ხოლმე, სინიღისი და გრძნობა მაინც აღშფოთებული რჩება და მაშინ იწყება სხვა და სხვა სოფიზმებით თავის გამართლება. ნაპოლეონ III-დესპოტისმი ყოველის მხრით საზიზღარი იყო და არავითარი მოსაზრება მას არ ამართლებდა, არც რელიგიური და არც საზოგადოებრივი. მან გასტეხა ფიცი, უღალატა კონსტიტუციას, მოახდინა ქურდული აჯანყება, რომელმაც ოცდა ათი ათას კაცზედ მეტი იმსხვერპლა, განედევნა სამშობლოდან საუკეთესო მისი შვილები, მისი სახელისა და დიდების შემქმნელნი და ამგვარად წამოსკუბდა საფრანგეთის სამეფო ტახტზედ. საზოგადოება, პირველად სიძულვილით აღსავსე, შიშმა მოიცვა, შიშმა მხალის და ლაჩრის მონისამ, რომელიც მზად იყო პირველსავე შემთხვევაში უზურპატორისათვის მალულად კისერი გამოეღადრა. თან და თან-კი შიში გულ-გრილ მორჩილებად შეიცვალა და შემდეგ სასიამოვნო ჯაჭვდაც გარდაეცა საზოგადოებას ნაპოლეონის ტირანიული მმართველობა. ამას ხელი შეუწყო ნაპოლეონ III-ის გარეშე პოლიტიკამ. ყირიმის ომის მოგებამ მთავრობის ისეთი შეურიგებელი მტერიც კი ასიამოვნა, როგორიც კინე იყო, და მით უმეტეს მთელი საფრანგეთი. ჯერ ერთი, ყოველ ერს, რაკი ომში ჩაებმება, გამარჯვება, რასაკვირველია, სიხარულს უბადებს და მეორე—იმ ხანში კიდევ მძლავრი იყო სიძულვილი დ ზიზღი იმ ხალხისადმი, რომელმაც ნაპოლეონ I დაამარცხა და მასთან ერთად მთელი საფრანგეთი დაამცირა, ხალხისაგან განდევნილი დინასტია გაამეფა ისევ და ხალხის სისხლით გამეფებული აზრები მიწაზედ დაანარცხა. შემდეგ იტალიის განთავისუფლების ბრძოლაშიაც ნაპო-

ლეონ III-ემ დაჩაგრულს მისცა მხარი და ამანაც საზოგადოება ასიამოვნა და ამ ხანში საზოგადოების გული-მოგებული ჰქონდა მოლაღატე დესპოტს. ამ ტახტის ქურდმა გულ მოწყალების თამაშობიაც ისურვა და განდევნილთ „შენდო“ და სამშობლოში დაბრუნების ნება მისცა. მაგრამ ფრანგთა შორის კიდევ დარჩენილიყვნენ ორიოდ კაცი მომავლისა, ორიოდ გმირი და წინასწარმეტყველი, რომელთაც ნაპოლეონის ოინები ვერ მოჰხიბლავდნენ, — ეს ორიოდ კაცი საფრანგეთის გარეშე ცხოვრებდნენ და ორჯერ და სამჯერ უფრო მალლად იდგნენ საფრანგეთის იმ დიდ ნაწილზედ, რომელიც ნაპოლეონის III ჯალაბობას საამოვნებით კისრულობდა. „რევიუ დე-დე მონდის“ რედაქტორს ბიულოზს კინემ შემდეგი მანიფესტი გამოუცხადა პასუხად იმპერატორის მოწყალებისა: „შენდობა სჭირია იმას, ვინც დაარღვია კანონი და არა მათ, რომელთაც თავს იდევს კანონის დაცვა. სიმართლისათვის და კანონიერის უფლების მოთხოვნისათვის შენდობა არავის გაუგონია. განდევნილთ არავისი ნება არა სჭირიათ სამშობლოში დასაბრუნებლად. მხოლოდ მათ შეუძლიათ ამოიჩიონ დრო და მომენტი, როცა ხელსაყრელი იქნება სამშობლოში დაბრუნება, იმ სამშობლოში, რომლის მათთვის წართმევის უფლება არავის არა აქვს მინიჭებული“. ასეთივე მანიფესტები გამოსცეს ვიქტორ ჰუგომ და პოლკოვნიკმა შარასმა.

1858-იდან კინე შვეიცარიაში გადასახლდა და აქ დაჰყო მან 1870-ამდის, როცა მისი განმდევნელი დაემხო.

ერთ ერთი ადგილი კინეს ამ ხანში დაწერილის თხზულებისა მიშლეს ეხება და ასეთის მშვენიერის და წარმტაცის ერთ არის დაწერილი: „წადი და ნახე ის, რომელიც ივლის შენთან ერთად ყველაზედ უფრო დიდხანს, და რომელიც პირველის დლიდან უკანასკნელამდის იქნება შენთან შეკავშირებული უძლიერესის მეგობრობით! თუმცა ის შენი ძმა არ არის, მაგრამ ძმაზედ უკეთესია. ბევრი ეცდებიან თქვენს განშორებას, მაგრამ მათი ცდა თქვენ მხოლოდ უფრო და უფრო დაგაახლოვებთ ერთმანეთს. ოჰ, სიმშვიდე, ძლიერება და განსვენება“

ნებაჲ! ოჰ, სიამოვნებაჲ, რომელიც დაგბადა სიმართლისათვის საბრძოლველად შექმნილმა ორთა სულის კავშირმა! შეხედე მას! ეს ის არის, რომელსაც ხელში უკავია ჯერ კიდევ ცალიერი დაფა, რომელზედაც დაიწერება საფრანგეთის ისტორია!“.

მიშლემ აღტაცებით მიიღო ეს წიგნი: „ასეთი დიდებული არა მინახავს რა: თქვენ შექმენით ამ საუკუნის თავნი წიგნი... ორი დღე მატირა ამ წიგნმა. დიდი იმედი მაქვს, რომ იგი აღადგენს აქ მას, რაც ყველაზედ უფრო დავიწყებულია,—მოვლენათა ნამდვილს აზრს, სკვდას“... და მეორე ბარათში: „მართლაც არა წამიკითხავს—რა უფრო დიდებული, უფრო მდიდარის შინაარსისა და უფრო ნაყოფიერი... იმედი მაქვს, მალე განახოთ, ეს იქნება ერთი დიდ ბედნიერ შემთხვევათაგანი ჩემის ცხოვრებისა. მართალია, გარს გეარტყია თოვლი, განშორებული ვართ ადგილითა და შრომით, მაგრამ მაინც ყოველთვის ვგრძნობთ ურთიერთ შორის საუკუნო მიმზიდველობას“. შვეიცარიაში მიშლე რამოდენიმეჯერ ესტუმრა მეგობარს, მაგრამ ეს არ ჰკმაროდა მისთვის. უნდოდა რამენაირად ჩამოეტყუებია პარიზში კინე, ამას თხოულობდა მისი გული, რომელიც ასეთის სინაზით იყო აღსავსე კინეს მიმართ, ამას თხოულობდა საზოგადო საჭიროება და საუკეთესო წარმომადგენელი საზოგადოების უკმაყოფილო ნაწილისა: „საყვარელო მეგობარო!“ —სწერს მიშლე 1864-ში,—თქვენი აქედან გარდახვეწა ბევრს აწუხებს. და თქვენ იცით კარგად, რომ „ყველაზედ უწინ მე ვარ დატანჯული თქვენის სიშორით. ჩვენ არას ვიტყოდით ამის შესახებ, რომ არ მიგვაჩნდეთ მეტად სასარგებლოდ საფრანგეთის დასუსტებულის გულის მეოხად, რომელიც იღვიძებს და უნდა იცოცხლოს... ყველამ ისურვა, რომ თქვენმა ძველმა მეგობარმა მოგელაპარაკოთ ამის შესახებ. თქვენი მეგობარი მეტად მონდომებულია ამ საქმისა. რაღა არის უფრო სასურველი ჩვენთვის, რომელნიც თითქმის ერთად დავიბადეთ, თუ არ ის, რომ ერთმანეთი ვინახულოთ და ერთად ვიმოქმედოთ. მოიფიქრეთ და კარგად ასწონ დასწონეთ საქმე, მეტად ძვირფასო მეგობარო.

და, დარწმუნდით, თუ გადასწყვეტთ ჰარზში ჩამოსვლას, ეს ჩვენთვის იქმნება უბედნიერესი დღე“. ამას თან მიჰყვა ადრესი, რომლითაც კინეს სთხოვდნენ სამშობლოში დაბრუნებას. ამ ადრესის ქვეშ ხელი ეწერა მრავალ ცნობილ მწერალთ და საზოგადო მოღვაწეთ.

კინემ ასეთი პასუხი გასცა. „ჩემი პასუხი ისეთი არ იქნება, როგორსაც მოელოდით და ეს ყველაზედ უფრო მემძიმება. უეჭველია, მეტად წარმტაცია რამ არის ჩემთვის თქვენს სიას-ლოვეს ცხოვრება და ზოგიერთ მეგობართან ახლოს ყოფნა. მაგრამ ვაჟ, რომ ენდა უარ ეყო ასეთი ნაბიჯი, და მხოლოდ ყველასათვის თვალ საჩინო უმაღლესი და უწმინდესი მოვალეობა მაძალებს ასე მოვიქცე... ეხლა რომ მე დაებრუნდე, ეს იმის მომასწავებელი იქმნება, რომ ზავი ჩამოგდებულა და მუხლის მოყრით უნდა ვემთხვიო ჩვენს მდევნელს“. ქნ. კინე მოგვითხრობს, რომ მხოლოდ მიშლეს გულმა, წმინდა მეგობრობით აღსავსემ გაიგო კინეს მოსაზრება და აპატივა მას ეგრეთი სიმკაცრე, თუმც „უმაღლესს ბედნიერებად“ სთვლიდა მეგობრის დაბრუნებას. სხეებმა კი იმწუთხეს ამგვარი სისასტაკე და დღესაც არ აპატივენ მას ეს მისი მოქმედებაო.

დრო გადიოდა, ეს უცნაური და უხილავი დამამზობელი ყოველივესი. მის გულ-გრილსა და სასტიკს მსვლელობას გაუქელავს ფეხ ქვეშ ყოველივე „სუსტი და ძალგულოვანი“, გენიოსი და უბრალო მომაკვდავი, საგმირო მოქმედება და დიდებული მოქმედება. დრომ თავისი შეუბრალებელი დადი დაასვა დიდებულის კაცების სხეულს და სულზედაც გადაიტანა თავისი მმუსრავი ხელი. მიშლე და კინე დაავადმყოფდნენ. ორნივე მეტის მეტის შრომისაგან მოიქანცნენ. მიშლეს საშინლად აეშალა ნერვები, ყოველ უბრალო შემთხვევასაც კი მოთმინებიდან გამოჰყავდა. თანაც როგორღაც მოდუნდა და პოლიტიკურს მდგომარეობას სამშობლოსას მოთმინებით და თითქმის მფარველობით დაუწყო ყურება. კინე კი თანდა თან უფრო სისასტიკითა და სიცხარით ეკიდებოდა მთავრობას და მის მოქმედებას. ეხლა მის მოქმედებაში თითქმის ავადმყოფური სიფიცხე

სჩანდა. თანაც მეტად უბედურად გრძნობდა თავს, რომ მისი ძეგარი, მისი ნუგეშისმცემელი მეგობარი მის გაცხარებას არ თანაუგრძობდა. ხედავდა, რომ მიწლე დამშვიდებულია და ველარც კი ბედავდა მასთან თავისი პოლიტიკური ზიზღის გადმონთხევას: ვაი თუ მეგობარში ისეთი თანამგრძობი ხმა ველარ გავიგონო, როგორც ჩვეულებრივად მსმენია ხოლმეო. მაგრამ მაინც მათ მეგობრობას ისე უვლიდა, როგორც მეზღვე სიცივისაგან დაზარალებულს ხე-ხილს. „1825-ის წლის ძვირფას მეგობარს“ ემუდარებოდა — „კარგათ მოვუაროთ ამ ჩვენს ძველს ნაშთსაო (ე. ი. მეგობრობას, რომელსაც თითქმის ნახევარი საუკუნე უსრულდებოდა). ჩვენ ვართ შეკავშირებული და ასე უნდა დავრჩეთ, ძვირფასო მეგობარო“, — სწერს კინე მიწლეს: „ხშირად ამბობენ, საფრანგეთში ორი კაცი არ მოიძვევება ერთმანერთის თანახმაო. ჩვენის მაგალითით კიდევაც გავამტყუნეთ და აწიც გავამტყუნოთ ასეთი აზრი. ამიტომაც, მე გარდავსწყვიტე საგნის იმ მთავარ მხარეს შევებო ხოლმე, რომელზედაც ჩვენ შორის სრული თანხმობა არსებობს, და იმ წვრილმანს არ გამოვეკიდო, რომელნიც ყოველთვის განაოიწვევენ ჩვენ შორის უთანხმოებას, რადგან ცოტა რამ განსხვავება ყოველთვის უნდა იყოს კაცსა და კაცს შუა, რადგან იგი მცირე განსხვავება პირადობის მიუცილებელი ნიშანია. საუკუნის ქარტეხილი ცდილობს ყოველივე მტვრად აქციოს, იგი ეცდება ჩვენც ერთმანეთის წინააღმდეგ აგვამხედროს, მაგრამ მე გადაწყვეტილი მაქვს მისი სურვილი არ აღვასრულო ამ შემთხვევაში. მუხის ორი ფოთოლი წვრილმანში თუმცა განსხვავდებიან, მაინც მუხის ფოთოლი არიან. იმ გვარადვე შეკავშირებული ვარ თქვენთან და, ჩემის აზრით, ყოველივე გრიგალს უნდა ერთ-სულ და ერთ-ხორც შევებრძოლოთ... ნახვამდის, ძვირფასო მეგობარო... გვიყვარდეს ერთმანერთი და კიდევ უფრო მჭიდროდ შევეუერთდეთ ერთმანერთს, რათა წინააღმდეგეთ აღვირ-წახსნილს რეაქციას... გვიყვარდეთ ისე, როგორც მე ყოველთვის მიყვარდით. ვაი, რომ სიცოცხლე მეტად მოკლეა და დრო მეტად მსწრაფლ მავალი... ჩემის წარსულის ცხოვრების ერთ დღესაც ვერ გადავფურც-

ლავ ისეთს, რომ თქვენ არ გეკიროსთ უმთავრესი ადგილი. ნუ თუ გვეპატივება, რომ ამ წმინდა საგანს არ მოეუაროთ ისე, როგორც ძვირფასს განძს?"

ასეთია გარდახვეწილის მეგობრის აღტაცებული წერილები, მაგრამ მიშლეს, ავადმყოფობით ნერვებ აშლილს, მაინც ეჩვენებოდა თუ კინე გაგულგრილდა ჩემს შესახებო და აი 44 წლის აღტაცებულის მეგობრობის შემდეგ, იმ მეგობრობისა რომელსაც თითქმის ნახევარ საუკუნის დროს ერთხელაც ცივი ქარი არ მოხვედრია და ღრუბელი არ მოვლენია, მათ შორის ერთი წუთით, რომ იტყვიან, შევა კატამ გაირბინა. ეს კატა მაინცა და მაინც ისე შავი არ იყო და მისი გარბენაც მეტად სწრაფი, თითქმის შეუძნეველი იყო, მაგრამ გული მაინც ძლიერ ატკანა მეგობრებს. ყველასთვის გულ-სატკენია ეს თითქმის უმნიშვნელო მოვლენა იმიტომ, რომ ცხოვრების ულმობელი ბრკალები თურმე ყოველივე წმინდა საგანს შებღალავს და ვერაფერი, თვით უმაღლეს გრძნობათა წმიდათა-წმიდაც ვერ გადურჩება მათგან გაკაწრვას. 1868 წლის 9 სექტემბრის ბარათი მიშლესი კინესთან მათთვის არა ჩვეულებრივის ენით არის დაწერილი: „გული, მართალია. იგივე დარჩა, მაგრამ გარეგანი დამოკიდებულება ჩვენს შორის მეტად გამწვავდა. უკვე 65-ში და 67-ში შეგამჩნიეთ, რომ თქვენის მოსალოდნელის ნაწერების შესახებ აღიარას მელაპარაკებოდით და სცდილობდით პოლიტიკურ საგნებს არ შეჰხებოდით. შემდეგ თქვენ პირდაპირ უსამართლოდ მოიქეცით, როცა თქვენს რევოლიუციის ისტორია -ში ერთის სიტყვითაც არ მახსენეთ მაშინ, როდესაც ვერც ერთია მწერალმა ვერ ამი-არა გვერდი ამ შემთხვევაში, რადგან რევოლიუციის არხივების გადმოქექა და გაჩხრეკა მე მეკუთვნის. მე, მიუხედავად ამისა, ყოველთვის მხარს გიჭერდით და ვებრძობებოდი თქვენს მტრებს და ყოველის შემთხვევით ვსარგებლობდი, რომ აღმენიშნა ქვეყნისთვის ჩენი სულიერი თანხმობა და ჩენი უცხოელ მეგობრობა“. ამ წერილს, მკვანესა და უსამართლოს, მაინც დიდებული გრძნობებით აღსავსე სიტყვებით ათავებს მიშლე. ეგრეთ დიდებული შორის საყვედურიც სხვაგვარია თურმე, „არ

დასადარი“ უბრალო გაპირუტყვებულ ადამიანთა საყვედურისა. „**შეცვლედი**“ — განაგრძობს მიშლე — „და ვერასფერი ვერ შესცვლის მას. წინააღმდეგ, დროთა განმავლობამ, ჩვენმა შრომამ და თქვენის გენიოსობის ჩემმა აღტაცებულმა თაყვანისცემამ, რომელიც თან და თან იზრდება, ჩემი გრძნობა თქვენდა მოძარტუფრო განაძლიერა. ეს გრძნობა იმ გვარის არის, რომელსაც ვერაფერი დასთრგუნავს ვერც ამ ქვეყნად და ვერც იქ, იმ უნილავს ქვეყანაში; გულით გებევეით. მეტს ერთს სიტყვას აღარ ვუმატებ“. ქ-ნი კინე ამ წერილს შემდეგს დასძენს: „მიშლეს კეთილი და ნაზი გული ამ წერილის ბოლოში იხატება. დასაწყისი ეკუთვნის მის ნერვებ-აშლილ ბუნებას. **გარდა ამისა, აგა ემოანჩალებოდა ძაღას, რამეჟღაც განაგებდა მთელს შის ცხაგებას**“. ადვილი მისახვედრია, რომ აქ მიშლეს მეორე ცოლს ხვდება მათრახები.

კინემ ამის პასუხად მეგობარს მადლობა მისწერა გულ-ახლილის საუბრისათვის და აუხსნა, რომ სრულიად უსამართლოდ ესაყვედურება, ვითომ მიშლე არ მოიხსენია თავისს „რევოლიუციის ისტორიაში“. წინააღმდეგ, თქვენს მეტი არავინ მომიხსენებია და თქვენის ნიჭის წინაშე თაყვანისცემა განვატხადე. რაიცა შეეხება პოლიტიკურს საგანს, მე ვიცი, რომ დღევანდელი მთაერობა არც თქვენ მოგწონს და თუ წერილ-მანში არ ვეთანხმებით ერთმანერთს, ეს არას შეიცავს, ხეალ ისევ შევთანხმდებით“. „ჩვიდმეტი წელიწადია ცოცხლად დამარხული ვარ, — განაგრძობს კინე — შესაძლოა, ჩვიდმეტის წლის განდევნილობამ, მარტობამ და მივიწყებამ ცუდად იმოქმედეს ჩემზედ, შესაძლოა ამის მიზეზით უფრო გულ-დახურული გაეხდი და ლაპარაკს მოვუკელი. მე ვსციდილობ არ შევეხოხოლმე იმ მძიმე შემთხვევებს, რომელთაც სული მომიშხამეს. ვხედავდი, რა დავიწყებაში ჰყავდათ სამშობლოდინ განძევებულნი, რა გულ-გრილობით ეპყრობოდნენ მათ, და ხანდახან ამის მიზეზით კრინტის დაძვრაც კი მეძნელდება. ეს ჭეშმარიტია, მაგრამ ამან კი არ უნდა დამაშოროს თქვენი თავი, წინააღმდეგ, უნდა მომიახლოვოს.

რა მოხდა ჩვენს შორის? სრულიად არაფერი! ჩვენს განწყობილებაში ცვლილება იქნებოდა შედეგი, რომელსაც არავითარი მიზეზი არა ჰქონია, თუ მაინცა და მაინც არ მოგვბეზრდა ამ კავშირის არსებობა. შესაძლოა იყვნენ იმისთანა აღამიანები ქვეყანაში, რომელთაც სურთ ჩვენი განთიშვა. ნუ გაეახარებთ მათ; ნუ გარდავჭმნით პაწია ღრუბელს დიდ ქარტეხილად და ლელვად. ჩვენი ხანიც კმარა მისთვის, რომ თან და თან სევდით აღგვივსოს ცხოვრება, ჩვენ რაღათ ვუმატებთ ცეცხლს შეშას. ყოველ დღე ვინმე ჩვენი მახლობელთაგანი საუკუნოდ გვტოვებს. მაშ ჩვენ დავრჩით ერთმანეთისათვის, ჩვენი მეგობრობა ბედნიერებაა ჩვენი. ამ მკმუნვარე დროში ჩვენ უნდა მივსცეთ ქვეყანას ბოლომდის მაგალითი ამგვარის მეგობრობისა. რა რიგ გაიხარებდნენ მტრები, რომ შეეძლოთ ჩვენის განშორების წარმოდგენა. ეხლა განახლების შუქმა მიაფინა საფრანგეთს. მაშ, ეხლა განშორების დრო კი არა, დაახლოების დროა. რაც შემეხება მე, გიმეორებთ, გარდაწყვეტილი მაქვს, რომ ისევე ის დავრჩე თქვენთვის, რაც ვიყავი. ვერაფერი ვერ განმაშორებს თქვენს თავს, შეიგნეთ ეს კარგად. თქვენი მოშორება ნიშნავს ჩემთვის ჩემის არსების საუკეთესო ნაწილის მოშორებას. მე თქვენი უძველესი—გაზედავ და ვიტყვი—უერთგულესი მეგობარი ვარ. ნუ დამაგდებთ. ყოველს შემთხვევაში, რაც უნდა მოხდეს, რაც უნდა მიყოს, ყოველთვის, რა დროსაც გნებავთ, შეგიძლიათ მომძებნოთ და ისევე ძველ მეგობრად მიგულოთ. ვერაფერი წარმიკვეთს სასოებას, მე თქვენს შესახებ უცვლელი დავრჩები, ამის სიტყვას თვით ჩემს თავს ვაძლევ“.

ამით, ამ თითქმის სასიამოვნო „საყვედურით“ დამთავრდა ყოველივე უკმაყოფილება მათ შორის და მტკიცე, უცვლელმა მეგობრობამ ძველებურად გაშალა ფრთები. ერთი ძვის შემდეგ ჩვეულებრივი მიწერ-მოწერა გაიმართა მეგობართ შორის. ხოლო სწორედ წლის თავზედ სასაყვედურო ბარათის შემდეგ, 9 სექტ. 1868 წელს მიშლე ამ სიტყვებს სწერს კინეს: „ჩემი გული უცვლელია თქვენს შესახებ. მცირე საყვედური ვერას დააკ-

ლებს, ნუ გეშინიანთ. ამ საყვედურს აწ თავისდღეში აღარ გავიხსენებ. მე ვარ და ყოველთვის ეიქმნები თქვენა.“ ანა და... „ახლოს ვარ თუ შორს თქვენგან, ხშირად გწერთ, თუ გვიან დროის მიხედვით, მერწმუნეთ, რომ თქვენზედ უფრო ძვირფასი არა მყავს-რა და ჩემი გული თქვენ გეკუთვნის.“

1870 კინე შემოვიდა თავისს სამშობლოში ისე, როგორც მას სურდა, არა როგორც დამნაშავე, რომელსაც დანაშაული ევატივა ტახტის გულმოწყალებ მფლობელთაგან, არამედ როგორც მამაცი და ერთგული მამულისშვილი. მას შემდეგ, რასაკვირველია, თითქმის 20 წლის განშორებულნი მეგობარნი ერთმანეთს დაუახლოვდნენ, მაგრამ დიდის ხნით არა, მალე იგინი განაშორა ისეთმა ძალამ, რომლის მეუფება საუკუნოებითაც არ ისაზღვრება და რომლის ტახტის წინაშე ძალაუნებურად მუხლს იყრის ყოველივე, „სუსტი და ძალგულოვანი“. 10 თებერვალს 1874 წ. მიშლე მოსტაცა მეგობარს სიკვდილმა, მაგრამ კინემ მეგობრობა სიკვდილითაც დაუმტკიცა და თავისი ძვირფასი, უცვლელი მეგობრის შემდეგ ერთი წლის მეტიც არ უცოცხლია. იგი გარდაიცვალა 27 მარტს 1875-ში. ამგვრად დასრულდა ეს დიდებული ეპოპეა მეგობრებისა. სიკვდილმა ვითომ სამართლიანობა იხმარა და რაკი მიშლე უფროსი იყო, კინეს ერთის წლის სიცოცხლე აჩუქა. მაგრამ ამ სამართლიანობაში რამდენი უსამართლობა იხატებოდა. მიშლეს, სიცოცხლეში უფრო ტანჯულს და გვემულს, ეს ერთა სიმწარე კიდევ აჩვენა და განუყრელი მეგობარი მოაშორა. მაგრამ თუ ხორცზედ სრული უფლება გამოიჩინა ყოველ მტარვალზედ უმტარვალესმა „ყოელისა დამამხობელმან“, სულს ვერა რა ავნო და ეს სულის ნაშთი, ეს „სამაგალითო და წმინდა მეგობრობა“ და ამ ორი კაცის ნიჭისა და გულის ნაყოფი ნაშრომი სამარადისო სათაყვანებელ საგნად იქმნება კაცობრიობის საუკეთესო ნაწილისა.

მეორე დიდებულ მეგობრობის შესახებ—რენანსა და ბერტლოს შორის—შემდეგში მოვილაპარაკოთ.

კაცა აბაშაძე.

არხეოლოგიური მოგზაურობანი და შენიშენანი*)

რუსია. რუისი მდებარეობს მახლობლათ ურბნისისა, ორი ვერსის მოშორებით. რუისში უძველეს დროიდან ყოფილა დიდი საეპისკოპოსო ეკლესია, კათედრა მროველებისა. მროველ ეპისკოპოზი ანტონი მოხსენებულია შატბერდის კრებულში. ამას უძღვნის დაჩი თავის წერილს პსალმუნების განმარტების თარგმანის შესავალში. ძველი ეკლესია რუისისა აღმოუფხვრია ძირიანად თემურ-ლენგს მეთოთხმეტე საუკუნეში. ეხლანდელი გუმბათიანი და საზოგადოთ ლამაზი ეკლესია რუისისა აშენებულია, როგორც წარწერა უჩვენებს, ალექსანდრე მეფის მიერ (1413—1442). ეს ის ალექსანდრეა, რომელმაც მცხეთა განაახლა. სამართლიანათ შენიშნავს დ. ბაქრაძე, რომ ძველი ეკლესია რუისისა ბევრათ უფრო დიდი და ულამაზესი ყოფილა ახალზე. რომ ძველი ეკლესია უდიდესი ყოფილა, ეს სჩანს საფუძველის ნაშთებიდან და რომ ულამაზესი ყოფილა, ამას ამტკიცებს ძველი ჩუქურთმები აქა იქ ჩატანებული ახალ ეკლესიის კედლებში. ჩრდილოეთის და სამხრეთის მხრით ეკლესიას აქვს ეკვტერები. ჩრდილოეთის ეკვტერის მარტო აღმოსავლეთის ნაწილია დაცული და ეს ეკვტერი მშვენიერი ნახელავია. შემკობილია ლამაზის თალით და გრეხილებით. სამხრეთის ეკვტერი მდარე ხელობის არის. მშვენიერი ჯვარი და სხვა ჩუქურთმები ამკობენ აღმოსავლეთის კედელს ეკლესიისა. ჩუქურთმები საკმაოდ არის სხვა კედლებშიაც. გარშემო ეკლესიას

*) იხ. „მოამბე“ № V.

უელის გალავანი. გალავანის შესავლის თავზედ ამართულია კოშკის მსგავსი ორ სართულიანი სამრეკლო, რომელიც აშენებულია პროექტის დიონოსი ლარაძის მიერ. რუისის ეკლესია ძველ ხელთნაწერებში ღვთაების ეკლესიით არის მოხსენებული, ხოლო შემდეგ ფერისცვალების ეკლესიით იხსენიება. (სრული ცნობები რუისის ეკლესიის შესახებ ნახე: Бакрадзе. Кавказъ въ древнихъ памятникахъ христіанства, стр. 124—125. Матеріалы для археол. Кавказа, вып. IV, стр. 145—147. Brosset. Voyage. Rapp. IV, p. 7—8).

წარწერები კედლებსა:

I. კარის-ბჭეს დასავლეთის მხრით აქვს ასომთავრული წარწერა:

1. წ. ზე აღიდენ ღწ მეფთა მეფება დიდისა ალექსნდრეს
2. როსა მრ კდ აღეშენა საყდარი ესე აღიდენ ღწ და სწლი მთი კუხლ ეს.

II. მარჯვენით კარის-ბჭისა დასავლეთ კედელზე ხუცურად აწერია:

ნ (?) გშანს: გრგლს: შმნ
 დნს ღმერთმ: ჩმსა
 : ღდა მღებლ შგწ
 გისა. ხთი ღღე

III. ჩრდილოეთის კედელზე სხვა და სხვა ქვებზე ნაშთები წარწერებისა

1. წ: სზა: შწნს ღწ
- 2...რთ მწ აწ

IV. ჩრდილოეთის კარის ზემოთ:

ქ. ქსტე შე ფღ. [ცოდ]ვილი და
 სახითა ოღწ მღღ[ელი]. სეს.

V. ჩრდილოეთის ეკვტერის კარის ზემოთ ძველი მხედრულის ხელით:

მოვედით ჩემდა ყლნი დამაშურალნი
კმობს ქე. ქე შე გი.

VI. ამათ ზემოთ ნაწყვეტი ხუცურის წარწერისა

... ლითა ღთ.

VII. ჩრდილოეთის ეკვტერის შიგნით თაღზე ხუცურათ:

ქე შე სლი იე ებსკპსსა ან

VIII. საკურთხეველში ჩრდილოეთის ეკვტერისა გრებილიანი თალის არკაზე ყოფილა ორსტრიქონიანი ხუცური ასომთავრული წარწერა, რომლის თავი და ბოლო მოსჩანს მხოლოთ:

- 1. სხლითა ლითა მე. . . . . ძ დდფლისა
- 2. ვინცა ლ . . . . . თმოჯ ან.

IX. სამხრეთის კარის მარცხნივ ასომთავრულით სწერია:

გალატოზთ ზედა მოეგსა შაღვას შეუნდენეს ღმერთმან ამინ.

X. ჩრდილოეთის კარის მახლობლათ მერმენდელის ხუცურით:

წ. საბა შეუნენეს ღმერთმან.

XI. კანკელზე ხისა მხედრულათ სწერია:

კურთხეულ არს ღმერთი, რომელი სამობასა შინა ერთობითა და ერთობასა შინა სამგბით იქადაგების და იდიდების, მეტყველების, რომლისა შეწევნითა გაკეთდა კანკელი ესე ღუთაებისა მრავალ-ნაწილიანისა ფერის-ცვალების ხატისა ასამაღლებლად და განსაძლიერებლად უკეთილმსახურესისა მსახურისა და უმაღლესისა მპყრობელისა ყოვლისა ზემოსა საქართველოისა მეფისა იაკლი მეორისა, დავითიან-ბაგრატიონისა, კეთილმორწმუნისა ყოვლისა საქართველოისა დედოფლისა და

დიანის ასულისა დარეჯანისა და კეთილად წარსამართებელად ქეთა და ასულთა მათთა. მამათ-მთავრობასა ანტონი მეფის ძისა, დავითიან-ბაგრატიონისა, უნაკლულოდ შესრულდა კანკელი ესე საფასითა და წარსაგებელითა მროველ-მიტრაპოლიტისა ყიფიანის ძის ნიკოლოზისათა. საუკუნოდ იყავნ კსენება ნისი. ნოემბრის ჯ, წელსა ჩღმა, ქკს შკათ 1).

XII. ზარზე, რომელიც ეხლა დაზიანებულია, მხედრულათ აწერია:

ჩვენ ყოვლად უსამღვდელოესმან მროველ მიტრაპოლიტ-მან მალალაშვილმან იუსტინემ გიძღვენ რუისის ღეთაების ეკლესიასა ზარი საფასითა ჩემითა საოხად გლახაკისა სულისა ჩემისათჳს წელსა ჩეგ. ქკს. შუა.

XIII. აღმოსავლეთის კედელზე სამრეკლოსა ხუცურათ აწერია:

ღმერთო შეიწყალე მაშენებელი სამრეკლო[სა] ლარაძე დიონოსი მროველი.

ეპიტაფიება.

I. საქართველოს მეფეთ მეფის ვახტანგის მეუღლე და იმერთა და კახთა მეფის არჩილის და ქართლის მეფეთ მეფისა და ყანდაარისა ქირმანისა ზირიშკისა და აიალათის მპყრობელისა და სპარსეთის სპასალარისა მეფის გიორგისა და ერანის მდივანბეგის ლევანისა და ძმათა მათთა დედა და ორბელის ძის ყაფლანის ასული დედოფალი როდამ ყოფილი ცქემოსანი ეკატირანე აწ მღებარე ვიქმენ მკვდრსა ამას საფლავსა ჩვენსა . . . . . ესე არს განსასვენებელი ჩემი ამას დავემკვდრე რამეთუ მთნავს ესე ქკს: ტოთ: სვეტო ცხოველო მფარველ ექმენ ქეთა ჩემთა ყოველთა.

1) წარწერები №№ II, IV, V, VI, VII, VIII აქ პირველად იბეჭდება.

II. ეპიტაფია არა აქვს, მაგრამ საყდარში იპოვება საფლავები:

გრიგოლ მროველისა, რომელიც გარდაცვლილა მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისში და გერვასი მროველისა, რომელიც მიიღვა 1816 წელს. ამას გარდა რუსის ეკლესიაში მარხიან მრავალნი პირნი ბაგრატიონ-დავითაშვილებისა (ამათი შთამომავლობითი სია ნახე ბროსესს Rapp. VI, p. 8—10).

III. ქ. ვაი სიკვდილისა მანგლით მოკვებით და მიწა მიწად მიქცეულსა ყაფლანის შვილის ასულსა და ბეულლისა ჩემისა გამზღლისა და პატრონსა საქართველოს მსაჯულთ უხუცესისა აბაშიძე ნიკოლოზისა და სამთაძეთა და ექვსთა ასულთა ჩემთა ჩემთვის მტირალთა და განმ . . . . ფელსა და აწ საფლავსა ამას მდებარესა მხევალსა ანნა . . . . . ბისა რუსის ეკლესიისა სამწირველოს . . . . . სა მიწად მიცემულსა შემწყალებთ მხილველთა და შენდობა ბძანეთ ჩემისა ცოდვილისა სულისათვის სიყვარულისათვის ქრისტესა აღვესრულეთ თებერვლის კდ ქკს [უაზ¹).

ხატები და ნივთები რუისის ეკლესიისა.

I. ხატი ფერისცვალებისა დიდი ზომისა, სულ 107 X 70 სანტიმეტრი, დიდი ხის კუბოთი, რომლის ერთ კარზე გამოხატულია პეტრე კლიტიურთ და მეორეზე პავლე. ზემოთ კუბოზე გამოხატულია მამა ღმერთი. ხატი წარმოადგენს ფიცარს სულ სავსეს სხედასხვა ნაწილებით. სიგრძეზე მოთავსებულია 22 უჯრა ნაწილებისა, განზე 25, ასე რომ სულ უნდა

1) ქორონიკონი უდრის 1789 წელს. ეს ეპიტაფია აქ პირველად იბეჭდება.

იყოს 550 უჯრა ნაწილებისა, მაგრამ ზოგიერთი მათგანი და-
კარგულია. წარწერები ნაწილების სახელებისა უჯრებზე ხუ-
ცურია. ნაწილების ქვემოთ ხუცური წარწერაა, ძალზე გადა-
სული და ამიტომ სრულათ არ იკითხება. ჩვენ აქ წავიკით-
ხეთ:

- 1 ...თარ სხლ:.. ქ'ბლ:.. კრ'ხლ:.. და დ'ბლ არს
სკ'ნითგ'ნ უ'კე:.. მე:.. გლ'ხკმ'ნ:.. ფ'დ:.. ც'დვლმ'ნ:..
და:.. ყ'თა:.. ეფისკოპ'თა:.. და:.. მ'ნ'ზნ'თა:.. უნ'რჩევეს...
- 2 ...ნ:.. მ'ხლველ(?).. გლ'ს:.. მ'დგინებ'თ:.. ვნ'ებე:.. კაზმ'დ:..
ენ'ბ'თა:.. ა'მთ ბრძანებითა პ'ტრნის:.. მერ'ბისითა:..
დღეგრ'ძლ'ბით:.. საუკ'ნო:.. იყ'ვენ კ'სნბა:.. მ'თი მ'რდის...
- 3 დ:.. და:.. სხ'ლვ'დ (მ)ცველ'დ:.. სლ'ნისა ჩ'ნისა:..
და მშ'ბლთა:.. ჩ'ნთა:.. სა(ოხდ) შეგამკვეინე ხატი
ესე მფთ მეფისა:.. კსტნტინესითა:.. და:.. დედფლთა
დედფლისა [თსა?] ქ'...²⁾

ჩვენის აზრით, ეს წარწერა ეკუთვნის კონსტანტინე III,
რომელიც გამეფდა ქართლში 1478 წელს.

კუბოს კარებზე ხატისა მხედრულათ სწერია:

- 1 ღ'ო ყ'ნისა შემოქმედო და ყ'თა ცხოველთა ცხოელობისა
მიმცემო მსმე
- 2 ნი სიტყუათა მათ შენთა საღ'თოთა რ'ლსაცა იტყვ პირი-
თა შ'ითა უტყუელი
- 3 თა საღ'თოსა შ'ა წერილსა ესრეთ. „მოიძიეთ პირი და
შევედრენით მე და შევი
- 4 სმინო ზეციით და მოწყალე [გ]ექმენე თქტ'ცნ⁴: ნ მე მსმე-
ნელმან ამათ სიტყუათმან

²⁾ ეს წარწერა ვერ არის კარგათ წაკითხული ბროსეს მოგზაურო-
ბაში. მეფე კონსტანტინეს სახელი იქ სრულებით არ იხსენიება.

- 5 მოვიძიე შემწე-მფარუსლად და პირი სახე და ხატი ღთა-
ებისა შისა და წე შენსა წრ
- 6 მდგომილი ვყოფ ვედრებასა გულითა მძრწოლარითა და
ვინათგან თვთ შენტს უწვი.
- 7 ჰსჯულის მდებლობ მონისა შისა მოსეს მართ და იტყვ
ვდ არა მეჩუბნოთ წე პირსა ჩა
- 8 ცარიელი: და ამისთვის მეცა წინაშე პირსა დიდებისა
შისასა წარმოდგომილი კად
- 9 ნიერ ვიქმნები და მოგიძღუნი მცირითა წრსაგებელითა
ჩთა შემზადებულსა შთასასწუნებელსა¹⁾.
- 10 და შენცა უკუტს ხატო ღთაებისაო შემწეო მორწმუნეთა,
დიდებაო მაღიდ
- 11 ებელთაო, და მფარუსლო მსასოებელთა შენთაო, შენ
შემწე ექმენ მორწმუნესა
- 12 შენსა შემომწირუტლსა ამის მცირედისა შესაწირავისასა,
შენ დიდებო მაღიდებელ
- 13 თა შენთაო დიდებულ ჰყავ მაღიდებელი იგი ში მონა და
მოსავი ღთაებისა შისა
- 14 ციცისშვილი ზაქარია და შეზღუდე ძალითა შითა უძ-
ლეველითა, მეუღლი
- 15 თურთ თვისით, ძეებითურთ და ასულით და ნუ გარე
მიაქცევ სასოებასა მის
- 16 სა და ეც ფარტა ყთა შა დღეთა მისთა:
- 17 წელსა 1786.

მეორე მხარეს მარცხენა კარისა მხედრულათ სწერია:

- 1 ყთა ცხოვრებისა და ცხოველ მყოფისა მეუფისა ჩნისა
და ღისა ხატო სახეო და მაგალი
- 2 თო და უსაბამოხსა ღთაებისაო ვინაფთგან სათნო შესა-
წირავ და მსხუტრპლ შენდა არს სული

¹⁾ აქ თავდება პირველი კარის წარწერა, დანარჩენი მოთავსებულია მეორე კარზე ანუ უკეთ ვთქვათ მეორე ნახევარზე.

- 3 შემუსრული გული შემუსრული და დამდაბლებული, რწლსაცა არა შეურაცხ ჰყოფ თქმისა
- 4 ებრ წწყლისა შისა დაეთისა: ამისთვის უკუტს სასოებისა თვისისა შენ ზა დამდებელმან მო
- 5 ნამან შენმან ციციშულმან დედოფლის სახლთ უხუცესმან ზაქარიამ სულით და გულით შემუსრულით და დამდაბლებულით
- 6 მოგიძღუნა მცირედი ესე შესაწირავი წა ბუდე ესე
- 7 შთასასტუნებელი და შემოგწირა სასოებითა ფდითა შენ თაყუანის საცემელსა ყთასა ხა²
- 8 ტსა ღთაებისასა: ¹)
- 9 შთასასტუნებელსა ამას ბუდესა ხატისა ღთაებისა შრისასა და შემოგწირავ მიანა
- 10 შენი ციციშვილი დედოფლის სახლთ უხუცესი ზაქარია: ნ შენ ღთაებაო
- 11 შეუტყალეებლო ყოველთაო ნუ უგულოებულს ჰყოფ სასოებასა ჩემსა და მოიხილე
- 12 ზა ზეცით წმიდით სამკვდრებელით შენით და მოწყალე მექმენ და დამიყა
- 13 რენ ყთა დღეთა ჩემთა მე მეუღლითურთ ჩემით და ძეებით და ასულით
- 14 ურთ, რათა მდის გადრდებდეთ შნ საფარტკლსა შა შენსა დაცულნი და
- 15 ქტსლის მოქმედებისა შისა მმადლობელნი:
- 16 წელსა 1786 ²).

ამ ხატის შესახებ ამბობენ, ვითომც ეს იყოს გაძარცვული ნაშთი იმ შესანიშნავი ნაჭედი ხატისა, რომელსაც მოიხსენიებს მურავიევი. ჩვენ გვგონია, ამ ხატს სრულებით არ ეხება მურავიევის სიტყვები.

¹) ამას ქვემოთი სტრიქონები მოყვანილია მეორე მხარეს მარჯვენა კარისა.

²) ამ კუბოს კარების წარწერების ტექსტები პირველად იბეჭდება აქ.

II. ჯვარი გარეთ სატარებელი ვერცხლისა ოქროთ დაფერილი. მხედრული წარწერა ზემოთ ცოტა გადასულია, მაგრამ წაკითხვა მაინც შესაძლოა:

- 1 ქ. ეჰა შენ ცისა მოქცევით მძღვანელო ზეშთა ზედან აღმაფრენისა სუფეგად ყოველთა მაცხოვრისა
- 2 საჭეთ მჭრველი მტრთლ ჯ'ისა ამის მიმრთმელი რუისსა ვმროველობ ნიკოლაოზ ორბელისშვილი
- 3 ქ. წნო ძმანო ჯ'ი ესე ლარაძეთ მოუპოვებიათ დეონოსე პირველ ერუშნელი ყოფილა იმას შემოეწირა დიად დაღეწილ იყო აწ მე მ
- 4 როველ ჟრბნელმა ნიკოლაოზ ხელახლა გავაკეთებინე ვეცხლიც მოუმატეთ ვინც იხილვიდეთ პირველად დეონოსე მროველს
- 5 მოიკსენებდეთ და შემდგომად მეცა შენდობით მომიკსენებდეთ ღთისათჳს გეზი ქე'სა აქეთ ჩღაგ ქ'კს ჴე (sic)
- 6 მებობასა ბაქარისასასა გაკეთდა ვინცა ამა საყდრისათვის შემამეწია რასმე ღ'ნ აკურთხოს ან¹⁾.

ხელთნაწერება.

I. სახარება 33 X 21 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღღზე ნუსხა ხუცურით ერთ სვეტად. ყდა ვერცხლისა აქვს. სურათები ოთხთხა მახარობელთა და სათავეები თუმცა ფერადებით არიან ნახატნი, მაგრამ ხელობა სანიმისო არ არის. ზოგი ფურცლები არეულია. ბოლოს სარჩევია და სარჩევის წინ სწერია:

- 1 დაიწერა წ'ჲ ესე სხრ'ებ'ჲ წელთა შუდი ათას ორას
- 2 ათ ხუთმეტს კ'ლითა ფ'დ ც'ოდვილისა დიმიტრისითა:
- 3 ვინცა მიუმთხვეოდეთ წ'ა ამ'ს სხრ'ბსა, შენდობ'ასა
- 4 ჰყოფდით ჩ'მ ც'დვლისა თ'ს:.²⁾

¹⁾ ამ წარწერის ტექსტი აქ პირველად იბეჭდება.

²⁾ 7215 წ. ქართულის სათვალავით უდრის 1611 წელს.

სარჩევის ბოლოს სხვა ხუცურის ხელით სწერია:

- 1 ეს წა სხრბა დავგირბინა ნიკზ ქზს ხერხეულიძეს და
- 2 მე მროველ მატრაპოლიტმუნ დავიკსუნ სამ თუმუნდ
- 3 იყო გირაოდ და მე თხუთმეტ მილანთული მივეც.
- 4 ჩმ ცდვლისათს შენდბას ყოფდეთ მროველისა ისბისათს.

II. მმარხვანი 32 X 12 სანტიმეტრა, დაწერილია ქალაღდ-ზედ ნუსხა ხუცურით ორ სვეტად. ბოლოს სწერია:

ღო ღო შე ცდვლო გი.
 ოდეს მეფობდა საქართველო
 სა შა. მეფე ვახტანგ ლეონის
 ძე ბაგრატიონი. მშინ უსჯლთა
 ოსმალთა მოტყუებით დაიპყ
 რეს საქართველო, და მშნ მეფე
 [ვ]ერღარა მდგომ აქმნა სმკვდრე
 ბლსა თსსა, და წრმოვიდა დედა-
 წულითა რუსეთად; და მრელი
 ეფისკპსნი და დბლნი თან იახლა
 და თვთ მროველ ეფისკპზი ორ
 ბელის ძე ნკზ თან ეახლა რლ
 სა თა ჰყვეს ძმნი სმნი, და ძმი
 სწული ორი, და ბიძის ძე ერთი;
 თვიერ ყრმებისა და დედათასა;
 მშინ სმფოსა ქლქსა მოსკოვს ყო
 ფასა შა მიბრძანა წერად მრხვ-
 ნისა ამისა და დავსწერე დიდის სსჯ-
 ილითა მრხვნი ესე, მრვლ ემ
 იერ ყოს უნ წელნი და ემნი მისისნი;
 ხ წესი და რიგი რუსისა დავსწე
 რეთ; გზი მე გლბკი მდღლი გიო
 რგი სმიერლი ებიტაშკოი ვინც
 ნამცთარი ნახოთ უდრტვნელდ

გამართვიდეთ, გბნი სყვრლნო
 მკითხვლნო წყვეა და შეჩვენება
 არა ჰყოთ ჩემ ცდვლისთს ად
 გბი ყთა მხილველთა ვინც ივ
 მარებდეთ ღის სიყვრლისა
 თს ამს... მღღლთ მთვა
 რსა მროვლ ნკზს შენდობით
 მოიკსნებდეთ; და მეცა გბი გლ
 ახკი ამისი მწერალი მღღლი გი
 გრდამოცვენებლის ნაბიჭვე
 ისგნ თვთო შენდობას მეც მიხდი
 ნებდეთ: ნაშრომი ჰვიეს. ხ მუშაკი
 მტუპრ და ავლ:.

ქეს: აქათ: ჩდ: კღ: თვე
 სა: ივნისსა: ა: მეფობასა
 შე[ო]რესა იმპერატორი: პე აღ
 იქსის შვლისსა:.

შემდეგ ჩართულის ხუტურით სწერია:
 ვერ მგრძნობი, ამის უმეცრებით წერისად:-
 თუც დაგეფაროს ნუ საბასრო ბერისად:-
 მგრძნობი ნუ ცხად ჰყოფს, ზეწერით უშვერისად.
 გესავ შემინდოთ, ქს მსასოე სერისად.
 უგრძნო ნუ ეძებს, ცხადად ვწერე შტერისად:-

შემდეგი ლექსი მოყვანილია მხედრული ასოებით:

მე დედა ზარდლის, ქსელისა უსუსტე:-
 კეც კაცი ვმონებ, მემსხვერპლე თუ ხენეში:-
 არა ხენეშთაგან, კაწახ მონოზანობ:-
 მმკობსა ჩემსა, ვამკობ ძალისად ნიკოლოზ:-
 მკსენ ვიყო მხილველთაგან ორბელიანი:-

ამ ლექსებს შუა სწერია:

ღთო მამაო ძეო და სულო წო, დიდად დიდებულო.
და მეუფეო უფალო ჩემო იესო, ღთო და
კაცო სრულო. შე მე ძე ორბელისა უღირსი
ნიკოლოზ მროელი ცუდი მონაზონი.

შემდეგ სხვა ხელით:

ჟო ღთო ცი შე: ქეს აქეთ ჩღჳ:- ივლისს ით:
აღესრულა

მე ორბელის შვილმან: ქართველთა: იმერთა და კახთ მე-
ფეთ დედის ძმიწულმან: და საქართველოს მოსამართლეთ უხუ-
ცის ძემან: მროელ ეფისკოპოზმან ნიკოლოზ ალვაწერინე
მარხვანი ესე: და შვესწირე ქართლში რუისის ღთაებასა: ვინც
გამოსწიროს ღთნ დასწყევლოს და შეაჩვენოს:- ვინც იხილოთ
შენდობას ვითხოვ ღთის გულისათვის:-

III მარწუხი 22,5 × 16,5 სანტიმეტრი, დაწერილია ქა-
ლალღზე ნუსხა ხუცურით. სათაურები ნაწერია წითელის მელ-
ნით, ყდა აქვს. ბოლოს სწერია:

ალიწერა და სრლ იქმნა საღმთო ესე: მარწუხი: წელსა
1723 (უნდა იყოს 1753) თვესა. მაისსა: 30:.. საქართველოსა-
ზედან: მეფობსა: ცხებით გვრგვანოსნისა: მეფისა ერეკლესა ძისა:
თეიმურაზისაზე: და ძისა მთისა კბთა მეფისა ერეკლესასა: სა-
ქართველოსა მამათვრისა: და უფროსად პატრიარქისა: ანტონი
მეფის იესეს ძისათა: მშრომელისა მმუშკებელისა ქუთათელ მიტ-
რპლიტ ყფლისა და ქრთლისა. არქივისკაპის ტიმოთესსა:
ღო შეიწყალე ამისი მწხბლი ცი ქრისტეფორე:

IV. კურთხევანი 20 × 14,5 სანტიმეტრი, დაწერილია ქა-
ლალღზე ნუსხა ხუცურით. თავი და ბოლო აკლია. ყდა არა
აქვს. უნდა ეკუთვნოდეს მეთვრამეტე საუკუნეს.

V. გულანი in folio, $45 \times 31,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღდზე ნუსხა ხუცურით და შავის მეღნით. სათაურები ნაწერია წითელის მეღნით. თავი და ბოლო აკლია. ქორონიკონი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ. ხელის და მასალის მიხედვით გულანი მე-XVII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდეს ან მე-XVIII დასაწყისს. ბოლოს მიკრებული აქვს ორი ტყავის ფურცელი, რომელზედაც სახარების განმარტების (თარგმანის) ტექსტი ყოფიღა.

VI. ძიღისპირი $20,5 \times 14,5$ სანტიმეტრი, დაწერიღია ქალაღდზე ნუსხა ხუცურით. ყდა აქვს. ქორონიკონი არ უზის. ხელთნაწერი უნდა ეკუთვნოდეს მეXVII—XVIII საუკუნეს.

VII. მარგალიტი $21 \times 16,5$ სანტიმეტრი, დაწერიღია ქალაღდზე ნუსხა ხუცურით, ხელთნაწერში მოიპოვება ოთხი-ოდე სურათი საკმაოდ კარგი ნახელავი. ბოლოს ტექსტის ხელით სწერია:

წ.: დაიწერა წიგნი ესე მრგლტი კელითა ფდ ცდვღისა რუისელი მღდელ მონოზონის კლიმაშვიღის იოსებისთა სმე-უფოსა ქლქსა რუსეთს მოსკოვს და შევსწირე წიგნი ესე რუის ხატსა ხთაებისსა ვინც გმოსწირ[ოს] ისიმც რისხ ვს და მისნი გნწყობიღნი და ნურც იქსნების სლით და კორცით და რანიც წნი სვიქსარსა შიგნ სწერიან ისიმც რისხეს ამის გმომწირღსა ან. ჩღგა. დაიწერა წიგნი ესე ჩღგა.

VIII. დასდებელი ანღრია კრიტელისანი $20,5 \times 14,5$ სანტიმეტრი, ნაწერია ქალაღდზე ნუსხა ხუცურით, თავი და ბოლო აკლია. ხელითნაწერი მე-XVIII საუკუნის უნდა იყოს.

IX. ფერემ ასურის სიტყვაჲ ფერისცვალეებისათვს 21×15 სანტიმეტრი, დაწერიღია ქალაღდზე ნუსხა ხუცურით. ბოლოს სწერია:

მრავალ ემირ წინამძღრის შვილი მროველ მიტროპოლიტი

გერმანე, რისა საფასითა აღწერე უღირსმან მღვდელმან სიონის დეკანოზმან ნკლზ: ჩღაჭ. 1768.

მე მროელ გერმანეს ამ მღთაებისათვის შემწირავს სულისა ჩემისა საოხად ნურვინ იკადრებთ გამოწირვად

X. წესი კურთხევისათვის ეკკლესიისა $27 \times 12,5$ სანტიმეტრი, დაწერილია ქალაღდზე მხედრუღის ხელით. ბოღოს აქეს მინაწერი:

გარღმღითარგმნა რუსუღისაგან ქართუღად იღუმნის ტრიფიღესგან იუნისს 21 წელსა 1784

ქვემოთ სწერია:

გე

ხენნედ იოანემცა უღირსი იკონომოსა დეკანოსი ტფიღლისს სოღისა აღმწერი ამისი მკითხნო 17³/₂₀92.

XI. თთვენი, რომელიც შეიცავს საკითხავებს იენისისა, ივღისისა აგვისტოსა, $31,5 \times 21$ სანტიმეტრი, დაწერიღია ქალაღდზე ნუსხა ხუცურიით: ყდა დამტვრეულია, თავი და ბოღლო აკღია. ხელითნაწერი ჩვენის აზრით მე-XVIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდღეს.

XII. ნაწყვეტები დავითის ფსალმუნებისა 20×15 სანტიმეტრი ყდაში, ნაწერია ნუსხა ხუცურიით. მხოღოდ რამოდენიმე ფურცელია დაცული. ხელითნაწერი ჩვენის აზრით მე-XVIII საუკუნეს უნდა ეკუთვნოდღეს.

XIII. წიგნი იოანე დამასკელისა $16 \times 10,5$ სანტიმეტრი, დაწერიღია ქალაღდზე მხედრუღის ხელით, ყდა დაცულია. ბოღლოს სწერია:

ქეს აქეთ: ათას შვიდას ოცდა რვასა ეს წიგნი მე მროველ ფვისკოპოზმან ნიკოღოღოზ რუისის ღთაებას შეესწირე: ისიმც რისხავს და იესო ქრისტე: და სუღი წმიდა: ვინ იმ რუისის ღთაების საყდარს ეს გამოსწიროს ყოვეღს მროვეღსა. და

წამკითხავთ გენვეწები შენდობას მიბძანებდეთ: ღთის ყსივარულისათვის:

მე ორბელის შეილმან მროველ ეფისკოპოზმან ნიკოლოზ აღვაწერინე იოანე დამასკელის წიგნი ესე: ქალაქსა შინა ასტარხანს: ქართლიდამ რუსეთს მოვდიოდით მეფე ვახტანგს ვახლდით: იქ ქართლიდამ წამოდებული დიად ძველი წიგნი იყო: აღარც თავი ჰქონდა: და აღარც ბოლო: რაც ჩნდა ეს გარდმოვაწერინე დაუკარგაობისათვის: და შუაზედაც ცხრამეტი და ოცი თავი ამოგლეჯილი იყო: რომელსაც ღნ ქართლის თათრისავან გამოკსნა გაღირსოსთ ამის გათავებას ეცადენით. ღთის სიყვარულისათვის: და ვინც ნახევდეთ თვითოს შენდობას მიბძანებდეთ და ამ წიგნს რუისის ღთაებას ნურავინ გამოსწირავს: თუ ვინ ძეგამოსწიროს, ისიმც ღთაება რისხავს.

ამის ბოლოს სწერია:

ღო შე ფდ ცდელი ისბ კლიმიაშვილი ამისი დამწერი.

XIV. ნეტაფრასი 21×16 სანტიმეტრი, დაწერილია ქალღმერთ ნუსხა ხუცურით. ყდა დაცულია, ბოლოს სწერია ტექსტის ხელით:

სადიდებლდ წისა სბისა. მე გლხკმნ ხუცეს მონაზონმნ ვიგლს მოდგინე, და აღვაწერინე. საფასითა ჩმთა: ყდ წის ღის მშობლის შბის საკითხვი: და ჯის ამაღლების ნეტაფრასი: და: წამებჲ. წისა დბლის მთვრ მწმისა დიმიტრისა: და ტაძრად მიყვნების შესხმა და ქება და წამება: და წამებჲ წისა მოწამისა დბლისა რედენისა: ცხრბჲ და მოქლქბჲ წისა მმისა ჩნ ისა ნიკოლოზისა და მიცვლბბჲ ყდ წისა ღისა მშბლისა შესხმა და ქბჲ: და ვინცა ჩმს უკან მიემთხვიენეთ ამთ ჩმთა ნაღვაწთა შენდობჲსა ჰყოფდეთ ჩმ გლხკის ბერის გერმანესათს რა ლოცვა თქნი მეოხ მეყოს მე უდებსა და თქნცა სათნო ეყოთ შემოქმედსა: სანამ ცოცხლ ვიყო ნუ ვინ იკადრებთ მიმძლავრებით გინა მიხვეკით ამ წიგ-

ნის მიღებდა. და როცა მოვკდე მას უკან თქნ იცით ცოცხალი უკეთ მოიხმართ:

ამის ბოლოს იუსტინეს ხელით მხედრულათ სწვრია:

მე მროვლმან მიტროპოლიტმან იუსტინემ შევწირე წმინდას ფერისცვალებისა ეკლესიასა მეტაფრასი ესე.

XV. სახარება ტყავისა 24,7 X 15,7 სანტიმეტრი, ნაწერია ნუსხა ხუცურით, თავში აკლია ეტრატის ფურცლები, რომლების მაგიერ მიკერებულია ქალაღდის ფურცლები მერმენდელის ტექსტით. ტყავი ხელნაწერისა გადანარეცი (პალამფესტი) მოჩანს. ყდა ხისა აქვს ტყავ გადაკრული, ბოლოს დართული აქვს სარჩევი ყოველ დღეური საკიანხავებისა. როდის ან ვისგან არის წიგნი გადაწერილი, არა სჩანს, მაგრამ პალეოგრაფიურის ნიშნებით, ჩვენის აზრით, ხელთნაწერი უნდა იყოს გადაწერილი არა უგვიანეს მეთერთმეტე საუკუნისა. და როგორც სჩანს მინაწერებიდან ჰკუთნებია სვეტის საყდარს ტბეთის მახლობლათ. არა ტექსტის ხელით მინაწერები ამ სახარებაზე ბევრია და ზოგი მათგანი ძველ გვარებს მოიხსენებენ. მოგვყავს აქ ეს მინაწერები:

1. ჩუენ სკუტვითა დაწერეთ დაწერილი ესე. პატრონმან ივწნე საბაზიარო. გაგვშვა. და სხუა მრავალი კეთილი საქმე უყო სკუტსა აწ. ჩუენ გაუკეთეთ ყლთა სახარებისა წარკითხვად და ლოცვა ვინცა მოვშლოს. მისთუისმცა გაიკითხვის.
2. აღიდე: სახარებაო: სლი ჩექას ძის დავთსა შეიწყალე: აქა და მს სუკუნ.
3. სლსა ავალოშვილისა გვირგვირნასა შწ ღწ: ვინცა ესე ლცვა მოუშალოთ ღწ ჰკითხოს
4. სლსა [ავალო]შვილისა სუიმონისა შწ ღწ.
5. სლსა თურმანის ძისა მარუშიასსა შწ ღწ და სლსა მეუღლისა თუაღისა შწ ღწ.
6. სლსა ილიას ძესა ქუმსიას შეუნდნეს ღწ.

7. სულსა სულკურთხეულისა... შეილისა ბაზატისსა შ^ნ ლ^ნ მისა მეუღლესა გულსრამს შ^ნ ლ^ნ
8. სულსა დაეჭრისძესა კლადონასა და მისსა შეილს გიორგის შ^ნს ლ^ნ ა^ნ.
9. ელისესა შ^ნს ლ^ნ ა^ნ.
10. ს^ლსა რჩეულსა შეილის ზავრა ყოფილისა ზაქარიასა შ^ნ ლ^ნ და მათსა ძესა ხორუს შ^ნ ლ^ნ
11. ს^ლსა თეთრადეს ინდოსა და მისთა დედა შ^ნ შ^ნა შ^ნ ლ^ნ ა^ნ.
12. ს^ლსა ყუდაძისასა აბრამს და მისთა დედთა შ^ნ შ^ნა შ^ნ ლ^ნ.
13. სულსა ხარტშიძესა ივანსა და მისა მეუღლეს მანიერსა და მისა დაისაწულსა სალომინაერის შ^ნ ლ^ნ.
14. ს^ლა მოზაუერადესა ზაურაშას შ^ნ ლ^ნ
15. ს^ლსა ქარციძესა მ... და მისთა დედა მამა. შ^ნ ლ^ნ
16. ს^ლსა ქარციძესა ბდირიასა მეუღლესა მისსა მაიანს შ^ნ ლ^ნ
17. ს^ლსა დევადარადესა ბდირის ძისა მისა მეუღლესა კეკელასა და მისთა შეილთა შ^ნ ლ^ნ
18. ს^ლა ლალივაშვილსა აგვაროზს მისსა მეუღლესა მაზისა. * თუალსა ხარადარს შ^ნ ლ^ნ
19. ს^ლსა ხუციძესა აბესლ^შსა შეუნდნეს ლ^ნ.
20. სულსა ბუქიტძესა დარისპანსა შეუნდნეს ლ^თმ^ნ
21. ს^ლსა სალომნიძესა იოსებსა შეუნდნეს ლმერთმან.
22. ს^ლსა ლასურიძესა სფრიდონს და მისა მეუღლესა ყისყნსა შ^ნ ლ^ნ.
23. სულსა შალიკაშვილისა ელიასასა დღეგრძელობით კოდვანი მისნი შეუნდნეს ლმერთმან
24. ს^ლსა იროდნს მღმდელსა შ^ნ ლ^ნ
25. სულსა მკეციძის ასულს როდენ ყოფილს სიძესა და მის ძმის წულს იოსებს შეუნდნეს ლმერთმან.
26. ს^ლა კავაკასიძესა ზაქარიასა და მისა მეუღლე ულპიასა შ^ნ ლ^ნ
27. ს^ლსა ამილხოორის შავილსა(sic) იობ შ^ნ ლ^ნ
28. სულსა კობასძეს როსაბს შ^ნ ლ^ნ.

29. სულსა აღმაიფარს შ ო ნ ო ნ
30. ს ო ლსა ქუმასიასა შ ო ნ ო ნ
31. სულსა შამიძესა იაჯავრსა შ ო ნ ო ნ და მისა მეცხედ-
რესა ანასა და მისა ძესა დაეითსა შ ო ნ ო ნ.
32. სულსა გოგოლა შ ო ნ ო ნ
33. შვილსა გ ო ისა ელილზდეს შ ო ნ ო ნ და მისა მეუღლესა.
ბისა ძესა რომანოზსა და მისა მეუღლესა გულსურუმს
შ ო ნ ო ნ.
34. სულსა მალარაძესა გ ო გის და მისა მეუღლეს ქეთეონს
შ ო ნ ო ნ
35. სულსა ანტონიძესა დანიელს შ ო ნ ო ნ
36. სულსა ვარდანძესა ნიკოლოზს მისა მეუღლესა მისა
ძესა შ ო ნ ო ნ
37. თავდირიძესა ნაეროზს შ ო ნ ო ნ
38. ს ო ლსა შარაბიძესა ხანცთისა დეკანოზსა ათანასეს და
მისთა დედა მამათა შ ო ნ ო ნ
39. სულსა დეკანოზსა დემეტრეს და მისა ძმასა ი ო ეს მირაქს
შ ო ნ ო ნ და მათთა დედა მამათა შ ო ნ ო ნ
40. ს ო ლსა სუტის დეკ ო ნ ო სსა კუციძესა მ ო სეზ შ ო ნ ო ნ. 1)

გ. თაყაიშვილი

(შემდეგი იქნება)

1) ქართული ტექსტები ზელთნაწერების მინაწერთა აქ პირველად
იბეჭდება.

კველი თაობა

ილია ჭავჭავაძე, რეკორდ მუბჯიფისტი

II¹⁾

წინა წერილში ჩვენ აღვნიშნეთ ერთი შესამჩნევი მოვლენა. ერთი ნაწილი ქართველ ახალგაზდობისა (სამოცდაათოთხმოც წლებისა) სამშობლოს გაურბოდა და თავის მოვალეობადა სთვლიდა რუსეთის საშუალებით კაცობრიობის მოძრაობაში ჩარეულიყო. რამდენად გულწრფელი იყო ამ ახალგაზდობის მისწრაფება, იმდენად უნაყოფო იყო მისი მოქმედება და ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ ჩვენმა ახალგაზდობამ, ასცდა რა იგი სამშობლო ნიადაგს, კაცობრიობის უშუაშავლო სამსახური მოინდომა.

ბევრი რამ იყო ჩვენს ცხოვრებაში იმისთანა, რამაც დაჰბადა ჩვენში ეს „უნიდაგო“ ტიპი. ერთის მხრით ჩვენი ცხოვრება ვერ აკმაყოფილებდა განვითარებულ გონებას, მეორეს მხრით, ვიწრო პატრიოტულმა მიმართულებამ, რომელიც თან-და-თან ფეხს იდგამდა ჩვენს საზოგადოების ერთ ნაწილში და რომლის დამახასიათებელი თვისება იყო თავმოწონება, წარსულ გმირთა და ცხოვრების თავყანის ცემა, განურჩევლად იმისა, თუ რა იყო ამ წარსულში სათაყენებელი და რა გასაკიცხი, როგორღაც დააფთხო, დაქსაქსა ჩვენი ახალგაზდობა. და ამ დაქსაქსავსაც გარემოება ხელს უწყობდა—ჩვენი განათლებული ახალგაზდა თავის სიკაბუკეს უცხო ქვეყანაში ატარებდა. რამდენისამე წლის

1) იხ. „მოამბე“ № VI. 1901 წ.

განმავლობაში იგი ეცლებოდა ჩვენს დაქვეითებულ ცხოვრებას და ატარებდა რუსეთის დიდ ცენტრებში, საცა შედარებით ცხოვრება სდულდა, საცა ახალგაზნდა კაცი ადვილად ჰპოულობდა გონების საზრდოს და თავის გულის პასუხსაც აკმაყოფილებდა. ყველა ამან დასტოვა ჩვენს ცხოვრებაში შესამჩნევი კვალი, გამოიწვია ერთგვარი მოძრაობა, რომელსაც ჩვენ „უნიადაგო“ მოძრაობას ვუწოდებთ. ამ მოძრაობას უნიადაგობის სახელს იმიტომ კი არ ვაძლევთ, რომ იგი ვითომ ჩვენს ცხოვრებიდან წარმოშობილი არ ყოფილიყოს, არამედ იმიტომ, რომ მან უმგზავსი, უსამართლო და მიდგომილი ხასიათი მიიღო.

ჩვენებურმა ვიწრო პატრიოტობამ რეაქცია გამოიწვია. ეს რეაქცია გამოისახა კაცობრიობის ფართო, ფრთებ-შეუკვეცელ სამსახურის სურვილში. ახალგაზნდა ქართველი ჰშორდება ეროვნულ ნიადაგს და ამ დაშორებით თან-და-თან სულიერ კავშირსაც ჰკარგავს იმ წრესთან, რომელშიაც იგი აღიზარდა. ამ სულიერ კავშირის გაწყვეტასთან მის გულში სამშობლოსადმი გულ-გრილობამ და უსამართლობამ დაისადგურა. არც წარსულში, არც აწმყოში, არც მომავალში ის არა ხედავდა სანუგეშოს, სანუკვარს, გამახალისებელს და გულის გამკეთებელს. ბარბაროსობა წარსულში, ბარბაროსობა აწმყოში და მომავალი ბურჟუაზიით მოცული—აი ის დასკვნა, რომლამდინაც მივიდა ერთი ნაწილი ჩვენის ძველი თაობისა თავის ახალგაზნდაობაში. ამ მიმართულებების 1) ტიპური გამომსახველი იყო ბ-ნი ნარ-დონი, „Письма о Грузии“-ს ავტორი.

ამ წერილებმა ისეთი შთაბეჭდილება მოახდინეს ჩვენს საზოგადოებაზედ, როგორც რუსეთში ცნობილმა ჩადავის „ფილოსოფიურმა წერილმა“ რუსეთის საზოგადოებაზედ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში. ჩადაევმა, შეშინებულმა იმ დროის რუსეთის დაქვეითებით, გატაცებულმა დასავლეთ ვეროპის კულტურით, უარაჰყო რუსეთის წარსულ ცხოვრების ღირსება, გააქარწყლა ყოველი იმედი უკეთესის მომავალისა და რუსეთის

1) Сѣв. Вѣст. 1889 г. Февраль и Мартъ.

ერთად-ერთ სხნას იმაში ხედავდა, რომ რუსეთს უნდა უკუ-
ეგდო თავისი ეროვნული თვისებები, მართლმადიდებელი სარწმუნოებაც შეეცვალა კათოლიკეს სარწმუნოებაზედ და სხვა. ჩა-
ადაევი მით უფრო მოგვაგონებს „Письма о Грузиѣ“-ის დამწერს,
რომ ამ ორივე კაცის სულიერი მდგომარეობა ერთისა და იმავე
ანალოგიურ წყაროდამ გამომდინარეობს. ერთსაც და მეორე-
საც ვერ აკმაყოფილებდა შინაური ცხოვრება, ერთიც და მე-
ორეც დაეწაფა კაცობრიობის გაუზომელ ცხოვრების ზღვას,
ერთიც და მეორეც ამ ზღვის ტალღებმა ნაპირს, მკვიდრ
ხმელეთის ნიადაგს მოაშორეს და იქ, აღშფოთებულ მღელვარე
ზღვის შუაგულში, მკაცრი, სასტიკი, ერთ მხრივი და უღმობე-
ლი მსჯავრი გამოათქმევინეს ყველა იმაზედ, რაც დარჩა ხმე-
ლეთის ნაპირას, და რაც ბუნდოვანად მოჰჩანდა შორილამ,
აღშფოთებულ ზღვის შუაგულიდამ.

„Письма о Грузиѣ“ თავხარი დასცეს ჩვენს საზოგადოებას.
შთაბეჭდილება მით უფრო ძრიელი იყო, რომ ამ წერილების
ავტორი შემოსილი იყო მეცნიერების სამოსელით და მისი
მკაცრი მსჯავრი თვით სამართლიან უღმობელ მეცნიერების
მსჯავრს მოაგონებდა კაცს. ამ წერილებში დამცირებული იყო
არამც თუ ის, რაც მართლად დასამცირებელი იყო, არამედ ისიც,
რითიც თავი მოგეწონდა და რითიც გაჭირვებაში თავს ვინუგე-
შებდით. ავტორმა თავის სურვილისამებრ გადააკეთა ჩვენი ისტო-
რიის დასაწყისი, მისი მიმდინარეობა, ჩამოაცალა ჩვენს თვალში
ყოველი ღირსება და ჩვენს სულ-მოკლეობას საზრდო მისცა. ამ
მიმართულების წინააღმდეგ გალაშქრება იყო საჭირო, საჭირო
იყო პასუხის გაცემა, საზოგადოების დამშვიდება, აღგზნებულ
ცუდ ენებათა ჩაქრობა. ერთის სიტყვით, დრო მოითხოვდა
ჩვენი ისტორიის უმთავრესს მომენტების გადასინჯვას, ცრუ მე-
ცნიერულ დასკვნების დარღვევას. საჭირო იყო ჩვენს თავზედ
მოგროვილ ღრუბლების გაფანტვა, ჩვენი არე-მარის მზის სხი-
ვებით მოფენა და განათება. აქაც ილია ქავეჭავაძე გამოდის და
სწერს თავის ყოველის მხრივ შესანიშნავ „ი ისტორია“-ს.

საკვირველია, მგონი, არსად არ უნდა იყოს გავრცელებული ესოდენ ცალმხრივი უსამართლო დაფასება კაცისა, როგორც ჩვენში. თუ რომელსამე კაცს ერთ კითხვაში არ ვეთანხმებით, არ შეგვიძლიან, რომ სხვა კითხვებში დავეთანხმოთ, თუნდაც ეს სხვა კითხვები სწორედ ისე ჰქონდეს გაგებული, როგორც ჩვენც გვესმის. თუ ერთ რამეში არ მოგვწონს კაცი, ჩვენ ვცდილობთ, ყოველ ღონისძიებასაც ვხმარობთ დავაქვეითოთ, დავსცეთ და ფეხ ქვეშ გაეთელოთ აღამიანი. სწორედ ამავე მიდგომილობასვე ვიჩენთ იმ შემთხვევაშიაც, როდესაც კაცს ვაქებთ და როდესაც მისი აზრები მოგვწონს—აშკარა სისულელე და უგუნურებაც რომ წამოროშოს ამ კაცმა, ჩვენ ვერ დავინახავთ ამ უგუნურებას. მეტის-მეტის სიფიცხით, ვნებათა ღელვით და აჩქარებით მოგვდის ყველა ეს.

აი თუნდა ჭავჭავაძის მაგალითი ავიღოთ. ეს არის დავიწყეთ ჩვენ ამ მწერლის დაფასება, დავბეჭდეთ წერილი, რომელშიაც თანხმობა გამოვუცხადეთ ეროვნულ კითხვების განმარტება-გარკვევაში და ამასთან ისიცა ესთქვით, რომ მისს ეროვნულ პროგრამას სხვა ეკონომიური საფუძველი უნდა დავუდლოთ. ამის შესახებ „კვალის“ 30 №-ში ვკითხულობთ: „ჩვენ გვაკვირვებს მხოლოდ ის გარემოება, თუ რად უღალატა ბ-ნმა ჯორჯაძემ თავის მანერას, თუ რად შესცვალა მან წერის კილო? ესე იგი თანახმად თვისი ეკონომიური პროგრამისა, პირდაპირ, შეუკიბ შემოუკიბავათ, რად არ უარჰყო ილია ჭავჭავაძის ეროვნული პროგრამა?“ ყველა ეს სიტყვების ავტორს იმისთანა დანაშაულობად მიაჩნია, რომ იგი გულმტკივნეულად დასძენს: „ჩვენ ძლიერ ვწუხვართ ბ. ჯორჯაძისთვის, რომ იგი ასე ჩქარა დამდგარა თავდაღმართ გზაზეო“...

როგორც ხედავთ, „თავდაღმართ გზაზე“ დადგომა ყოფილა სწორედ ის შემთხვევა, როდესაც თქვენ გაბედეთ და სთქვით, რომ ამა და ამ კაცის ერთი აზრი მომწონს, ხოლო მეორე — არა. ეს შეუწყნარებელია, ჯარივე აზრი ერთად ან უნდა მოგწონდეთ, ან არ მოგწონდეთ. ასე ვსჯით ჩვენ და ამ აზრებით ანუ უკეთ ამ „ენებებით“ საჯაროთაც გამოვდივართ.

რაც შეეხება ილია ჭავჭავაძის დაფასებას, აქ ჩასაფრული სხვა მოსაზრებაც, რომლის დარღვევა აუცილებელ საჭიროებად მიგვაჩნია. „კვალი“ უმთავრესს და განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევს ცხოვრების ერთ მხარეს—ეკონომიურ ურთიერთობას და ამას სდებს ეროვნულ და პოლიტიკურ ცხოვრების საძირკვლად. თუ ამ აზრზე დავდევით და ყოველი ჩვენი კიბზა ეკონომიურ ურთიერთობიდან გამოვიყვანეთ, მაშინ, რასაკვირველია, თქვენი ეკონომიური პროგრამა იმავე დროს თქვენი ეროვნული და პოლიტიკური პროგრამაც იქმნება. მხოლოდ, თუ ამაში არ დასთანხმდით და ის აზრი გამოსთქვით, რომ ეკონომიური ურთიერთობა მხოლოდ ერთი მხარეა ცხოვრებისა და ამ ცხოვრების მეორე მხარესაც ისეთივე დიდი გავლენა აქვს ცხოვრების მომდინარეობაზედ, თუ მხედველობაში მიიღეთ „განსაკუთრებული“ პირობები, რომელშიაც პოლიტიკურმა ცვლილებამ ჩვენი ერის სვე-ბედი ჩააყენა, და თუ ამ მოსაზრების ზედ-გავლენით, თქვენ შეიმუშავეთ იმგვარი ეროვნული პროგრამა, რომელიც ჩვენი განსაკუთრებულ პირობების დაგვარი იქმნება,—მაშინ ეროვნულ ო ეკონომიურ პროგრამების გაერთიანება არ არის საჭირო, უკეთ ვსთქვათ, მაშინ ეროვნული პროგრამა თავისს შინაარსით ეკონომიურ ურთიერთობის განმარტების პროგრამად აღარ ჩაითვლება და ამისათვის, ამ შემთხვევაში, შეიძლება სხვა და სხვა საზოგადოებრივ ჯგუფებს ჰქონდეთ სხვა-და-სხვა გაგება, ეკონომიური ცხოვრების მხოლოდ ერთად განმარტება ეროვნულ კითხვებისა. აი ჩვენ სწორედ ამ მოსაზრების ძალით ვამბობთ, რომ ილია ჭავჭავაძის (პირველ ხანის) ეროვნული პროგრამა არც ჩვენ ეროვნულ კითხვების განმარტებას ეწინააღმდეგება, არც უნდა ეწინააღმდეგებოდეს თვით „კვალი“-ს პუბლიცისტებისაც.

„აი ისტორია“-ში ილია ჭავჭავაძე გვაძლევს იმ საზომს, რომლითაც უნდა ვიხელმძღვანელოთ ქართულ ისტორიის უმთავრესს მომენტების დაფასებაში. ავტორს აქვს მხედველობაში პოლიტიკური და კულტურული მხარე ჩვენის ისტორიისა. ჩვენ არ გამოვუდგებით აქ იმის აღნუსხვას, თუ რა და რა აზრი

დაურღვია ჭავჭავაძემ „Письма о Грузіи“ -ის ავტორს. ჩვენ მოკლედ აღენიშნაეთ ჭავჭავაძის მოსაზრებას ქართველების ძველებურ გარეშე პოლიტიკაზედ, ქრისტიანობის მნიშვნელობაზედ საქართველოში, ჩვენს ძველ ხუროთ-მოძღვრებაზედ, ქართულ ენის გავრცელებაზედ და სხვა. და ამასთან ვეცდებით გამოვავაშკარავოთ ავტორის საზოგადო შეხედულება ისტორიაზედ, კრიტიკაზედ და სჯულის ევოლიუციაზედ. „აი ისტორია“ იმგვარ ნაწარმოებთაგანია, რომელიც, ერთის მხრით, წარსულ ისტორიის ვითამდა უნაყოფობის აზრს აქარწყლებს, მეორეს მხრით, გვაძლევს მასალას ავტორის ფილოსოფიურ შეხედულების გათვალისწინებისათვის.

ჭკონდა თუ არა ქართველობას ისტორიის მსვლელობაში განსაზღვრული პოლიტიკური იდეალი და ამ იდეალის მისაღწევად შესაფერი მოქმედებაც, თუ იგი მოკლებული იყო პირველსაც და მეორესაც და მისს პოლიტიკურ ცხოვრებას არავითარი გონიერი აზრი არა ჰქონდა? აი რას გვეუბნება ავტორი ამ კითხვაზედ:

...მას შემდეგ, რაგი სამხეთი შეიმუსრა, სამხრეთი ჩვენი ღია დაჩნა მტერთათვის შემოსასეკად. ამ მიზეზის გამო, სამხეთას შემუსკრის შემდეგ, არც ერთი ძეფე არ ყოფილა დიხსეული ამ სახელისა, რომ თვალი სამხრეთისაკენ არ სჭეროდეს და აქედ საბრძოლველად არ გამოსულიყოს, რომ ან ჩვენი მიჯნა სამხრეთისა საქართველოზედ შორს გაედგა მოსეკებისა და უშიშრობისათვის, ან მტრისათვის იმისთანა ზარი დაეცა, რომ დიდხანს დარა შემოეხედა-რა საქართველოსთვის. ეს იყო პოლიტიკური საჭიროება, რომელიც უთავებოდა ჩვენს მშვიდობათ ყოფნასა და არსებობასა... განა სულელები იყვნენ დაუთ აღმაშენებელი და მისნი შემდგომნი თამარამდე და თამარის შემდეგ სხვა მეფენიც, რომ სულ აქედ იწეოდნენ სამართად. ქართველებს ამ მხრით რომ გამაგრება მოესწროთ — ვინ იცის — საქართველოს ბედი როგორ დატრიალებულიყო (ხაზს ჩვენ ვუსვამთ) — საუბედუროდ ეს ვერ მოასწრეს და ამისი მცდელი კი სხვათა შორის თამარა ჩვენმა ავტორმა (ბ-ნმა ხარ-დონმა) გამოაკლო დადებას და სახელსა¹⁾).

¹⁾ „ივერია“ № 90. 1889 წ.

ამრიგად, ავტორის შეხედულებით, ჩვენი ძველი დროის პოლიტიკური ცხოვრება სტიქიონს არ მოაგავდა, მისი მსვლელობის შინაარსი შემთხვევაზე არ იყო დაფუძნებული, პირიქით, გონივრულად გამოანგარიშებულ მოსაზრებაზედ. ჩვენი მეფეები სულ სამხრეთისაკენ იწევდნენო, აქ იყო საქართვენი დამაგრება, რადგან აქედან გვაწვებოდა ის ძალა, რომელმაც ჩვენს პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას ბოლო მოუღო. დავით აღმაშენებელი და თამარი ამ აზრებით ხელმძღვანელობდნენ, ის თამარი, რომელზედაც ჩვენს ავტორს მოჰყავს ერთი გერმანელის სიტყვები: თამარ მეფე იმისთანა სახელია საქართველოში, რომ კლდე, ღრე, ქვა, რასაც ხელს ახლებ და თვალს მიაკარებ, ყველა იძახის ამ სახელოვანის მეფის სახელსა...

პოლიტიკურ ცხოვრების განმტკიცებაში საქართველოს დიდ სამსახურს უწევდა ქრისტეს სჯული. ერთ ჩვენ წერილში ჩვენ აღვნიშნეთ ეროვნული ხასიათი ქართულ ძველ ეკკლესიისა. ეს ჩვენი მოსაზრება სასაცილოდაც არ ეყოთ ჩვენს ცრუ თავისუფალ მოაზრეთ. „სამღვდელოებას ანიჭებთ დიდ ნაციონალურ როლსა და ხალხს კი მართო შრომას და გაჩუმებას უქადაგებთო“. ამ ჟამად თავი დავანებოთ იმას, რასაც ჩვენ ხალხს ვუქადაგებთ, მხოლოდ მივაქციოთ ყურადღება ჩვენის ავტორის მოსაზრებას იმის შესახებ, თუ რა მნიშვნელობა ჰქონდა მისის შეხედულებითაც სარწმუნოებას ჩვენი პოლიტიკურ საძირკვლის გამაგრებისათვის.

«ქრისტეს სჯული ქართველებსათვის, ამბობს ავტორი, მართლ საწმუნოებრივი აღსარება კი არ იყო, იგი ამასთან პოლიტიკური ქვეთავი იყო საქართველოს შრავალ ნაწილების გასაერთოებლად და შექმსაკრებად. ერთობა საწმუნოებისა ერთობა ერისას მოასწავებდა. დრო იყო ამისთანა და სხვა არა-რა ელემენტი მაშინ შექმდებოდა არ იყო ეს ჩვენის ისტორიის დასაბამიდან სასურველი ერთობა დაეღინა. სხვათა შორის, ქართველი ერი ამისათვის უფთხაღდებოდა თავის სჯულს, რომელიც თავის შინაგან ღირსე-

2) „ივარია“ № 90, 1889 წ.

ბის გარდა, დუღაბობას უწევდა ერთობასა¹⁾). ამნაირადვე სამართ-
ლიანად მსჯელობს ავტორი შესახებ რელიგიურ სურათ-მოძღვრე-
ბისა. «ჩვენ, წა თქმა უნდა, გვეუბნება ავტორი, ჩვენს სურათ-
მოძღვრებას საქვეყნო მნიშვნელობას არ ვაძლევთ, მხოლოდ ვამბობთ,
რომ ეს შესვლება ხალხე დრო, როცა—თუნდ მონასტრებისა და
ტაძრების შენებით—წუურვილს სულისას იკლავს ხალხე. ეს საზა-
ტიო წუურვილია, იმიტომ, რომ სათავე წარმატებისა ეს წუურვილია
და სხვა არა».

მხოლოდ ყველა ეს საკმარისი არ არის ისტორიულ სინა-
მდვილის აღსადგენად. ერის კულტურა და მისი სულიერი ძალა,
სხვათა შორის, იმითაც გაიზომება, რამდენადაც გავრცელებუ-
ლია მისი ენა. ორი მეზობელი ხალხი ხშირად ითვისებს ხოლ-
მე ერთი ერთმანეთის სიტყვებს. მხოლოდ ის ერი, რომლის
ენაში ნაკლებია უცხო ერის სიტყვები, კულტურით შედარე-
ბით მაღლა უნდა იდგეს. მაგრამ მას, რაც ჩვენდა სასარგებ-
ლოდ ღალადებს, ჩვენი კულტურის დამცირებისათვის ხმარობ-
დნენ ბევრი და მათ შორის „Письма о Грузии“-ის ავტორიც. ჭავ-
ჭავაძეს მოჰყავს ლენორმანის და გატტერიასის — ორი დიდ მეცნი-
ერის მოწმობა ამ საგნის შესახებ. გატტერიასი გადაწყვეტით ამ-
ბობს, რომ თუ მომეტებული ნაწილი ქართულ სიტყვებისა იპოვებდა
სომხურს ენაში, ეს იმას ამტკიცებს, რომ იგინი სომხურს ენას შეუ-
თვისებია ქართულის ენისაგან, რომელიც ოდესღაც დიად გა-
ვრცელებული უნდა ყოფილიყო დიდ სომხეთში, ვიდრე არიე-
ლები შემოვიდოდნენ *), ასე რომ ქართულ ენას კი არ შეუ-
თვისებია სომხური სიტყვები, არამედ სომხურ ენას ქართული.
და ეს აგრეც უნდა ყოფილიყო, რადგან, იმავე მეცნიერების
აზრით, როდესაც პირველად მოვიდნენ სომხები დიდ სომხეთ-
ში (გეოგრაფიული ტერმინია — ჰაიასტანს არ ნიშნავს), ქართვე-
ლებს, იქ დასახლებულებს, უკვე შესამჩნევი კულტურა ჰქონ-
დათ.

რაც შეეხება თვით ქართული ენის ჩამომავლობას, ავტო-
რი არა სწყვეტს გადაჭრით ამ კითხვას (მეცნიერებაში არ არი-

*) „ივერია“, 1889 წ. № 106.

სო გადაწყვეტილი). მხოლოდ «Письма о Груз.»-ის ავტორის შესახებ ამბობს: „ავტორს ჰსურს ქართული ენა არიულის, სემიტიურის და თურანულის ნაბიჭვრად გაჰხადოს ჩამომავლობით და ღირსებით ხომ მიწასთან გაასწოროს, როგორც ყველაფერი, რასაც კი ქართული სახელი ჰქვია.“

ამ გვარად ჩვენ ვხედავთ, რომ ილია ჭავჭავაძის მოსარჩლეობა მყვირალა, ცრუ-პატრიოტული მოსარჩლეობა არ არის. ყოველი მისი დასკვნა დაფუძნებულია დაფიქრებაზე, ფაქტების ცოდნაზე და მეცნიერულ ჭეშმარიტებაზედ. მას აქვს სახელმძღვანელოდ მეცნიერული კრიტიკა და ამ კრიტიკის საშუალებით იკვლევს იგი გზას. „არის კრიტიკა, რომელსაც მეცნიერული კრიტიკა ჰქვია,—ამბობს ავტორი,—იგი „ჰო“-ს სათქმელსაც და „არა“-ს სათქმელსაც ერთ ნაირს აწონდა-წონვით ეპყრობა, იგი იმითია ღირსეული, რომ „ჰოს“ სათქმელსაც და „არა“-ს სათქმელსაც ერთ ნაირს სიფრთხით, ეპყრობა. იგი იმითია ღირსეული, რომ „ჰო“-ს საბუთსაც ისეთისავე გულმოდგინებით იძიებს, როგორც „არას საბუთს, რადგანაც სახეში მართო მართალი აქვსდა სხვა არა-რა. იმისთანა კრიტიკა მართლ-მოყვარე გამოძიებელია და მართლ გამკითხავი სასწორი“ *).

გავიცანით რა ჭავჭავაძის შეხედულება კრიტიკაზედ, ჩვენ თან-და-თან მივეუახლოვდით ავტორის ფილოსოფიურ აზრებს. ჩვენს ეხლანდელ მწერლობაში ბევრს ლაპარაკობენ სხვა-და-სხვა სოციოლოგიურ თემებზე, სხვათა შორის, იმაზედაც, თუ რა ჰქმნის ისტორიას, რა არის იმისი მმობრავი ძალა და საფუძველი. ამ კითხვების გადაწყვეტაში ჩვენში თან-და-თან ფეხს იდგამს „მარქსისტიული“ შეხედულება ისტორიულ პროცესის მსვლელობაზე. „მარქსისტიული“ შეხედულება, როგორც მოეხსენება მკითხველს, იმაში მდგომარეობს, რომ მწარმოებელი ძალა და ეკონომიური ხალხის ურთიერთობა იგულისხმება, როგორც ისტორიის უმთავრესი ფაქტორი—იგია

*) „ივერია“ 1889 წ. № 106.

ისტორიის შემქმნელი ძალა; სხვა, დანარჩენი, ამ ძალის შედეგია ანუ „ზედ-ნაშენი“; ამ გვარ ისტორიის განმარტებას უწოდებენ ეკონომიურ მატერიალიზმს. საინტერესოა, რა გვარად ხსნიდა ამ კითხვებს ჩვენი ავტორი? ამის შესახებ აი რას ვკითხულობთ იმავე „აი ისტორია“-ში*).

...«ცოვილიზაცია ანუ წინმატებულება ადამიანის მიზეზი კი არ არის, არამედ შედეგია ყოველ იმ ძალ-ღონისა ერთად, რომელნიც ერთად კრებულად მოქედობენ კაცობრიობაში საზოგადოთ და თვითვეულ კრში ცალკე. (ხაზს ჩვენ გუსვამთ ყველგან). ამგვარს ძალ-ღონებს სოციალურ ძალ ღონეს ეძახიან. ცოდნა, განებრაჲი და ზნეობრაჲი აღმატებულება, მრეწველობის, სიმდიდრის მეტ ნაკლებობა, წმუნება (წმუნება) იმ საგნების მიმართ, რომელნიც ადამიანისათვის უდიდესად მისაჩნეჲია, მართველება, წეს-წყობილება ჯანსუღი, საზოგადოებრაჲი, სამოქალაქო; კანება, ჩვეულებანი, ზნე ხასიათი და სხვა ამისთანა სულ ერთად ქქის იმას, რასაც რომელსამე დროას მდგომარეობის კრისას, თუ კაცობრიობისას ეძახიან, ანუ ცოვილიზაციას თავის მეტ-ნაკლებობათ».

ასე რომ, როგორც ვხედავთ, სოციოლოგიურ კითხვების გადაწყვეტაში ჩვენი ავტორი უფროხის ცალ-მხრივ დოკტრინალურ მოძღვრებებს. იგი ერიდება ცალ-მხრივ მოძღვრების საშუალებით რთულ და მრავალშტოიან ისტორიულ ცხოვრების განმარტებას. ამისათვის, ავტორი უარ-ჰყოფს სოციოლოგიაში როგორც აბსოლიუტურ იდეალიზმს, ისე აბსოლიუტურ მატერიალიზმს. მისის აზრით, მრეწველობის, სიმდიდრის მეტ-ნაკლებობა (ეკონომიური ურთიერთობა და მწარმოებელ ძალთა ვითარება), ოჯახურ, საზოგადოებრივ წეს-წყობილებასთან, ცოდნასთან და ზნეობრივ განვითარებასთან ერთად ჰქმნიან ისტორიას.

არა ნაკლებ საყურადღებოა ჩვენი ავტორის მოსაზრებანი პირველ ყოფილ რელიგიაზედ. ეს კითხვა თეორეტიულადაც უფროად საინტერესოა ქართველების პირველ-ყოფილ რელი-

*). „ივერია“ 1889 წ. № 77.

გის გარკვევისათვისაც. ბევრსა ჰგონია, ვითომ თავდაპირველად ქართველები კერპებს ემსახურებოდნენ და კერპთ-თაყვანისმცემლობა პირველ-ყოფილ რელიგიად მიაჩნიათ როგორც ჩვენში, ისე სხვაგანაც. ჰავჰავაძე იმ აზრისაა, რომ „თავდაპირველად ქართველები ერთს ღმერთს სცემდნენ თაყვანსა... მას მერმე ქართველებს, ჩვენის მატრიანეს სიტყვით, მრავალღმერთობა შემოუღიათ და ბოლოს ხომ კერპთ მსახურებაო*“). ამ აზრის დასასაბუთებლად ავტორს მოჰყავს ფრიალ საყურადღებო მოსაზრება. და ეს მოსაზრება მით უფრო საყურადღებოდ მიგვაჩნია, რომ იგი ეთანხმება თანამედროვე, ჩვენი დროის სოციოლოგიურ გამოკვლევებს—მაქს მიულერისას, რიზ დევიდისას და სხვებისას.

„ზიკველ-დაწუებით სჯულად მეცნაეკებაში ცნობილია თაყვანისცემა ცისა: ეს ცის თაყვანის მცემლობა ერთ ღმერთობას მოასწავებდა, ანა იმისთანას, რომ ეპირისპირეს მრავალ-ღმერთობას, რადგან მრავალ-ღმერთობის აზრიც არ იყო ჯერ იმ ხანში. ამ პირველ ყოფილ ერთ-ღმერთობას მოჰყავს მრავალ-ღმერთობა.... ამ რჩხანაში ადამიანს წარმადგენილი აქვს ღვთაება განუყენებულად; აქ ღვთაება იდეაა, აზრია და მას ანაკითარს ნიკოთერს სახეს არ ამღეკს ადამიანი არც გამოსახვით, არც გამაქანდაკებით. დიდი დრო გადის, ვადრე ადამიანი ცალკე გამაქანდაკეის ხილულ ბუნებისაგან უხილავ, ხორც-უსხმელს ღმერთებს და ხილულად და ხორცეულად გარდაჭქმნის საღოცავად. კერპები, რომელნიც წარმადგენენ უხილავთა ღმერთთა ან გამოსატულობით, ან გამაქანდაკებით, ხაღს ხანას მოასწავებენ სარწმუნოების განკითარებისას და წარმატებისას და ძალიან წინ წასუღია, პირველ დაწუებით ბუნების სჯულს რომ შეადაროს. ადამიანს დიდი და ხანგრძლივი დრო მძუნდა, დიდი წინ წაწევა განკითარების გზაზედ, ვადრე კერპთ მსახურებადე მიადწედა**)..

ეს მეცნიერთა გამოკვლევაზე ღამყარებული შეხედულება ფრიალ გამოსადგია ჩვენი ისტორიის დასაწყის ხანის შესწავ-

*) „ივერია“ № 130. 1889 წ.

***) ივერია № 120. 1889 წ.

ლისათვის, მეტადრე იმ აზრის დარღვევისათვის, რომელიც გვაუწყებს, ვითომ ის ხანა ჩენის ისტორიისა, რომელსაც „მცხეთის ხანას“ უწოდებენ, პირველ დაწყებითი ხანაა და კერპთ მსახურება, ვგრე გავრცელებული საქართველოში ქრისტეს რჯულის გავრცელებამდე, პირველ-ყოფილი რელიგია ყოფილიყოს ქართველებისა.

ამ სახით, ჩვენ გაეითვალისწინეთ ილია ჭავჭავაძის გონივრული ფიზიონომია. ჩვენ ჯერჯერობით გვანტერესებდა ჩვენი ავტორი, როგორც ეროვნული მწერალი და ამ მწერლის გასაცნობად, იმის გონების ავლა-დიდების გასაზომად საჭირო იყო გადაგვეჩინჯა ავტორის შეხედულებანი სხვა-და-სხვა სოციოლოგიურ კითხვებზედაც. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, თუ რა იარაღით არის შეიარაღებული ჩვენი მწერალი, ჩვენ მოკლედ აღვნიშნეთ მისი მეცნიერული მომზადება. ამ კითხვებს შემდეგში კიდევ დაუფრუნდებით. ამ ჟამად კი ავტორის დასახასიათებლად, იწის ეროვნულ გრძნობათა გამოსახავად გვინდა შევაჩეროთ მკითხველის ყურადღება ავტორის „მგზავრის წერილებზე“.

მწერლის ნამდვილი ხასიათის გასაგებად ძალიან გვშველის იმისი სულიერ ცხოვრების გაცნობა. საუკეთესო წყაროდ ამ სულიერ ვითარების გასაცნობად თვით მწერლის ნაწერები უნდა ჩაითვლებოდეს, რადგან სხვა, გარეშე პირი, ვერ გამოსახავს ნათლად და მარტივად კაცის საიდუმლო სულის მდგომარეობას.

ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილები“ (1861 წ.)-ეს ხელოვნური ნახევრად პუბლიცისტიური ნაწარმოები—მდიდარი მასალაა ავტორის დაფარულ ენაობის გასარკვევად, იმის აზრების, გრძნობების და მისწრაფების ასახსნელად, თუმცა ჩვენ ამჟამად არ ვვხებით ავტორის ხელოვნურ ნაწერებს, მაგრამ არ შეგვიძლიან არ მივაქციოთ მკითხველის ყურადღება ავტორის „წერილებში“ ზოგიერთ ხელოვნურ ადგილებზე, სწორედ იმ ადგილებზე, რომელნიც გვიხატავენ ავტორის საზოგადოებ-

რივ ხასიათს, იმისს მოქალაქობრივ ენერჯიას და ბრძოლის უნარს. მაშ ყური დაეუგდო თვით ავტორს.

„მეინჯარი.. დიდებულა, მუდრო და მშვიდობიანი, მკვამ ცივია და თეთრი. დანახვა მისი მაკვირებს და არ მადლეებს, მაც იებს და არ მათობს-ერთის სიტყვით მეინჯარია. მეინჯარი მთელის თავის დიდებულებითა საკვირველია და არა შესაყვარებელი. ახარად მინდა მისი დიდება? ქვეყნის უაზნი, ქვეყნის ქარიშხალი, ქრლევა, ქვეყნის ავ-გარგი მის მადლ შუბლზედ ერთ მარღესაც არ აატრეებს. ძირი თუძცა დედა მიწაზედ უდგა, თავი კი ცას მიუბჯინება, განზედ გამდგარა, მიუყარებელია. არ მიყვარს არც მავისთანა სიმაღლე, არც მავისთანა განზედ გადგომა, არც მავისთანა მიუყარებლობა. დალოცა ღმერთმა ისე თავზედ ხელ-აღებული, გიჟი, გადაჩეული, შეუბოვარი და დაუმონაჟი მღვრე თერგი. შავის კლდის გულიდამ გადმომსკდარი მიდის და მბოღავის და აბღავებს თავის გარეშეიძისა. მიყვარს თერგის ზარანი ხუილი, გამაღებული ბრძოლა, დრტინვა და ჯაი-ვაგლანი. თერგი სახეა აღამიანის გაღვიძებული ცხოვრებისა, ამაღლელები და დიხს-საცნობი სახეც არის: იმის მღვრე წყალში სჩანს მთელის ქვეყნის უბედურების ნაცარტუტა. მეინჯარი კი უგვდავებისა და განცხრომის დიდებული სახე: ცივია, რეგორც უგვდავა და ჩუმი, რეგორც განცხრომა. არა, მეინჯარი არ მიყვარს, მით უფრო, რამ მიუყარებლად მადლია. ქვეყნიერების ბედნიერების ქვა-ყუთხედი კი უკველთვის ძირიდამ დადებულა, ყოველი შენობა ძირიდამ ამაღლებულა, მადლიდამ კი შენობა არსად არ დაწებულა: ამიტომაც მე, რეგორც ქვეყნის შვილს, თერგის სახე უფრო მომწონს და უფრო მიყვარს. არა, მეინჯარი არ მიყვარს: მისი სიცივე ქსუსხავს და სითეთრე აბერებს! მადლიო! რად მინდა მისი სიმაღლე, თუ მე იმას ვერ ავწვდები და ის მე ვერ ჩამომწვდება! არა, არ მიყვარს მეინჯარი. მეინჯარი დიდ გეტეს მაგონებს და თერგი კი მჩისხანე და შეუბოვარს ბაირონსა. ნეტავი შენ თერგო! იმითი ხარ კარგი, რამ მოუსვენარი ხარ. ახა პატარა ხანს დადგე, თუ მერალ გუბედ არ გადაიქცე და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაუების ყიუინზედ არ შეგვერვალს. მოძრა-

ობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ლონისა და სიცოცხლის მომცემი“*)...

ამ პატარა ხელოვნურ ნაწყვეტში მკაფიოდ გამოირკვევა ავტორის სულიერი ვითარება, მისი საზოგადოებრივი ტემპერამენტი, მისი ცხოვრებისადმი სიყვარული. აქ ჩვენ გვაქვს საქმე ევროპიელ ქართველთან, რომელსაც უარ-ჰყვია, უკუ-უგდია აღმოსავლეთის უსაქმობა და უმოძრაობა.

„მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის, ჩემო თერგო, ქვეყნის ლონისა და სიცოცხლის მომცემი,—ამბობს ავტორი, რომელიც ეტრფივლება თერგს,—რადგან იგია სახე იდამიანის გაღვიძებული ცხოვრებისა“, ცხოვრება მდინარეს მიაგავს. შეჩერდება თუ არა მისი მოძრაობა, იგი „მყრალ გუბედ“ გადაიქცევა ხოლმე. მოქმედება, დაულალავი მოძრაობაა თავდები ცხოვრების წინ-მსვლელობისა, წარმატებისა. ავტორი თვითონვე გვაძლევს თავის სულიერ ცხოვრების გასაღებს. საზოგადო მოღვაწე, გატაცებული საქმით, მოქმედებით, თვით ცხოვრების მიმდინარეობით არ უნდა გრძნობდეს სულის ობლობას, ცხოვრებისაგან ჩამორჩენას, გამორიყვას“. არის იმისთანა წუთნი მარტოობისა,—გვიხსნის ამ აზრს ავტორი,—როცა ბუნებას შენ თითქო შენსას აგებინებ და იგი თავისას შენ გაგებინებს. ამიტომაც შეგიძლიან სთქვა, რომ მარტოობაშიაც არსად მარტო არა ხარ. ჰოი ორ-ფეხო ცხოველო, რომელსაც ადამიანს ეძახიან (ibid.) ასევეა საზოგადოებრივ ცხოვრებაშიაც, ჩვენ თითქოს ჩვენსაც ვაგებინებთ და იგი თავისას ჩვენ გვაგებინებს. ამგვარი მჭიდრო კავშირია კაცისა და ცხოვრების შორის. და ამ კავშირზე გვესაუბრება თვით ავტორიც: „ამ ღამეს ვგრძნობ გვეუბნება ის, რომ ჩემის ფიქრებისა და თერგის ჩივილის შუა არის რაღაც იღუმალლი კავშირი, არის რაღაც თანხმობა, გული მიტოკს და მკლავი მითრთის. რისთვის? დროს დაეცალოთ ამის პასუხის მიცემა“ (ibid). ამ სტრიქონების დაწერის შემდეგ ბევრმა წელმა გაიარა—ეს იყო დრო ჭავჭავაძის სალიტე-

*) თხუზლებანი ილია ჭავჭავაძისა, II „მგზავრის წერილები“.

რატურო და საზოგადო ასპარეზზე მოქმედებისა. და აი დღეს სწორედ ამ „დრომ“ მოგვცა პასუხი ავტორის მიერ დაყენებულ კითხვაზედ. ეს პასუხი მისი მოღვაწეობაა, მისი ნაწარმოები, რის დაფასებას და გარჩევას ჩვენ ვკისრულობთ დღეს.

ამ რიგად ქავჭავაძე გვიწვევს ჩვენ ცხოვრებაში საბრძოლველად, ის არ გვიმალავს, რომ ეს ცხოვრება „ტანჯვაა, წვალება, ბრძოლა და ვაი-ვაგლახი. სხვა გზა, სხვა ხსნა არ არის. ან ბრძოლა, ან სიკვდილი. მხოლოდ ბრძოლისათვის მომზადება უნდა; ცხოვრებას ჩაფიქრება ესაქიროება და გამოაშკარავება ყველა იმისა, რაც მისს ვარამს შეადგენს. და აი ქავჭავაძე სკდილობს დაგვანახეოს ჩვენი ნამდვილი მდგომარეობა, ის, თუ საიდან წარმოსდგება ჩვენი საერთო უბედურება, უნუგეშობა. ყური დაეუგდოთ.

ერთი მითხარ, თუ დმერთი გწამს,—გუთხარი მოხევეს, რა ცხ მე დამეწია: აი სტეფან-წმინდის პირდაპირ რა მოხასტერია?

— თერგ-გადმით?

— დიაღ.

— გიწუალობოსთ ცოცხალთა. შეგინდოსთ მკვლართა წმინდა სამების სასტარი არს, უწინალო განძთა საფარი, ერთა საბჭო (ეგრესიო ჩვენია ყველგან).

— რაგორ თუ განძთა საფარი, ერთა საბჭო?

— ქართველთა მეუეა განძი აქაიდ უფარვენ მტრინობას, მცხეთაიდ საუნჯე საფარად აქ ზიდულა მრავალჯერ.

— საბჭო რაღა არის?

— საბჭოი? იქაიდ არს სენაკ, სად სამართალი ბჭეთაგან იბჭოდის. რაიცა მძიმა საქმე სეკი ავარდის, მუნ იბჭობიდნეს.

— ვერ მეტყვი, რაგორ იყო ეგ ბჭობა და რაზედ უფრო მოხდებოდა ხლამე?

— რაიდ ვერ გეტყვი? რაიც ვუწეა შეგასმუნ. როდის ასტუდის ერობანი დიდ-დავა, დიდ-საქმე, დიდ-არჩევანი, ერობას აქაიდ გამართვენ, არჩივან ბჭელა ბრქენ-ბერ-გაცნი, პეიტრობით¹⁾ სასულ-

1) პეიტრობით—მეტის გონებით სახელ-განთქმულნი.

დებულნი, დასხმიან მათ იმ სენაკში საბჭოებად. რაიც მეგრედ სამე-
ბის სახელით, სთისგან მათსაწინელ მადლით იგნ ბჭენის თქმიან,
გადასტრდიან, აჩუინ შეშლიან, აჩუინ გადავლთან.

— შენ მოსწრებისარ მაგისთანა ბჭობას?

— რაიდ შეკესწრადი? ადრინდალ თქმულობას გიზრასკენ.

— ეხლა რატომ აღარ არის ეგა?

— აწინა?..

ჩაფიჭრდა ჩემი მოხევე და ჰასუსი კი არ მომცა. ცოტა ხანს
შემდეგ თითონ მკითხა მე:

— შენ რაი მიღუთის ხარ?

— ქართველი ვარ, განა ვერ შემატყე?

— რაიდ შეგეტყვის? ტალავარ²⁾ არა გაქვენ ქართველთა: რუ-
სად მორთულხარხ.

— ვაცს ქართველობა მარტო ტანისამოსზედ შეეტყობა?

— თვალთათვის ტყობად სამოსელ არხა.

— ენა და საუბარი?

— ქართველთ ენად ბევრი საუბრობს: სკამეხიც, ავსიც, თა-
თარიც, სხვა მიღუთიც.

— ტანისამოსს ქართველისას კი ცოტანი იცემენ?

— ქართველის ტალავარს იერი³⁾ სრულად სხვაია. რუსულში
ქართველ ვაცს მეურხროკების.

— ქართველი გულით უნდა ქართველობდეს, თორემ ტანისა-
მოსი რა არის?

— მართალ ხარ, მაგრამ გულში კინ ჩაიხედნის? გული შიგ-
ნიდ არხ, უხედველ, ტალავარ გარედ არხ, სახედველ.

— თუმცა მე რუსული მაცვია, დამიჯერე, რომ გულით ქარ-
თველი ვარ.

— იქნების.

არ ვიცი, ჩემმა მოხევემ დამიჯერა, თუ არა. ეს კია, რომ ამის
შემდეგ ამისთანა ბასია გავაბით.

— წელანდელ სიტყვასზედ რომ ჰასუსი არ მომეცი, — დაკაწე
კვლავ მე: — მე გკითხე, ეხლა რატომ აღარ ბჭობენ-მეთქი სამე-
ბის სენაკში.

²⁾ ტილავარი — ტანისამოსი.

³⁾ იერი — შეხედულობა.

— აწინა?.. ერობა სადა არნ? რუსობანი ვარნ. აწინა- ეველია
 გარუდდის, ეველია გაუქმდის. სამების ძირჩი სოფელ გერგეთ არნ.
 იქვეელ კაცთა მეფეთა შეუთქვეს სასტრის დარაჯობანი. მის მაგიერ
 მეფეთა თარხნობა მიანიჭის სრულ სოფელს, გუჟარც მანქსტის
 საშვილი-შვილად. ევეელ დამ აწინაც გერგეთიდ სამ-სამ კაც დარა-
 ჯად იგზანების. გერგეთელნ აწინაც სასტრის დარაჯობას თა-დ-
 ბულობენ, მაგრამ რუსობანი თარხნობა გარუდდის, მეფეთ გუჟარს
 რუსობამ უური არ ათხრავის. გერგეთი აწინა სხვაეთა ბეგრობს.
 გაუქმდის აღრინდელ დაწეობანი, სთის მათხანელ მადლით ბჭობაც
 სამებანი გადავარდისა.

ავტორი ძველ ისტორიულ ცხოვრების წესის ერობის
 დარღვევაზედ გვითითებს. აქედან იწყობა ჩვენი ჩამორჩენა.
 „აწინა ყველია გაკუდდის, ყველია გაუქმდის“, როგორც ამ-
 ბობს გულ-უბრყვილო მოხვევე. როგორ? იკითხავს მკითხველი,
 ამ მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისი დამ, პოლიტიკურ ცვლი-
 ლების შემდეგ, ამოდენა სიკეთე გაკეთდა ჩვენში და ავტორი
 კი მაინც ძველ დროს ეტრფიალებთ? რითი აიხსნება ეს? ერთმა
 ნაწილმა ჩვენის საზოგადოებისამ უკვე განმარტა და ასხნა ილია
 ქავჭავაძის სიყვარული წარსულისადმი. ავტორი ამ წარსულში
 „ფეოდალურ“ წეს-წყობილებას ეთაყვანებაო და აი მიზეზი მისის
 გულ-ჩვილობისაო განელილ დამოუკიდებელ ცხოვრებისადმი.
 ჩვენ სრულიად უარ-ვეყოფთ ამ განმარტებას. დავეუგლოთ ისევ
 ყური თვით ავტორს. ამ შემთხვევაში ჩვენ მის სიტყვებს დიდ
 ფასს ვაძლეფთ. ეს მისი სიტყვები აგვისხნიან ავტორის ნამდვილ
 მისწრაფებას და შემდეგ დაგვანახებენ, რომ ამ სახით, მისი
 აზრი შესამჩნევად ცვლებთ. მხოლოდ ამაზე შემდეგ, ეხლა კი
 მოვისმინოთ ავტორის მოხვევსთან საუბარი.

— მაშ უწინდელი დაწეობა და დრო უკეთესი იყო?

— რაიდ არა?

— რით იყო უკეთესი?

— აღრიდა ავად თუ კარვად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე
 გვეყუდნეს, მით იყვის უკედ. აღრიდა ერი ერობდის, გული გუ-
 ლობდის, ვაჟა ვაჟობდის, ქალაი ქალობდის. აღრიდა? ერთ-ერთს

დაკეუდნით, ერთ-ერთს ვიხვეწებდით. ადრიდა? ქვრივ-ობოლ ვიფარებდით... ერთ-ერთს ლალ მტკრთან ჩაკეფარვიდნით, დაცემულ ვიურკებდით, ატირდომილს ვისომიშინდით და ესრედ იფვის ბრალეა კაცისა, ერთ-ერთობა. აწინა ერთობა დაიშალის, მეძავ-მრუმობაი ჩამოკარდნის, სარობაი, ანგარი გვერინის, ერთ-სულობაი დაფარდნის, მტრობა მძაკვაი გასშირდის. აწინა ქვრივ-ობოლ ვინ განიკითსოს, ატირდომილ ვინ გაიცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის? აწინა არა არნ კაცნი და თუ არნ, პირად და გულად ჭულურ არნ. ური დავარდნილ გალახულ არნ, ვრდომილ-კრთომილი. წარსდა ქართველთა სხსლი, ქართველთა წესთ. ყობაი. ადრიდა ჩვენობა იფვის ე წარსდა, მოისხნა ქვეყანაი, რათა აწინა ჩვენი დარჩენა?

— ესლა რამ მშვიდობიანობა არის.

— რაის ვაქნევ ცარიელ მშვიდობას, ცარიელ სტვამაქით. რაი არნ მშვიდობა? უხმარ სატეკას ყანგი დაედვის, უსრბოლ წყალში ბაყანნი, ჭია-ჭუაი, ქვემძრომი გამარჯლდის. უდეკარ უსკენარ თერგნი ვი კალმახი იცის? რაი არნ მშვიდობა ცოცხალ კაცთათვის? რაი არნ მტრობა თუ ერთი ერობს? ცარიელ მშვიდობა მიწა-ჩიც გვეყოფის...

ასე ამ მარტავ სიტუგებთ სსნის მოხვეკე ჩვენს პოლიტიკურ ფილანთფიას. დიგებუდი, ჩემო მოხვეკე, რა ნესტარითა სარ ნაჩხვლეტი, — დასქენს ბოლოს ავტორი, — ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეკუთვნისლა სთქვი შენ და მე გაიგონე თუ არა, რაღაც უცნარმა ტვივილმა ტვინიდან გულამდე ჩამიბინა, იქ, გულში გაი'თხარა სამარე და დაიმარსა. რადემდის დამჩქეს კვ ტვივილი გულში, რადემდის? ოს, რადემდის, რადემდის?... ჩემო საყვარელო მიწა-წყალე, მომეც ამისი პასუხი!..

ყველა ამის ასახსნელად ერთი სიტყვის მომატებაც ჩვენ საჭიროდ არ მიგვიჩნია.

არჩილ ჯორჯაძე

უცხოეთის მიმოხილვა

გერმანია და ახალი სადამოყენო ტარიფის პროექტი,—საფრანგეთის ეხლანდელი მთავრობა.

გერმანიის იმპერია ნამდვილი თანამედროვე, ევროპული სახელმწიფოა— უმაღლეს ხარისხამდე მიღწეული ტექნიკა, ტექნიკასთან დაკავშირებული ძლიერი მრეწველობა, ფილოსოფიის და მეცნიერების თავისუფალი და მძლავრი მოძრაობა, დემოკრატიული ელემენტების საკვირველი ორგანიზაცია, აი რას ხედავს გერმანიაში პირველის შეხედვისათანავე ყველა, ვისაც კი სიბრმავე არა სჭირს. მიუხედავად ყველა ამისა ამ ქვეყანაში ძალა და გავლენა, გავლენა მეტად საგრძობელი, შერჩენია ისეთ ელემენტს საზოგადოებისას, რომელსაც არა თუ გავლენის ქონების, თვით უბრალო არსებობის raison d'être-იც არ აქვს თანამედროვე ცხოვრებაში. აქ ჩვენ ვგულისხმობთ არისტოკრატias, თავად-აზნაურობას.

სულ უბრალო ანბანის მკოდნემაც კი იცის, რომ თავად-აზნაურობა ერთ დროს, საშუალო საუკუნოების დასასრულამდე—დიდი ძალა იყო და რადგანაც ამ წოდებას იმდროს თავისი როლი და დანიშნულება ჰქონდა, ამიტომ იგი ნამდვილ და თან საჭირო ძალას წარმოადგენდა. დრონი იცვალნენ, ცხოვრების აქტიურ ასპარეზზე თან-და-თან სხვა ელემენტებმაც იჩინეს თავი და ცხოვრების ასე თუ ისე გაძლოლის უნარიც გამოიჩინეს; თავად-აზნაურობამ დაჰკარგა ცხოვრებაში თავისი უპირატესობრივი მდგომარეობა. თუ მას სურვილი ჰქონდა ნამ-

დვილ ცხოვრებაში მონაწილეობა მიეღო, მას შეეძლო ამ მიზნის მიღწევა მხოლოდ მაშინ, თუ იგი საერთო ფერხულში ჩაებმოდა, ესე იგი უარს ჰყოფდა თავის უპირატესობას და ერის დანარჩენ ნაწილებთან ერთად შრომას ისურვებდა. ვინც გაჯიუტდა, არ ინდობა ძველის პრევილენციურ მდგომარეობის დაფიქსება, იგი ცხოვრებიდან გარიყული დარჩა და ცხოვრებაზე თითქმის არავითარი გავლენა აღარ აქვს. ასეთია, მაგალითად, საფრანგეთის არისტოკრატია. 1789 წლიდან მან შეურაცხყოფილად იცნო თავი. როგორ გაბედეს ჩემის მდგომარეობის ხელის ხლებაო და ცხოვრებას განზე გაუდგა; ეგონა, უმისოდ ერის ცხოვება შეუძლებელი იქნებოდა, და ისევ ისინი შეიქნებოდა ამა ცხოვრების მეაური და მესვეური. სინამდვილეში მწარედ გაუცრუათ მათ იმედები: შეგნებულმა ხალხმა უმათოდაც გვარიანად მომართა ცხოვრება და როცა იმედ-გაცრუებული კეთილშობილი, გვიან ჰქუაზე მოსული, მოინდომებს ხოლმე საქმეში ჩარევას, ხალხი ამას ექვის თვალით უყურებს და ყოველს ღონეს ღონობს, მაჲ ხელი შეუშალოს.

გერმანიის არისტოკრატიაც ტიპიური არისტოკრატიაა. ვერც წარსულმა და ვერც ეხლანდელმა ცხოვრებამ მას ჰქუა ვერ ასწავლა. დრო გამოიკვალა, ცხოვრებას თავად-აზნაურობა აღარ ეჭირვება, იგი ხორცმეტია თანამედროვე პოლიტიკურ ორგანიზმისა, მას არავითარი *raison d'être*-ი არსებობისა არა აქვს, მაგრამ იგი მაინც თავისას თხოულობს, სურს დარჩეს, რაც იყო ერთ დროს—ბატონი და განმგებელი ხალხის ბედისა. და როცა მტკიცე წინააღმდეგობას და სასტიკ ბრძოლას ხედება გზაზე, განსაკუთრებულ კანონებს თხოულობს მოცილითა წინააღმდეგ, რადგან თვითონ მათ, ხალხის-საბედნიეროთ, ძველ უფლებათაგან ბევრი აღარა დარჩენიათ-რა. ყოველი ნამდვილ სახალხო და სალი მთავრობა იმას სცდილობს, რომ ამ გვარ დროს გადასულ ტენდენციებს და მიმართულებას ბოლო მოუღოს და ნამდვილ ცხოვრებას კვალ-კვალ მიჰყვეს. გერმანიის მთავრობა, უკეთ რომ ვსთქვათ, გერმანიის იმპერატორი ვილჰელმ მეორე, ეს რეალისტი რეალისტთა შორის

საერთა-შორისო პოლიტიკაში, ხელს უწვდის ცოცხალ-მკვდარ თავად-აზნაურობას და სურს მას წელი გაუმაგროს სხვა და სხვა უპირატესობის მინიჭებით.

გერმანიაში თავად-აზნაურობა, როგორც სხვაგან, მიწის მფლობელია, სახსარი მისის ცხოვრებისა სოფლის მეურნეობაა; მისი მუდმივი საზრუნავია პურის ბაზარი და ბაზრის ფასები. გერმანიის მემამულეთ ბაზარი და დიდი ბაზარიც სახლშივე აქვთ, მაგრამ მათი უბედურება ის არის, რომ ამ ბაზარზე მას ბევრი მოცილე ჰყავს: რუსეთი, ავსტრო-ჰუნგრეთი, ამერიკა და სხვები. მართალია, დასახელებულ ქვეყნებს შორიდან მოაქვთ პური, გზის ხარჯი აწევს მათ პურს, მაგრამ წარმოება მისი ისე იაფად უჯდება სახლში, რომ შეუძლია გერმანულ მემამულეებთან შედარებით უფრო იაფად გაჰყიდოს იგი თუ გერმანიის მთავრობამ ხელოვნურად — ბაჟის დადებით — არ ასწია უცხოეთიდან მოტანილ პურის ფასი. რომ ბაჟი არა, რუსეთის და ავსტრო-ჰუნგრეთის მეურნეობა დიდათ შემციირებდა გერმანიის მეურნეობას. მაგრამ ბაჟიც არის და ბაჟიც: არის ბაჟი, ზომიერი, ერის მოთხოვნილების მიერ გამოწვეული, რომელიც საკმარისად ხელს უწყობს წარმოების რომელსამე დარგს და არც მომხმარებელს აწვება მძიმე ტვირთად. ამისთანა ბაჟს რომ დასჯერდებოდნენ გერმანელი მემამულენი, ვინ რას იტყოდა. მაგრამ ეს მათთვის როდი კმარა: მათი მიზანია ისეთის ბაჟის შემოღება, რომ უცხოეთის პური ვერ შემოვიდეს გერმანიაში, მთელი ბაზარი ხელში იგდონ და თავისუფლად დაიწყონ თარეში: ასწიონ ფასი თავიანთ სურვილისამებრ. მთელის საზოგადოების ერთი უმცირესი ნაწილი, მერე ისეთი ნაწილი, რომლის არსებობა მეტია, როგორც ხორც-მეტისა, თხოულობს, რომ ყველაფერი მის ინტერესებს ენაცვალოს. მართლაც, ვინ გადაიხდის იმ საშინელ ბაჟს, რომელსაც გერმანელი აგრარები თხოულობენ? რასაკვირველია, გერმანელივე მომხმარებელი, ყველაზედ უფრო კი — გერმანელი მუშა.

აქ საკვირველი ის კი არ არის, რომ თავად-აზნაურობა ასეთ რამეს თხოულობს: განუკვრეტელი, ბრმა დაცვა კერძო,

წმინდა კლასურ ინტერესებისა-თავად-აზნაურობის თანდაყო-
ლილი სენია. საკვირველი ის არის, რომ ისეთი ანგარიშიანი
მთავრობა, როგორც არის გერმანიის მთავრობა, ისეთი რეა-
ლისტა-პოლიტიკოსი, როგორც ვილჰელმ მეორეა, ხელს უწე-
ვდის ამ დაბრმავებულ და არსებითად ულონო და უმნიშვნელო
კლასს და სცდილობს დააკმაყოფილოს მისი უსაზღვრო და
ყოვლად უსამართლო სურვილები.

გარდა თვით გერმანელ აგრარიებისა, ყველა წაგებული
იქმნება, თუ კი მთავრობამ თავისი გაიტანა და განზრახული ბა-
ეები შემოიღო. უმდიდრეს კაპიტალისტიდან დაწყებული სულ
უკანასკნელ მუშამდე სულით და გულით წინააღმდეგია სადა-
მოქნო გადასახადების ასეთის მომატებისა—კაპიტალისტი იმი-
ტომ, რომ იძულებული იქმნება ცოტა მაინც მიუმატოს მუ-
შის ქირას, წინააღმდეგ შემთხვევაში მუშა უიმშლით უნდა
მოკვდეს; მუშა იმიტომ, რომ კაპიტალისტი იმდენს თავის
დღეში არ მიუმატებს მას ქირას, რომ დიდის ბაჟათ გამაწვე-
ულმა სიძვირემ თავის სიმწვავე არ აგრძნობინოს მას. გერმა-
ნულ გაზეთ „ბერლინერ ტაგებლატ“ ის გამოანგარიშებრთ, გე-
რმანელ მომხმარებელს დაახლოებით დაუჯდება ახალი ბაჟი
ერთი მილიარდი და ექვსასი მილიონი ფრანკი (ექვსას მილიონ
მანეთამდე) წლიურად. გარდა ამისა, თუ აგრარიების სურვილი
განხორციელდა, ყოვლად შეუძლებელი იქნება გერმანიამ სა-
ვაჭრო ხელშეკრულებანი იქონიოს იმ სახელმწიფოებთან, საი-
დანაც აქამდე პული მიჰქონდათ გერმანიაში: შეუძლებელია,
რომ რუსეთმა და ავსტრო-ჰუნგრეთმა საპასუხოდ ბ.ეები არ-
ასწიონ გერმანულ საქონელზე. რუსეთი ერთი უდიდესი ბაზა-
რია გერმანულ მრეწველობის ნაწარმოებისათვის და ეს ბაზარი
უსათუოდ დაეკარგება მას; გერმანიის ფრთა შესხმული მრეწვე-
ლობა მეტად დიდ ზარალს ნახავს ახლის სადამოქნო გადასა-
ხადების შემოღებით, მრეწველობა უთუოდ შემცირდება, რაც
მეტად მწვავე კრიზისს გამოიწვევს, როგორც კაპიტალისტებშო-
რის, ისე უსაქმოდ დარჩენილ მუშებ შორისაც. ყველაზე უფრო
კი ბოლოს ეხლანდელი მთავრობა და ვილჰელმ მეორე წაა-

გებს: ისედაც გაბორეტიებულ მუშა ხალხს კიდევ უფრო გაა-
 ბოროტებს და მეტის სიძლიერით მოაწადინებს არსებულ
 სამთავრობო წესის შეცვლას; ისინიც კი, ვინც აქამდე მონა-
 რქისტი და ვილჰელმის ერთგული ქვეშევრდომი იყო, ექვს
 თვლით დაუწყებს ყურებას გერმანულ მონარქიას: მონარქიუ-
 ლი პრინციპი, რომელიც აქამომდე ასე ძლიერია გერმანელ
 ერში, შეირყევა და დაღმართ-დაღმართ წავა. ერთხელ გვექონდა
 ნათქვამი და კიდევ ვიტყვი—ის მთავრობა, რომელიც ვერ
 მოახერხებს ან არ ისურვებს ერის ნამდვილ ინტერესებს გა-
 ძლოლას და სამსახურს, ფესვ-გაუდგმელი და უნიადაგოა, იგი
 დიდხანს ვერ იხეირებს, თუ, რასაკვირველია, ხალხი საღია და
 თავის ინტერესების შემგნებელი.

ახალ ტარიფის განხორციელებას, გერმანიაში ექნება მნი-
 შვნელობა არა მარტო შინაურ ცხოვრებისათვის, მას მეტად
 საგულისხმიერო საერთაშორისო მნიშვნელობაც ექნება. ეკონო-
 მიური ბრძოლა, რომელიც აუცილებლად მოჰყვება ახალ ტარი-
 ფის შემოღებას, უთუოდ გაამწვავებს პოლიტიკურ დამოკიდე-
 ბულებასაც. რუსეთთან გერმანიას ისედაც ნაკლები მეგობრუ-
 ლი განწყობილება აქვს და ეს ბრძოლა, რასაკვირველია, კიდევ
 უფრო შეამცირებს მათ შორის არსებულ მეგობრობას. მაგრამ ეს
 იმდენათ საყურადღებო არ არის, რადგან უამისოთაც რუსეთსა
 და გერმანიას ბევრი ანგარიშები აქვთ ერთმანერთში გასასწორე-
 ბელი. სულ სხვაა ავსტრო-ჰუნგრეთის და გერმანიის დამოკიდებუ-
 ლება. თუ ამათ შორის უთანხმოება ჩამოვარდა, ირღვევა ერთი
 უშესანიშნავესი კომბინაცია გენიოს ბისმარკისა, და რომ ამ კომბი-
 ნაცას საფრთხე მოეღოს, ეს სჩანს ავსტრო-ჰუნგრეთის ეურნალ-გა-
 ზეთების წერილებიდან. გარდა პანგერმანისტებისა, ავსტრიაში
 ყველა დიდ უკმაყოფილებას აცხადებს განზრახულ ტარიფის გამო
 და თან შიშობენ, რომ სამთა-კავშირს არა ევნოს რა ამითიო.
 ისეთი მომხრე სამთა-კავშირისა, როგორც არის «Neue freie
 Presse» ამბობს, რომ ახალი ტარიფის შემოღება დიდ გავლენას
 იქონიებს გერმანიის საერთაშორისო მდგომარეობაზედო, გან
 სხვა გვარად როგორ უნდა მოხდესო, ჰკითხულობს გულდა-

წყვეტილი გაზეთი, როცა გერმანია სცემს უახლოვეს და უერთგულებს მეგობრებს. რა გააწყონ ავსტრიის გერმანელებმა იმ იერიშის წინააღმდეგ, რომელიც სამთა-კავშირზე მოაქვთ, როცა მათ უნდა დაიცვან გერმანიის წინააღმდეგ თავიანთი ქვეყნის ეკონომიური ინტერესები..... თუ ახალი ტარიფი განხორციელდა, შესაძლებელი ხდება სახელმწიფოთა ახალი ჯგუფების გაჩენა..... ამისთანა ზომები ისე ვერ ჩაივლიან, რომ პოლიტიკური გავლენა არ იქონიონ“. ჰუნგრეთის გაზეთები ხომ კიდევ უფრო მეტის სისასტიკით ლაპარაკობენ და სამთა-კავშირს ახლო ბოლოს უქადიან. პრუსიელ იუნკრების (დიდი-მემამულენი) ჯიბის გასქელება ვერ უზღავს გერმანიას იმ დიდ დანაკარგს, რომლის შეძენას ბისმარკმა ამდენი ხერხი და ძალღონე მოახმარა გერმანიის იმპერიის საკეთილდღეოთო, ამბობენ ჰუნგრელები.

როგორც ვხედავთ, ახალი ტარიფი მეტად მავნებელი იქნება გერმანიისათვის როგორც შინ, ისე გარეთაც. გერმანიის მთაწრობამ თითქოს დაჰკარგა ალღო ხალხის ინტერესების ნამდვილ შეგნებისა. ჰოჰენცოლერნებს ყოველთვის იმით მოჰქონდათ თავი და სამართლიანადაც, რომ მათ ესმოდათ ხალხის თანამედროე ინტერესები და ემსახურებოდნენ ამ ინტერესებს, რჩენდნენ არ ჩამოვრჩენივართ უკანო“, ამაყად გაიძახოდნენ ისინი. ვილჰელმ ჰოჰენცოლერნს კი თითქოს არ ესმოდათ თავის დროის მოთხოვნილება, ისე იქცევა; მფარველობას და დახმარებას უწევს მას, რაიც კი ხანია მკვდარია, თავიდან იშორებს და თავს აძულებს მათ, ვინც ნამდვილ ძალას წარმოადგენს ეხლანდელ გერმანიაში, და საფრთხეში აგდებს თვით იმპერიის საერთაშორისო მდგომარეობას.

ვალდეკ-რუსოს სამინისტრომ ქვეყანა გააკვირვა თავის ხანგრძლივობითა და გამძლეობით. ვინ მოიფიქრებდა იმ დროს, როცა ეს სამინისტრო პირველად შესდგა, რომ იგი ამდენს ხანს გასძლებდა. ყველა იმას ამბობდა, რომ ახალი მთაწრობა „გარდამავალი“ მთაწრობაა, რომელიც მხოლოდ რამდენიმე

თვე იარსებებს და მერმე სხვას დაუთმობს თავის ადგილსო... თვით ეშმაკი და გაიძვერა მელინი სრული დარწმუნებული იყო, რომ იგი მალე დაიბრუნებდა დაკარგულ ადგილს (ნახე გაზ. „ფიგარო“-ში დაბეჭდილი განსვენებულ ფორის ნაღაპარაკევი ერთ მეგობართან). მართლაც ძნელი მოსაფიქრებელი იყო, რომ ასეთი ჰეტეროგენული, სულ სხვა-და-სხვა დასის წარმომადგენელთაგან შემდგარი სამინისტრო მოიპოვებდა ნდობას პარლამენტისას და ერისას და მერე იმ დროს, როცა ქვეყანა აღელვებული იყო დრეიფუსის საქმით და ამ საქმით გამოწვეულ სხვა-და-სხვა ინციდენტებით.

მძიმე, მეტად მძიმე სამკვიდრო ხვდა წილად ვალდეკ-რუსოსა და მის ამხანაგებს. რესპუბლიკის ცხად და ფარულ მტრებმა შეერთებულის ძალით უკანასკნელი იერიში მიიტანეს ხალხის ინტერესების დამცველ წეს-წყობილებაზე. აღვირ წახსნილი აგიტაცია მოედო თვით ჯარსაც და ბევრი გავლენიანი სამხედრო პირი ჩაითრია. მზად იყო შეთქმულობაც და ქვეყნის მტერნი დღე-დღეზედ მოელოდნენ ქვეყანაზე გაბატონებას. ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს უმთავრესი და პირველი დანიშნულება იყო რესპუბლიკის დაცვა მძვინვარე და გალაღებულ მტრის იერიშისაგან. ვალდეკ-რუსო მტკიცედ და შეურყეველად შეუდგა საქმეს— მოსპო დრეიფუსის საქმე და თან-და-თან აღელვებული საზოგადოებრივი აზრი მიწყნარდა. სასტიკის, მაგრამ სამართლიანის ღონისძიებათა მიღებით ისევ მტკიცე დისციპლინა დაამყარა ჯარში, სადაც ბლომად მოიპოვება იეზუიტების მიერ აღზრდილი აფიცრები, რომელთაც დაივიწყეს ჯარის-კაცის მოვალეობა, აქტიური მონაწილეობა მიიღეს პოლიტიკაში და გაბედულად ჰკიცხავდნენ მთავრობას. ღირსეულის სასჯელის მიყენებით იეზუიტების გაყოყაჩებული მოსწავლენი იძულებულნი შეიქმნენ ან მიეტოვებინათ სრულებით სამსახური, ან და სრულად დამორჩილებოდნენ დისციპლინას.

მტრის მოგერება არ არის საკმარისი გამარჯვებისათვის; ამისათვის საჭიროა იერიშით მისვლა თვით მტერზე მის ბუდეში, საჭიროა მტრის უმთავრეს პოზიციების აღება და აქედან მისი

განდევნა. ვალდეკ-რუსომ, როგორც ნამდვილმა სახელმწიფო კაცმა, კარგად იცის სახელმწიფო გამგებლობის სტრატეგია და, რადგანაც გამბეტტას აღზრდილმა მოღვაწემ ისიც კარგად იცოდა, თუ ვინ უფრო სიშიში მტერი იყო და სად იყო მისი უმთავრესი ბუდე, იგი მტკიცედ და გაბედულად შეუდგა საქმეს. მთელ დრეიფუსიადის ავან-ჩავანის მომხდენი, ჯარის ამჯანყებელი, ერთის სიტყვით მთელის შეთქმულობის სული და გული კლერიკალები იყვნენ, ის კლერიკალები, რომელთაც ვერ დაუფიქნიათ ძველი თავისი პრივილეგიური მდგომარეობა და რომელნიც სცდილობენ სულ ახალ-ახალის, თანამდროე იარაღით ამ ძველის დაბრუნებას.

ამბობენ, გერმანიის გამარჯვება საფრანგეთზე 1871-ში გერმანულ სკოლის ბრალიაო, ეროვნულ სკოლაში გაწვრთნილმა და აღზრდილმა გერმანელმა ადვილად აჯობა იმ დროის უფიც ფრანგს. საშინელის დამარცხების შემდეგ, ფრანგები მათებურის გატაცებით შეუდგნენ სკოლის საქმეს და მოკლე ხანში სრულებით შესცვალეს საფრანგეთის სახე ამ მხრამ. და რადგან წინეთ სწავლა-განათლება კლერიკალების ზედგავლენის ქვეშ იყო, ამიტომ საფრანგეთის მთავრობამ სრულებით აღმოთხვრა ეს გავლენა სახელმწიფო სკოლებში. მაშინ კლერიკალებმა სხვა ხერხს მიჰმართეს: ისარგებლეს რესპუბლიკის თავისუფლებით, დააარსეს კერძო სკოლები, მოაწყვეს ისინი საუკეთესოდ და დიდ-ძალი მოსწავლე ახალგაზღობაც მიიზიდეს. აი სწორედ ამ ადგილს მიიტანა თავისი იერიში მხნე და გამჭირახმა ვალდეკ-რუსომ; ახლად დამტკიცებულის ეგრედ-წოდებულ „კონგრეგაციების კანონით“ საფრანგეთში ნება არა აქვს არც ერთ სასულიერო საზოგადოებას სწავლის საქმეს მოჰკიდოს ხელი. უმთავრესად კანონ-პროექტის ამ მუხლმა გამოიწვია ის საშინელი და მრისხანე წინააღმდეგობა და აგიტაცია, რომელსაც ჩვენ ვხედავდით ხსენებულ კანონ-პროექტის განხილვის დროს და რომელიც ჯერაც არ შეწყვეტილა. ბევრი მოწინააღმდეგე ეხლანდელის სამინისტროსი სცდილობს დაამტკიცოს, რომ კონგრეგაციების კანონი უნაყოფო იქნება, რომ ხერხიანი იე-

ზუიტები და სხვა ორდენების წარმომადგენლები მოახერხებენ კანონის გვერდის ავლას, მაგრამ ცოტა არ იყოს ეს რწმუნება „ფიცი მრწამს ბოლო მაკვირვებს“-ს აგონებს კაცს: თუ ასე უმნიშვნელო და უშედეგო არის ეს კანონი, რითი აიხსნება მაშინ ის გაცხარებული, მწვავე ბრძოლა, რომელიც კლერიკალებმა გაუწიეს ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს. არა, კლერიკალები ჭკვიანი ხალხია, ტყვილა უბრალოდ თოფის წამალს არ დახარჯავს და თუ დახარჯა და კარგა ბლომადაც, ეს იმის ნიშანია, რომ გასაჭირსა და საფრთხეს ხედავდა.

რესპუბლიკის მტრებთან ბრძოლისა და მათზე გამარჯვების შემდეგ, საფრანგეთის ეხლანდელი მთავრობა შეუდგა რესპუბლიკის ბურჯისა და სულის ჭამდგმელის ბედის გაუმჯობესების საქმეს—მან წარუდგინა პარლამენტს ვრცელი კანონპროექტი მუშათა დაზღვევისა, რომლის საბოლოო განხილვა გადაიდო პარლამენტის შემდეგის სესიისათვის.

ერთის სიტყვით, ვალდეკ-რუსოს სამინისტრომ, წინააღმდეგ შორს გამჭვრეტ პოლიტიკოსთა წინასწარმეტყველებისა, გამოიჩინა დიდი ნიჭი და უნარი ქვეყნის მართვა-გამგეობისა, ღირსეულად შეასრულა თავისი ჰოვალეობა ერის წინაშე და ამითი მოიპოვა კიდევ ერის ნდობა, ურომლოდაც არც ერთ მთავრობას დაწინაურებულ ქვეყნისას არ შეუძლია გამგებლობა შეიჩინოს, აუნდ რაიმე შემთხვევის მიზეზით პარლამენტის უმრავლესობა მის მხარეზე იყოს. და რომ ვალდეკ-რუსოს სამინისტროს ერი ნდობით უყურებს, ეს ცხადათ სჩანს იმ გარემოებიდან, რომ პროვინციალურ საბჭოების არჩევნების დროს შესამჩნევად გაიმარჯვეს მთავრობის მომხრე დასებმა (გარდა სოციალისტებისა). პროვინციალურ საბჭოების არჩევანს არასოდეს არ ჰქონია ასეთი შესამჩნევი პოლიტიკური

ხასიათი და ამ არჩევნების დროს გამარჯვება იმის მომასწავებელია, რომ საფრანგეთის ერს მოსწონს ეხლანდელ მთავრობის მოღვაწეობა და რომ მომავალ (10-ის თვის შემდეგ) საპარლამენტო არჩევნების დროსაც ვალდეკ-რუსოს პოლიტიკა გაიმარჯვებს.

რედაქტორი:
ხლ. ჭყონია

გამომცემელი:
ხლ. ჯაბაძარი